بسم الله الرحمن الرحيم

القواعد المثلى في صفات الله وأسمائه الحسنى

به پرسیار و وەڵام

دەزگای چاپ و پەخشی
نارین

نـــــــــاوی کتێب: القواعد المثلى في صفات الله وأسمائه الحسنى.
دانـــــــــــــــراوی: شێخ محمد صالح العثيمين.
وەرگێـــــــــــڕانی: د. إحسان برهان الدين.
نۆرەو سـالّی چـــاپ: یەکەم، ساڵی ٢٠٢٣.
ژمـارەی سپــــاردن: ( )ی ساڵی (٢٠٢٣) ی پێدراوە.

دەزگای چاپ و پەخشی نارین

هەولێر/ بازاڕی زانست بۆ کتێب و چاپەمەنی
Website: www.nareenpub.com
E-mail: nareenpub@gmail.com
مۆبایل: ٠٠٩٦٤٧٧٣٤٠٦١٠١٠

القواعد المثلى في صفات الله وأسمائه الحسنى

به پرسیار و وەڵام

دانراوی

شێخ محمد صالح العثيمين

وەرگێڕانی

د. إحسان برهان الدين

لەگەڵ پاشکۆیەکی پێناسەکردن بۆ فیرقەو تاقمەکان

دەزگای چاپ و پەخشی

نارین

پێشه‌كی

كتێبی (القواعد المثلی فی صفات الله وأسمائه الحسنی) كتێبێكی گرنگ و به‌سووده ده‌رباره‌ی به‌شێكی گرنگی عه‌قیده وبیروباوه‌ڕی موسوڵمان، ئه‌ویش ناوو سیفه‌ته‌كانی الله یه، هۆكاری هه‌ڵبژاردنی كتێبه‌كه بۆ ئه‌وه ده‌گه‌ڕێته‌وه كه له‌سه‌ر مه‌نهه‌جی پێشینان وئه‌هلی سوننه‌ت و به‌به‌ڵگه‌ی قورئان و فه‌رمووده نووسراوه، هه‌روه‌ها له‌به‌ر ئه‌وه‌ی بابه‌ته‌كانی به شێوه‌یه‌كی ڕوون وئاسان خراونه‌ته‌ڕوو ، هه‌ندێك له‌وانه‌ی ویستوویانه خزمه‌تی كتێبه‌كه بكه‌ن بۆ ئه‌وه‌ی به ئاسانی بگاته فێرخوازانی زانست، كردوویانه‌ته شێوازی پرسیارو وه‌ڵام، منیش به‌پێویستم زانی وه‌ریبگێڕمه سه‌ر زمانی كوردی ، له بابه‌ته زانستی و سه‌ره‌كی كتێبه‌كه به‌ته‌واوی وابه‌سته‌ی ناوه‌ڕۆكی كتێبه‌كه بوومه، به‌ڵام له بازنه‌یه‌كی سنووردار‌دا ئه‌وه‌شی به باشم زانیبێت و له توانامدا بووێت له ڕوونكردنه‌وه‌و بۆ زیاد كردن بۆ خوێنه‌ری كورد له په‌رتوكه‌كه‌دا ئه‌نجامم داوه، وه‌كو ئه‌وه‌ی پێناسه‌یه‌كی تاقمه لاده‌ره‌كانم كردووه كه له ئه‌هلی سوننه‌ت و جه‌ماعه‌ت جیابوونه‌ته‌وه.

شایانی باسه كه ئه‌م كتێبه بریتییه له‌و باسه زانستییانه‌ی له كتێبی ئاماژه بۆ كراودا هاتووه ده‌رباره‌ی ناوو سیفه‌ته‌كانی الله عزوجل كه ده‌گونجێت به شێوه‌ی پرسیار و وه‌ڵام بخرێته‌روو، واته به‌شی كۆتایی كتێبه‌كه‌ی تێدا نییه كه دانه‌ره‌كه‌ی هه‌ندێ نموونه‌ی هێناوه‌ته‌وه له‌وانه‌ی كه وه‌كو ڕه‌خنه ئاڕاسته‌ی ئه‌هلی سوننه‌ت ده‌كرێت كه گوایه ئه‌وانیش له چه‌ند جێگه‌یه‌كدا ده‌قه‌كانیان ته‌ئویل كردووه‌و له زاهیری دووریان خستووه‌ته‌وه، چونكه ئه‌و به‌شه ناگونجێت وه‌كو پرسیار وه‌لام ڕێكبخرێت و به‌شێكیش نییه له بابه‌تی ناونیشانی كتێبه‌كه كه بریتییه له كۆمه‌ڵه

بنچينه‌يه‌كى به‌سوود سه‌باره‌ت به شێوازى زانستى وشه‌رعى مامه‌ڵه كردن له گه‌ڵ مه‌سه‌له‌ى (الأسماء والصفات) دا.

هه‌ندێك ڕه‌خنه‌م لێ ده‌گرن كه بۆچى كتێبى شێخ (محمد صالح العثيمين) م هه‌ڵبژاردووه و كتێبێكى زانا گه‌وره‌كانى پێشينانم هه‌ڵنه‌بژاردووه بۆ ئه‌وه‌ى كارى له‌سه‌ر بكه‌م و پێشكه‌شى خوێنه‌رى كوردى بكه‌م، هه‌روه‌ها ڕه‌خنه‌ى ئه‌وه‌شم لێ ده‌گيرێت كه ئه‌و زانايه سه‌باره‌ت به مه‌سه‌له‌ى هه‌ڵوێستى له وه‌لى ئه‌مر و كۆمه‌ڵێك پرسى ترى عه‌قيده كه هه‌ڵه‌ى هه‌بووه، ده‌بوو من نه‌گه‌ڕێمه‌وه بۆ كتێبى ئه‌و، وه‌لاميشم له‌و باره‌وه به كورتى ئه‌وه‌يه:

له ڕاستيدا هه‌ڵبژاردنم بۆ ئه‌م كتێبه‌ى شێخ ابن عثيمين له‌وه سه‌رچاوه ده‌گرێت كه كتێبێكى ئاسانه و له‌سه‌ر بنه‌ماى كتێبه‌كانى زانايانى سه‌له‌ف نووسيوێتى وناوه‌ڕۆكه‌كه‌ى به‌راورد به زۆر كتێبى تر ئاسان و ڕوون و پوخته، سه‌باره‌ت به هه‌ندێك له فه‌تواو و هه‌لوێسته‌كانى ئه‌م زانايه له مه‌سه‌له‌ى وه‌لى ئه‌مرو هه‌ڵبژاردن و هه‌ندێ بابه‌تى تر، من هيچ كات نه ئه‌و ونه‌غه‌يرى ئه‌وم له زانايان به معصوم نه‌زانيوه و پشتگيريش له هيچ هه‌ڵه‌يه‌كى ئه‌م زانايه و هيچ زانايه‌كى تر ناكه‌م و ئه‌گه‌ر بۆشم ڕاست بيته‌وه له قسه‌و فه‌توايه‌كيدا نه‌يپێكاوه لێى وه‌رناگرم، به‌ڵام باوه‌ڕم وايه له زانا به تواناكانى وه‌كو ئه‌م زانايه ده‌كرێت چاكه‌كانيان و ئه‌وه‌ى موافيقى كيتاب و سوننه‌ته – كه زۆرن - لێيان وه‌ربگيرێت و ئه‌وه‌ش ناكۆكه له گه‌ڵ ئه‌و دوو سه‌رچاوه‌يه و وه‌كو مرۆڤێك ڕاستييان نه‌پێكاوه هه‌ڵه‌كه‌يان به‌رێزه‌وه ڕه‌تبكرێته‌وه و ئێمه بنه‌ماى ڕوون و ئاشكراى قورئان و سوننه‌تمان له‌به‌رده‌ستدايه و هه‌موو شتێك له ڕۆشنايى ئه‌و دوو سه‌رچاوه‌يه‌دا وه‌رده‌گرين يان ڕه‌تى ده‌كه‌ينه‌وه، جگه له‌وه‌ش بنه‌مايه‌كى گشتى هه‌يه له ئيسلامدا كه بريتييه له‌وه‌ى قسه‌ى زانايان خۆى بۆ خۆى به‌ڵگه نييه، به‌ڵكو پێويستى به‌به‌ڵگه‌ى كيتاب و سوننه‌ته بۆ ئه‌وه‌ى

شەرعیەت وەربگرێت وئەو زانایەش جگە لەو چەند مەسەلەی ئاماژەی پێدەکرێت هەموو بەرهەمەکانی لە درێژایی ژیانیدا جەخت لەسەر عەقیدەی ڕاست و دەست گرتن بە کیتاب و سوننەتەوە دەکەن.

داواکارم لە الله عزوجل ئەم کارەم بە خزمەتی دینەکەی وبە بەشێك لە بڵاوکردنەوەی زانستی شەرعی بۆ بژمێرێت و دانەر و ئامادەکار و بڵاوکار و خوێنەری ئەم بەرهەمە لە پاداشت و لوتف و بەزەیی خۆی بێ بەش نەکات. بڵاوکردنەوی عەقیدەی ڕاست ودرووستی تەوحید

وصلى الله وسلم وبارك على محمد على آله و صحبه و سلم تسليما كثيرا.

د.إحسان برهان الدين

٢٢ ذو القعدة ١٤٤٤/ ١١ حزيران ٢٠٢٣

سلێمانی/ گرین سیتی

بەشی یەکەم

پرسیارەکان دەربارەی بنچینەی یەکەم

پرسیاری ١ : کامەیە یەکەمین ئەو بنەمایانەی پێویستن بزانرێن سەبارەت بە ناو وسیفەتەکانی الله تعالی کە لە کتێبی (القواعد المثلی فی صفات الله وأسمائه الحسنی) دا هاتووە؟

وەڵام/ ناوەکانی الله تعالی هەموویان جوانن و بە (الحسنی) وەسف و ستایش کراون، زانایان ئەمەیان بەیەکەمین بنەما داناوە سەبارەت بە ناوەکانی پەروەردگار، ابن تیمیة و ابن قیم لە چەندین جێگەی کتێبەکانیاندا ئاماژەیان بەم بنەمایە کردووە.

پرسیاری ٢: بەڵگە چییە لە قورئانی پیرۆزدا کە ئەو ناوانە جوانن؟

وەڵام/ بەڵگە ئەوەیە الله تعالی فەرموویەتی: ﴿ وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا﴾ واتە: الله تعالی ناوی جوانی هەیە کە ئاماژە بۆ بێ عەیبی وبێ خەوشی و مەزنیی ئەو دەکات، هەموو ناوەکانیشی هەر بەو شێوە جوانن، بۆیە هەرچی داوایەکتان هەیە لێی، بەو ناوانە داوای بکەن.

پرسیاری ٣: واتای چی دەگەیەنێت کە ناوەکانی الله تعالی هەمووی جوانە و لەئەوپەڕی جوانیدان؟

وه‌ڵام/ واتای ئه‌وه‌یه که ئه‌و ناوانه هه‌ندێ سیفه‌تیان له خۆ گرتووه که به هیچ شێوه‌یه‌ك - وه‌کو ئه‌گه‌ریش - هیچ جۆره که‌م و کورتی و عه‌یبێکیان تێدا نییه. بۆ نموونه: ناوی (الحي) ژیانێکی ته‌واو ده‌گرێته‌وه که نه‌بوونی له پێشه‌وه نه‌بووه و نه‌مانیشی به‌دوادا نایه‌ت. یان ناوی (العلیم) زانایه‌که که نه‌زانینێك پێش زانابیه‌که‌ی نه‌بووه‌و بیرچوونه‌وه‌شی هه‌رگیز تووش نابێت.

پرسیاری ٤: شێوه‌و چۆنیتی ئه‌و جوانییه چۆنه که له‌ناوه‌کانی الله تعالی دا هه‌یه؟

وه‌ڵام/ به‌وه‌ی که له هه‌مو ناوێك له‌و ناوانه‌دا به شێوه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ له جوانی بوونی هه‌یه.

پرسیاری ٥: ئایا ده‌گونجێت جوانی ناوێك زیاد بکرێت بۆ جوانی ناوێکی تر؟

وه‌ڵام/ به‌ڵێ، جوانی ناوێك ده‌چێته پاڵ جوانی ناوێکی تر، جا له کۆی جوانی و ڕێکوپێکی هه‌ردوو ناوه‌که جوانییه‌کی تری لێ درووست ده‌بێت، له‌و جۆره جوانیه‌ش زۆره له قورئاندا. بۆ نموونه پێکه‌وه بوونی هه‌ردوو ناوی (العزیز) و (الحکیم) ئه‌وه‌ی لی وه‌رده‌گیرێت که عیززه‌ت واته هێزو توانا و ده‌سه‌ڵاتی الله تعالی، له‌گه‌ڵ حیکمه‌ت و داناییدایه.

پرسیارەکانی بنچینەی دووەم

پرسیاری ١/ بنچینەی دووەم چییە سەبارەت بە ناوەکانی الله جل جلالە؟

وەڵام: بنچینەی دووەم سەبارەت بە ناوەکانی اللە تعالی کە پێویستە بیزانین ئەوەیە: (أسماء اللە أعلام و أوصاف) واتە: ناوەکانی پەروەردگارمان (أعلام) ە، ئەعلام کۆی عەلەمە، واتە ناوەکە ئاماژە بۆ خاوەنەکەی دەکات. ئەوسافیش کۆی وەسفە، واتە: وەسف و باس کردن و ستایشکردن.

پرسیار ٢/ بەچی ئیعتیبار و واتایەك ناوەکانی الله تعالى دەبنە (أعلام) و دەبنە (أوصاف) ؟

وەڵام/ بەو ئیعتیبار و واتایەی کە (عَلَم) ن، و ئاماژە بۆ زاتی اللە دەکەن، لە هەمان کاتدا (وصف) یشن، واتە هەم وەسف و باسکردنیشن بۆ اللە، بۆ نموونە: ناوی (السمیع) ئاماژەیە بۆ زاتی اللە تعالی، بەم ئیعتیبارە عەلەمە و ناوە بۆ ئەو زاتە، بەو پێیەش کە وشەی (السمع) سیفەتی بیستن لە خۆ دەگرێت و اللە تعالی بیسەرە، دەبێتە سیفەت بۆ الله تعالى. بۆیە دەوترێت ناوەکانی اللە هەم عەلەمن، واتە ئاماژە بۆ زاتی الله دەکەن، هەم وەسف و ستایشن بۆی.

مەسەلەی ئەوەی کە ناو ئەعلام و ئەوساف بێت تایبەتە بە اللە و بە پێغەمبەرەکەی صلى الله علیه و سلم، چونکە دەگونجێت کەسێك ناوی عبداللە بێت و خۆی لە ڕاستیدا کەسێکی زۆر بێ باوەڕ و خراپ بێت، یان ناوی (علي) بێت و خۆی پێچەوانەی ناوەکەی بێت وکەسێکی نەفس نزم بێت. مەرج نییە مرۆڤەکان هەمیشە واتای ناوەکانیان گونجاو بێت لەگەڵ سیفەتی خۆیاندا.

پرسیاری ٣/ چۆن و بەچ شێوەیەك ناوەكانی الله تعالی (مترادف) و هاوواتا دەبن؟

وەڵام / ناوەكانی الله تعالی هاوواتا دەبن بەو پێیەی كە هەموویان ئاماژە بۆ یەك زاتێك دەكەن كە ئەویش الله یە.

پرسیار ٤/ چۆن ناوەكانی الله تعالی جیاواز دەبن؟

وەڵام/ ناوەكانی الله عزوجل جیاواز دەبن بەو پێیەی كە هەر ناوێك ئاماژە بۆ واتاو مەعنایەكی تایبەت بە ناوەكە خۆی دەكات.

پرسیاری ٥/ بەڵگە چییە لەسەر ئەوەی ناوەكانی الله تعالی (أعلام) و(أوصاف) ن ؟

وەڵام/ بەڵگە لەسەر ئەوە فەرموودەی الله یە لە قورئانی پیرۆزدا: ﴿ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ یونس:١٠٧ هەروەها ئایەتی:﴿ وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ﴾ الكهف: ٥٨. ئایەتی دووەم ئاماژەیە بۆ ئەوەی (الرحیم) لە ئایەتی یەكەمدا سیفەتی ڕەحمەت و بەزەیی لە خۆ گرتووە.

پرسیار ٦/ بیروباوەڕ و عەقیدەی تاقمی موعتەزیلە دەربارەی ناو و سیفەتەكانی الله عزوجل چییە و چۆنە؟

وەڵام/ عەقیدەی موعتەزیلە لەم بارەوە ئەوەیە ناوەكانی الله تعالی جێگیر دەكەن و باوەڕیان بە هەموویەتی، بەڵام سیفەتی ناوەكان جێگیر ناكەن و نكۆڵی لێ دەكەن!

پرسیار ٧/ بۆچی موعتەزیلە ناوەکان جێگیر دەکەن و باوەڕیان پێیەتی، بەڵام نکۆڵی لە سیفەتەکانی دەکەن؟

وەڵام/ چونکە ئەوان دەڵێن: ئەگەر سیفەتەکان جێگیر بکەین و باوەڕمان پێیان هەبێت ئەو مەسەلە سەر لە (تعدد القدماء)وە دەردەکات، واتە: هەر سیفەتێك لە سیفەتەکانی الله لەوکاتەدا دەبێتە زاتێکی جیاواز کە سەرەتایان نییە، ئەمەش فرەزاتی لێ دەکەوێتەوە! کە ئەمەش بیرۆکە و باوەڕێکی سەیرو ناشەرعی و نالۆژیکییە لە ئەوانەوە.

پرسیار ٨/ بەڵگە چییە لەسەر ئەوەی ئەم بیروباوەڕەی موعتەزیلە سەبارەت بەناووسیفەتەکانی الله تعالى هەڵەیە و پووچەڵە؟

وەڵام/ بەڵگە فەرموودەی پەروەردگارمانە لە قورئانی پیرۆزدا: ﴿إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ. إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴾ البروج: ١٢ – ١٦ واتە: لەم ئایەتەدا وەکو ئاشکرایە چەندین وەسف و ستایش بۆ الله هاتووە، لە کاتێکدا الله یەکە و (الواحد الأحد) ە، ئەو فرە زاتیەش کە ئەوان باسی دەکەن درووست نابێت .

پرســيار ٩/ بەڵــگەی عەقڵــی چیــیە لەســەر پــووچەڵی ئەو بیروبۆچــوونەی موعتەزیلە؟

وەڵام/ بەڵگە ئەوەیە ستایش و سیفەتەکان جیاواز نـین لە وەسـفکراوەکان تـاکو بوترێـت دەبـنە چەنـدین ستایشـکراو! بەڵکـو ئەو وەسـف و ستایشـانە هەمـووی تـایبەتن بە وەسـفکراوەکەوە و هەمـوو بـوونەوەرێکیش دەبێـت چەنـد سـیفەتێکی هەبێت.

بۆ نموونە و(للـه المثـل الأعلـى) ئەگەر بوترێـت کەسـێك ئـازایە و ڕاسـتگۆیە و باڵابەرزە و گەنم ڕەنگە، ئەمە مەعنای ئەوە نییە باسـی چـوار کەس و چـوار زاتـت کردووە! بەڵکو باسی یەك کەس کراوە بەڵام ئەو سیفەتانەی هەمووی هەیە.

پرسیار ١٠/ ئایا وشەی (الدهر) ناوێکە لە ناوەکانی الله تعالى؟

وەڵام/ نەخێر (الدهر) ناوێك نییە لە ناوەکانی الله تعـالى، چـونکە واتـایەکی لە خۆ نەگرتووە تاکو ببێتە یەکێك لەناوەکانی الله، هەروەهـا لەبەر ئەوەی کە (الـدهر) ناوێکە بـۆ واتـای کـات و زەمـان، اللـه سـەبارەت بەوانەی کە نکۆڵییـان لە ڕۆژی زیندووبوونەوە کردووە فەرموویەتی: ﴿ وَقَـالُواْ مَـا هِيَ إِلاّ حَيَاتُنَـا الدّنْيَـا نَمُـوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَآ إِلاّ الدّهْرُ﴾ واتە: موشریـك وبتپەرسـتەکان دەیـانوت جـگە لەم ژیانەی دونیا کە تێیدا دەژین و دەمرین هیچ ژیـانێکی تـر نیـیە، ئەوەشـی کە ئـێمە لەناو دەبات تێپەڕبوونی ڕۆژگار و درێژیی تەمەنمانە.

سـەبارەت بەو فەرمـوودەش کە پێغەمـبەر صـلى اللـە عليـە سـلم فەرمـوويەتی: (يؤذيني ابن آدم يسب الدهر وأنا الدهر بيدي الأمر أقلب الليل والنهار)[1] کە اللـە تعـالى لەم فەرمـوود قودسـيەدا نـاوی خـۆی بە (الـدهر) بـردووە، بە کۆتـايی فەرمودەکە تەفسير کراوە کە فەرموويەتی: بيدي الأمر أقلـب الليـل والنهـار) واتە فەرمان و هەموو شتێك بەدەستی خۆمە، ڕۆژگار و شەوگار دەسوڕێنمەوە. الله خۆی زەمانەو ڕۆژگاری درووست کردووە ئيـتر چـۆن دەبێـت سـوڕێنەری ڕۆژگـار هەر خۆی سوڕێندراوەکە بێت؟

تێبينی/ هەموو ناوێك لە ناوەکانی اللـە تعـالی سـيفەتێکی لە خـۆ گرتـووە، بەڵام مەرج نييە هەمو سيفەتێك ناويش بێت، وەکو هەندێ لەوانەی بە (الصفات الذاتية) دەناسرێت وەکو (اليد) و (العين) ئەمانە ناويان لێ ناتاشرێت!

بەڵام بۆ نموونە (الرحمن) ناو و وەسفی الله يە و هيچ تێکگيرانێك لە نێوانياندا نييە، ناوەکان ئاماژە بۆ زاتـی اللـە دەکەن و هەروەهـا بـۆ سـيفەتی تەواويـی و بـێ عەيبی بۆ الله، بەڵام سيفەتەکان تەنها ئاماژە بۆ واتايەك دەکەن لە زاتی الله دا.

(١) البخاري (٧٤٩١)، ومسلم (٢٢٤٦)<

پرسياره‌كانی بنچينه‌ی سێيه‌م

پرسياری ١/ سێيه‌م بنچينه چيه سه‌باره‌ت به‌ناوه‌كانی الله عزوجل كه پێويسته بيزانين؟

وه‌ڵام/ ناوه‌كانی الله تعالى كاتێك ئاماژه بۆ وه‌سفێكی (متعدي) ده‌كه‌ن - متعدي ، واته: فيعله‌كه بۆ ئه‌وه‌ی واتا ببه‌خشێت ده‌بێت بگات به (مفعول به) ، بۆ نموونه: بَريتُ القلمَ- له‌و حاڵه‌ته‌دا ، ناوی الله له‌و جۆره حاڵه‌تانه‌دا سێ مه‌سه‌له له خۆيان ده‌گرن.

پرسياری ٢/ ئه‌و سێ مه‌سه‌لانه چين و هه‌ريه‌كه‌و به نموونه‌يه‌ك ئه‌گه‌ر ڕوون بكرێته‌وه؟

وه‌ڵام/ ئه‌و سێ مه‌سه‌له بريتين له:

١- جێگير بوونی ناوه‌كه بۆ الله تعالى وه‌كو ناوی (السميع) كه ئه‌وه‌ی له خۆگرتووه (السميع) ناوێكه له ناوه‌كانی الله تعالى. وه‌كو فه‌رموويه‌تی: (وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا). واته: الله تعالى ئه‌و ئاخاوتن و پێداچوونه‌وه‌ی ئێوه ده‌بيسێت.

٢- جێگير بوونی ئه‌و سيفه‌ته‌ی كه ناوی (السميع)ی له خۆی گرتووه، كه بريتييه له سيفه‌تی بيستن. يان بۆ نموونه هه‌ركێ باوه‌ڕی به‌وه هێنا كه الله تعالى (عليم) ه، به‌ڵام باوه‌ڕی به سيفه‌تی عيلم نه‌هێنا، ئه‌وه وه‌كو ئه‌وه‌يه باوه‌ڕی به ناوی (العليم) نه‌هێنابێت، چونكه باوه‌ڕی كه‌س به‌هيچ ناوێكی الله ته‌واو نابێت، تاكو باوه‌ڕی به سيفه‌تی ناوه‌كه‌ش نه‌بێت.

٣- جێگیربوونی حوکم و پێویستییه‌که‌ی، که بریتییه له‌وه‌ی الله بیسه‌ری هه‌موو نهێنی و چپه‌یه‌که، الله تعالى فه‌رموویه‌تی: ﴿وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ المجادلة: ١. واته: الله گوێبیستی گفتوگۆی نێوان پێغه‌مبه‌ر صلى الله عليه و سلم و (خولة بنت ثعلبة) بوو سه‌باره‌ت به (أوس بن الصامت) ی مێردی. الله بیسه‌ره بۆ هه‌موو وته‌یه‌ك، بینه‌ره بۆ هه‌موو شتێك. یان بۆ نموونه ناوی عه‌لیم ئه‌وه ده‌خوازێت باوه‌ڕمان به‌و حوكمانه هه‌بێت كه له‌و ناوه‌وه سه‌رچاوه ده‌گرێت.

بۆ ڕوونكردنه‌وه‌ی زیاتر، الله تعالى له قورئاندا فه‌رموویه‌تی: (إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۖ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ) المائدة/٣٤. واته ئه‌و ڕێگرو شه‌ڕكه‌رانه‌ی كه ته‌وبه ده‌كه‌ن و له كاره‌كانیان په‌شیمان ده‌بنه‌وه، به‌ر له‌وه‌ی به‌سه‌ریاندا زاڵ بن و ده‌ستگیریان بكه‌ن، ئه‌وه بزانن ئیماندااران كه الله (غفور) ە له به‌نه‌كانی خۆش ده‌بێت، (رحيم)ه، به‌زه‌یی پێیاندا دێته‌وه، واته: ئه‌و دوو ناوه‌ی كه له كۆتایی ئایه‌ته‌كه‌وه هاتووه، حوكمی ئه‌وه‌یان لێ وه‌رده‌گیردرێت، كه ئه‌و ڕێگرو خراپه‌كارانه سزای حه‌دیان له‌سه‌ره، له‌م حاڵه‌ته‌دا له‌سه‌ریان لاده‌چێت.

پرسیاری ٣/ ناوه‌كانی الله تعالى كاتێك ئاماژه بۆ وه‌سفێكی (متعدي) نه‌كه‌ن و له خۆیاندا واتا ببه‌خشن و واتایان دیار بێت، بۆ نموونه ناوی (الحي)، دوو مه‌سه‌له له خۆ ده‌گرێت، به نموونه‌وه ئه‌و دوو مه‌سه‌له چین؟

وه‌ڵام/ ئه‌و دو مه‌سه‌له بریتین له:

یه‌كه‌م: جێگیربوونی ئه‌و ناوه بۆ الله تعالى، وه‌كو ناوی (الحي) یان (العظيم) و(الجليل) كه ناوێكن له ناوه‌كانی الله تعالى.

دووەم: جێگیربوونی ئەو سیفەتاتەی کە ئەو ناوانە لە خۆیان گرتووە بۆ الله، کەبۆ نموونە: (الحیاة) واتە: ژیان سیفەتێکە لە سیفەتەکانی الله عزوجل.

تێبینی/ لە زمانی عەرەبیدا، کردار بە پێی واتاکەی دەبێتە دووبەشەوە:

(متعدي) واتە: فیعلەکە لە فاعیلەکە تێدەپەڕێت و دەگاتە (مفعول بە)، بۆنموونە: (فتح طارق الأندلس).(لازم) کردارەکە لە بکەرەکە تێناپەرێت، بۆ نموونە: (سافر خالد). ئەوەش لە زمانی کوردیدا لە بابەتی تێپەڕ و تێنەپەڕ و بەرکاردا باس کراوە.

پرسیارەکانی بنچینەی چوارەم

پرسیار ١/ چوارەم بنەما چییە لە بنەماکانی تێگەیشتن لە ناوەکانی الله تعالى؟

وەڵام/ ئەو بنەمایە بریتییە لە: (دلالة أسماء الله تعالى على ذاته وصفاته تكون بالمطابقة وبالتضمن وبالالتزام.) واتە: ئاماژەی ناوەکانی الله تعالى لە سەر زات و سیفەتەکانی بە لەیەکچوون و تێهەڵکێشکردن و وابەستەبوونە.

پرسیار ٢/ واتای (المطابقة) چییە لەگەڵ باسکردنی نموونەیەکدا؟

وەڵام/ واتاکەی بریتییە لەوەی وشەکە ئاماژە بۆ واتاکە بکات، بۆ نمونە ناوی (الخالق) واتە بەدیهێنەر، هەم ئاماژەیە بۆ زاتی الله و هەم ئاماژە بۆ سیفەتی خەلق و داهێنان دەکات لەڕێگەی لەیەکچوون و گونجان و وابەستەبوونەوە.

پرسیاری ٣/ واتای (التضمين) چییە لەگەڵ نموونەیەك بۆ ڕوونکردنەوەی؟

وەڵام/ واتاکەی بریتییە لە ئاماژەی وشەکە بۆ بەشێك لەواتاکەی، بۆ نموونە: وشەی (الغفور) تەنها ئاماژە بۆ زاتی الله دەکات، هەروەها ئاماژە بۆ سیفەتی لێخۆش بوون دەکات بەتەنها لە ڕێگەی (تضمين) تێخستن و تێهەڵکێشکردنەوە.

پرسیار ٤/ واتای (الالتزام) چییە لەگەڵ نموونەیەك بۆ ڕوونکردنەوەی واتاکە؟

وەڵام/ واتاکەی بریتییە لە ئاماژەی وشەکە بۆ شتێك لە دەرەوەی خۆی، نموونەی ئەوە (الخالق) ە، واتە درووستکار و داهێنەر دەبێت خاوەن توانا و زانست بێت و زیندوو بێت.

پرسيار ٥/ حوكمی (لازم) و پێویست له كەلامی الله و پێغەمبەرەكەیدا صلى الله عليه و سلم و هۆكارەكەشی چییه؟

وەڵام/ (لازم) و پێویست ئەوەی له قسەی الله تعالى و پێغەمبەرەكەی صلى الله عليه و سلم سەرچاوە دەگرێت، حەق و پێویستە، چونكە هەموو قسەیەكیان ڕاست و حەقە، ئەوەشی له حەق سەرچاوە بگرێت پێویستە كاری پێ بكرێت و باوەڕمان پێی هەبێت، چونكە الله تعالى زانا بووە بەوەی كە دەبێتە پێویست و له قسەكانی خۆی و پێغەمبەرەكەی صلى الله عليه و سلم وەردەگیردرێت ئەوەش پێویست و داواكراوە. بۆ نموونە ئـایەتی: (فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۚ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۖ) البقرة/ ١٨٧.

به پێی ئەم ئایەتە چوونە لای هاوسەر له خۆرئاوابوونەوە تاكو بانگی بەیانی له مانگی ڕەمەزاندا درووست وڕێگەپێدراوە. لازمی ئەمەش كە دەبێتە پێویست وحوكمێكی شەرعی و وەردەگیرێت ئەوەیە، درووستە دوای بانگی بەیانی واتە لەو كاتەی كە كەسەكە بەڕۆژووە لەشگران بێت وڕۆژووەكەی پی بەتاڵ نابێتەوە.

پرسیار ٦/ مه‌سه‌له‌ی (لازم) له وته‌ی كه‌سانی جگه له الله و پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ی صلى الله عليه وسلم دا چۆنه و چه‌ند حاڵه‌تی هه‌یه؟

وه‌ڵام/ مه‌سه‌له‌ی لازم واته ئه‌و واتایه‌ی كه له وته‌ی كه‌سێكدا به‌ناڕاسته‌وخۆ وه‌رده‌گیرێت، ئه‌ویش سێ حاڵه‌تی هه‌یه:

١- وته وه‌رگیراوه‌كه بدرێته پاڵ خاوه‌نه‌كه‌ی وئه‌ویش وابه‌سته‌ی بێت و نكۆڵی لێ نه‌كات كه وته‌كه‌ی ئه‌وه ده‌گرێته‌وه، له‌و حاڵه‌ته‌دا لازمی قه‌وله‌كه‌ش ده‌بێته قه‌ولێكی تر.

٢- به خاوه‌ن قه‌وله‌كه بوترێت ئه‌مه وته‌ی تۆیه و به‌ناڕاسته‌وخۆ ئه‌و واتایه‌ش ده‌گه‌یه‌نێت، به‌ڵام ئه‌و نكۆڵی لێ بكات و بڵێت نه‌خێر وانییه یان مه‌به‌ستم ئه‌وه نه‌بووه! له‌و حاڵه‌ته‌دا نابێته وته‌و قه‌ولی ئه‌و كه‌سه.

٣- ئه‌وه‌ی كه وه‌كو لازم له وته‌كه وه‌رده‌گیرێت، نه جێگیر بكرێت و نه نكۆڵی لێ بكرێت، واته خاوه‌نی قه‌وله‌كه نه ڕازی بووبێت كه ئه‌وه‌ی له قسه‌كه‌ی وه‌رگیرێت ئه‌ویش قسه‌ی خۆیه‌تی و نه نكۆڵیشی لێ كردبێت، له‌و حاڵه‌ته‌دا لازمی قه‌ول نابێته قه‌ول. به‌واتایه‌كی تر ئه‌و واتایه‌ی له وته‌كه‌ی وه‌رده‌گیرێت نابێته ماڵ به‌سه‌رییه‌وه.

پرسياره‌كانى بنچينه‌ى پێنجه‌م

پرسيارى ١/ بنچينه‌ى پێنجه‌م سه‌باره‌ت به‌ ناوه‌كانى الله تعالى چييه‌؟

وه‌ڵام/ بنچينه‌كه‌ بريتييه‌ له‌: (أسماء الله تعالى توقيفية لا مجال للعقل فيها) واته‌: ناوه‌كانى الله عزوجل (توقيفية) وته‌نها له‌ ده‌قى قورئان وسوننه‌ته‌وه‌ وه‌رده‌گيرێن و هيچ بوارێك بۆ مرۆڤه‌كان نييه‌ به‌عه‌قڵى خۆيان قسه‌ى تێدا بكه‌ن.

بۆيه‌ له‌م مه‌سه‌له‌دا پێويسته‌ له‌ سنوورى كيتاب و سوننه‌ت ڕابوه‌ستين و هيچ زياد و كه‌مێك له‌مه‌سه‌له‌ى ناوه‌كانى الله تعالى دا ئه‌نجام نه‌ده‌ين، هه‌روه‌كو خۆى فه‌رموويه‌تى: (وَلاَ تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السمع والبصر والفؤاد كُلُّ أولئك كَانَ عَنْهُ مَسْؤُولاً). واته‌: ئه‌ى مرۆڤ شوێنكه‌وتووى هيچ مه‌به‌ كه‌ نايزانيت و به‌ته‌واوى شاره‌زاى نيت، به‌ڵكو دڵنيابه‌ره‌وه‌و وردبه‌ره‌وه‌، چونكه‌ مرۆڤ له‌ چۆنێتى به‌كارهێنانى گوێ و چاو و دڵيدا به‌رپرسياره‌، جا ئه‌گه‌ر له‌ خێرو چاكه‌دا به‌كارى هێنا پاداشتى ده‌ست ده‌كه‌وێت، ئه‌گه‌ر له‌ شه‌ڕ و خراپه‌شدا به‌كارى هێنا سزا ده‌درێت.

پرسيار ٢/ (توقيفية) واتاى چى ده‌گه‌يه‌نێت؟

وه‌ڵام/ واته‌ ڕاگيراوه‌ له‌سه‌ر كيتاب و سوننه‌ت و ته‌نها ئه‌و ناوه‌ جێگير ده‌كرێت كه‌ به‌ڵگه‌ى جێگيربوونى له‌و دوو سه‌رچاوه‌دا هاتبێت.

پرسيار ٣/ ئايا مرۆڤ به عه‌قڵی خۆی ده‌توانێت بزانێت الله تعالى شايانی چ ناوێکه؟

وه‌ڵام/ عه‌قڵی مرۆڤ توانای ئه‌وه‌ی نییه ناو بۆ الله عزوجل دياری بکات ، ئه‌ويش له‌به‌ر چه‌ند هۆکارێك:

١- ناودانان بۆ الله تعالى کاری مرۆڤه‌کان نییه و ئه‌گه‌ر بيکه‌ن ده‌بێته جۆرێك له درۆ و قسه‌هه‌ڵبه‌ستن" الله عزوجل فه‌رمويه‌تی: ﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ الأعراف: ٣٣. به پێی کۆتايی ئايه‌ته‌که هه‌ر قسه‌يه‌ك يان ناودانانێك بۆ الله تعالى به‌بێ هه‌بوونی به‌ڵگه‌يه‌ك کارێکی قه‌ده‌غه‌کراوه.

٢- له‌به‌ر ئه‌وه‌ی دانانی ناوێك بۆ الله که خۆی بۆ خۆی دياری نه‌کردووه، يان نکۆڵی کردن له ناوێك که خۆی بۆ خۆی دياری کردووه ، ئه‌وه سنوور به‌زاندنه و تاوانێکی گه‌وره‌يه.

چه‌ند تێبینییه‌ك له‌سه‌ر ئه‌م بنچینه‌یه‌:

یه‌كه‌م/ زانایان یه‌كده‌نگن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی هه‌ر ناوو سیفه‌تێك ڕیگه‌ی پێ درابێت له‌ كیتاب و سوننه‌تدا درووسته‌ بوترێت ئه‌وه‌ ناوی الله یه‌.

دووه‌م/ به‌هه‌مان شێوه‌ زانایان یه‌كده‌نگن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی هه‌ر ناوو سیفه‌تێكی ڕێگه‌ پێنه‌دراو له‌و دوو سه‌رچاوه‌یه‌دا نابێت وه‌كو ناو بۆ الله به‌كار بێت.

سێیه‌م/ سه‌باره‌ت به‌ناوێك نه‌ ڕێگه‌ پیدراو بێت و نه‌ نكـۆلی له‌سـه‌ر به‌كارهێنـانی كرابێت به‌م شێوه‌ جیاوازییان له‌ نێواندا هه‌بووه‌:

١- مه‌نهه‌جـی ئه‌هلـی سـوننه‌ت وه‌كـو پێشـتر ڕوون كـرایه‌وه‌ بـریتییه‌ له‌وه‌ی ناوه‌كانی الله عزوجل ته‌وقیفییه‌ و هیچ بوارێك نیـیه‌ بـۆ مرۆڤه‌كـان نـاوی بـۆ زیـاد بكه‌ن، ده‌كرێت فه‌رمووده‌ی (لا أُحصي ثناءً علَيكَ أنتَ كما أثنَيتَ علَى نفسِك)[1] كه‌ له‌ سه‌حیحی موسلیمدا هاتووه‌ بكرێته‌ به‌ڵگه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌، چونكه‌ ناو دیاری كـردن به‌شێكه‌ له‌ واتای وشه‌ی (ثناء)، واته‌ ستایشكردن و ئه‌و كاره‌ له‌ توانای مرۆڤه‌كاندا نییه‌.

٢- بۆچوونێكی تر هه‌یه‌ له‌ ده‌ره‌وه‌ی ئه‌هلی سوننه‌ت و جه‌ماعه‌ت بریتییه‌ له‌وه‌ی كه‌ ناوه‌كـانی اللـه‌ تعـالی ته‌وقیفـی و سـنووردار نـین و ده‌كرێـت ودرووسـته‌ هه‌ر ناوێكی شیاو بۆ الله تعالی دابنرێـت، به‌مه‌رجێـك گومـانی عه‌یـب و خه‌وشـی تێـدا نه‌بێت، ئه‌مه‌ بۆچوونی موعته‌زیله‌ و هه‌روه‌ها له‌ ئه‌شـاعیره‌ش البـاقلانی له‌ (تمهیـد الاوائل ٢٦١) و التفتـازاني ش ئه‌وی گواسـتووه‌ته‌وه‌ له‌ (شرح المقاصـد ٣٤٤/٤)

---

(١) صحيح مسلم: (٤٨٦).

الباجورى ش به‌هه‌مان شێوه له (شرح جـوهرة اللقـاني ٨٩) ئه‌وانه‌ش له‌سـه‌ر ئه‌م بۆچوونه بوونه.

٣- بۆچونێكى تريش هه‌يه كه هه‌ندێ له زانايان ڕاوه‌سـتاون و هـيچ قسـه‌يه‌كيان نه‌كردووه، واته نه‌وتوويانه درووسته ناو زياد بكرێت و نه وتوويانه درووسـت نيـيه. ئه‌م بۆچـوونه له إمـام الحـرمين له (الارشـاد ١٣٦) گێـڕدراوه‌ته‌وه، و الزركشيـ له (شرح جمع الجوامع ٤ / ٨٦٩) له البـاقلاني گێـڕاوێتييه‌وه كه ئه‌ويـش دوو قه‌ولـى بووه له‌م مه‌سه‌له‌دا.

ده‌شـگێڕنه‌وه يه‌كێـك له هۆكاره‌كـانى به‌جێهێشـتنى أبـو الحسـن الأشـعري بـۆ موعته‌زيله‌كـان ئه‌وه بـووه كه جيـاواز له ئه‌وان بـاوه‌ڕى وابـووه هـيچ ناوێـك بـۆ ناوه‌كانى الله تعالى نابێت زياد بكرێت.

پرسیارەکانی بنچینەی شەشەم

پرسیار ١/ شەشەم بنچینەی ناوەکانی الله تعالى چییە؟

وەڵام/ شەشەم بنچینە بریتییە لە: (أسماء الله غير محصورة بعدد معين) واتە: ناوەکانی الله تعالى نەبەستراوەتەوە بە ژمارەیەکی دیاری کراو.

پرسیار ٢/ بەڵگە چییە لەسەر ئەوەی ناوەکانی الله تعالى لە ژمارەیەکی دیاریکراودا قەتیس نەبووە؟

وەڵام/ بەڵگە فەرموودەی پێغەمبەرە صلى الله عليه و سلم: (أسألك بكل اسم هو لك، سميت به ،نفسك أو أنزلته في كتابك، أو علمته أحدًا من خلقك، أو استأثرت به في علم الغيب عندك)[1]. واتە: لێت دەپاڕێمەوەو داوات لێ دەکەم بە هەموو ناوێك کە ناوی تۆیە و پێی ڕازیت ناوت بێت، یان لە قورئانەکەتدا داتبەزاندووە، یان فێری یەکێك لە بەندەکانی خۆت کردووە، یان لە زانستی شاراوەو غەیبدا لەلای خۆت هێشتووتەوە.

---

(١) أخرجه أحمد (٣٧١٢) واللفظ له، وابن حبان (٩٧٢)، والطبراني (١٠/٢١٠) (١٠٣٥٢) باختلاف يسير.

پرسيار ٣/ ئايا فه‌رمـووده‌ی (إن للـه تسـعة وتسـعين اسـمًا مائـة إلا واحـداً مـن أحصاها دخل الجنة)[1]. ده‌بێته به‌ڵگه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی اللـه تعـالی ته‌نهـا نه‌وه‌د و نـۆ ناوی هه‌يه؟

وه‌ڵام/ نه‌خێر، له‌به‌ر دوو هۆكار ئه‌و فه‌رمووده‌يه نابێته به‌ڵگه بـۆ قه‌تـيس كردنـی ناوه‌كانی الله تعالی له نه‌وه‌د و نۆ ناودا:

١- ئه‌گه‌ر مه‌به‌ست له فه‌رمووده‌كه سنووردار‌كردن بوايه ده‌بوو به‌م شێوه ده‌سـتی پێ بكردايه: (إن أسماء الله تسعة وتسعون اسمًا...) واته: ناوه‌كانی اللـه تعـالی نه‌وه‌د و نۆ ناون، نه‌ك به‌و شـێوه‌ی كه له فه‌رمـووده‌كه‌دا هـاتووه: اللـه تعـالی نه‌وه‌د و نـۆ ناوی هه‌يه. بۆ نموونه: ئه‌گه‌ر كه‌سێك بڵێت: سه‌د هه‌زار دينارم بـۆ خێـر و سـه‌ده‌قه داناوه، مه‌عنای ئه‌وه نييه ئه‌و كه‌سه هيچ پاره‌يه‌كی تری نييه بـۆ سـه‌ده‌قه ته‌رخـانی بكات، ئه‌وه ته‌نها بۆ روونكردنه‌وه (وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الأَعْلَى).

٢- مه‌به‌ست له‌م فه‌رمووده‌يه ئه‌وه‌يه موسوڵمان ئه‌و نه‌وه‌د و نۆ ناوه له‌به‌ر بكات و باوه‌ڕی پێيان هه‌بێـت و نزايـان پـێ بكـات و په‌روه‌ردگـاری پێيـان سـتايش بكـات ده‌چێته به‌هه‌شته‌وه، نه‌ك مه‌به‌ست له‌وه بێت جگه له‌و نه‌وه‌د و نۆ نـاوه نـاوی تـری نييه. هه‌ندێ ڕای جياواز و خيلافی زانايان له‌م بـاره‌وه هه‌يه، به‌باشـم نه‌زانـی لێـره هه‌ڵسم به‌شيكردنه‌وه‌يان.

(١)٧٣٩٢ البخاري: (٧٣٩٢) ومسلم: (٢٦٧٧).

پرسيار ٤/ ئايا جێگير بووه له پێغه‌مبه‌ره‌وه صلى الله عليه و سلم ئه‌و نه‌وه‌دو نۆ ناوه‌ی دیاری کردبێت؟

وه‌ڵام/ نه‌خێر له هيچ فه‌رمووده‌يه‌كی صحيح دا نه‌هاتووه پێغه‌مبه‌ر صلى الله عليه و سلم ئه‌و ناوانه‌ی دیاری کردبێت، ئه‌و فه‌رمووده‌ش كه له‌و باره‌وه هاتووه وه‌كو شيخ الاسلام ابن تيمية فه‌رموويه‌تی فه‌رمووده‌يه‌كی لاوازه‌و صحيح نييه.[١]

پرسيار ٥/ وشه‌ی (إحصاء) له فه‌رمووده‌كه‌دا (من أحصاها دخل الجنة) مه‌عنای چييه؟

وه‌ڵام/ ژماردنی به‌وه ده‌بێت كه له واتای وشه‌و ناوه‌ڕۆكه‌كه‌ی تێبگه‌ين و به پێی حوكم و واتاكانيان عيباده‌تی په‌روه‌ردگارمان بكه‌ين. ده‌شكرێت به پوختی واتاكانی وشه‌ی (إحصاء) لێره‌دا بخه‌ينه ڕوو كه بريتين له:

١- به‌واتای له‌به‌ركردنی ئه‌و ناوانه دێت، وه‌كو الخطابي له كتێبی: (شأن الدعاء / ٢٦) وتوويه‌تی: وشه‌كه به‌واتای بژاردن دێت واته له‌به‌ر بكرێن و نزاو پاڕانه‌وه‌يان پێ بكرێت، وه‌كو الله فه‌رموويه‌تی: (وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا) الجن/ ٢٨. هه‌روه‌ها كۆمه‌ڵێك له زانايان وه‌كو القرطبي و البغوي و السنوسي و العيني له‌شه‌رحی سه‌حيحی بوخاريدا له‌سه‌ر ئه‌م بۆچوونه‌ن.

٢- به‌واتای توانين وبه‌رگه گرتن دێت، وه‌كو له ئايه‌ته‌كه‌دا هاتووه: (عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ) المزمل/٢٠. واته: كێ توانی به‌حه‌قی ئه‌و ناوانه هه‌ڵسێت و به پێی واتاكانيان كرده‌وه بكات و خۆی وابه‌سته‌ی واتاكانيان بكات، بۆ نموونه كه ناوی

(١) بڕوانه: (مجموع الفتاوى ٤٢٢/٢٢).

الرزاق ی خوێنده‌وه متمانه‌ی هه‌بێت كه ڕزقی ئه‌و لای الله یه و هه‌روه‌ها ناوه‌كـانی تر به‌هه‌مان شێوه..ئه‌وه واتای (إحصاء) ه.

٣- واتای (إحصاء) زانیاری ته‌واوه به واتا و مه‌عنای ناوه‌كان" وه‌كـو له قسـه‌ی عه‌ره‌بدا هاتووه: (فلان ذو حصاة) واته: فڵانه كه‌س خاوه‌ن عه‌قڵ و ماریفه‌ته.

٤- واتای (أحصاها) له بۆچـوونی هه‌نـدێكی تـر له زانایانـدا واته بیانناسـێت و بیانزانێت، چونكه مه‌گه‌ر كه‌سـێك ئیمانـدار بێـت ئه‌و نـاوانه بناسـێت، ئیمانـداریش ده‌چێته به‌هه‌شته‌وه.

٥- واتـاكه‌ی بـریتییه له (عـدها معتقـدا) واته: بیانژمێرێـت به ئـیمان و بـاوه‌ڕی ته‌واوه. چونكه كه‌سی ده‌هری دان به‌خالیق و داهێنه‌ر و درووسـتكاردا نانێـت، ئه‌و كه‌سه‌ش كه له‌فه‌لسه‌فه‌دا ڕۆچووبێت، باوه‌ڕی به الله ی خاوه‌ن توانا و قادر نییه.

٦- (أحصاها) به‌لای هه‌ندێكی تر له زانایانه‌وه واته: بیانژمێرێت و مه‌به‌ستی پێی ڕه‌زامه‌ندی الله تعالی بێت.

٧- (أحصاه) به‌لای هه‌ندێكی تره‌وه واته: كردار به‌و ناوانه بكات، بۆ نمـوونه كه ناوی (الحكیم) ی خوێنـده‌وه بزانێـت و مـتمانه‌ی ته‌واوی هه‌بێـت هه‌رچـی كـار و حوكمی الله هه‌یه بێ حیكمه‌ت نییه...بۆچوونه‌كانیش زۆر له‌یه‌كـتره‌وه دوور نـین و هه‌ندێكیان ته‌واوكه‌ری ئه‌وانی ترن.

پرسیارەکانی بنچینەی حەوتەم

پرسیار١/ چییە حەوتەمین بنەما لەبنەماکانی ناوەکانی الله تعالی؟

وەڵام/ (الإلحـاد) واتە: لادان لەوەی کە پێویسـتە بەرانـبەر ئەو نـاوانە ئەنجـام بدرێت، ئەویش دەبێتە چەند جۆرێکەوە.

پرسیار ٢/ جۆرەکانی لادان و ئیلحاد کردن لەناوەکانی الله تعالی چین؟

وەڵام/ ئیلحاد کردن لەناوەکانی الله تعالی دا (کە ئەم ئیلحادە واتاکەی جیـاوازە و بەمەعنای نکۆڵی کردن لە وجود وبوونی الله نایەت) دەبێت بە چەند بەشێکەوە:

١- نکـۆڵی کـردن لە ناوێـك لەو نـاوانە، یـان لەو حـوکم و سـیفەتانەی کە دەیگەیەنن. بۆ نموونە جەهمییەکان نکۆڵییان کرد لە ناوو سیفەتەکانی الله تعـالی و لەبەرانبەردا وتیان الله بوونی ڕەهـا (الوجـود المطلـق)ی هەیە، نابێـت ببەسـترێتەوە بەناو و سیفەتەوە!

٢- وابزانرێت ئاماژە بۆ هەندێ سـیفەت دەکـات لە چەشـنی سـیفەتی مـرۆڤ و درووستکراوەکان، چونکە الله تعالی جیاوازە لە درووستکراوەکانی خۆی و هیچـی لە ئەوان ناچێت.

٣- ناونانی الله تعالی بەناوێك کە خـۆی بۆخـۆی دانەنـاوە ودیـاری نەکـردووە. ئەمەش وەرگێڕان ناگرێتەوە بۆ واتای ناوەکانی، چونکە لەو حاڵەتەدا تـۆ واتـاکەی بەزمانێکی تر ڕوون دەکەیتەوە نەك ناوێکی تازەی بۆ دابتاشیت،. بـۆ نمـوونە نـاوی (الأب) کە خاچپەرسـتان بـۆ اللـە دایانتاشـیوە، یـان نـاوی (العلـة الفاعلـة) واتە: هۆکاری کاریگەر لەلایەن فەیلەسوفەکانەوە دانراوەو مەبەستیان پێی الله یە.

تێبینی:

پەیوەست بەم بابەتە، پێویستە ئاماژە بۆ ئەوە بکرێت کە وشەی (خوا) یان (خودا) وا دەرناکەوێت تەرجەمەو وەرگێڕانی هیچ ناوێك بێت لە ناوەکانی اللە تعالی، ئەگەرچی وا گومان دەبرێت تەرجەمەی اللە بێت، بەڵکو ناوێکی سەرچاوە نادیارە کە کورد بۆ اللە ی بەکاردەهێنین، هیچ بەڵگەیەکی زانستی و زمانەوانی لەسەر ئەوە نییە کە وەرگێڕانی وشەی اللە بێت و لە ڕاستیدا بنچینە و چاوگی وشەی خوا یان خودا ئەگەر بە پێوەرێکی زانستی وزمانەوانی مامەڵەی لەگەڵ بکەین دەبینین وشەیەکی تەومژاوییە و بنچینەکەی نادیارە و کوردی نییە وەرەنگە فارسیش نەبێت و بەکارهێنانی هەر لەسەرەتاوە پێ دەچێت هەڵەیەکی بێ مەبەست و ڕەنگە مەبەستدار و پیلانێك بۆ داڕێژارو بێت و بە نیازێکی خراپەوە لەسەر کورد تێپەڕ کرابێت.

جێگای ئاماژە پێکردنیشە کە چەندین ئایینی دەستکرد لە هیندستان و شوێنی تر هەمان وشەی خودا بۆ مەعبود و پەرستراوەکانیان بەکار دەهێنن، بۆیە هیچ نەبێت لە ڕووی(احتیاط) و پارێزگاریکردن لە عەقیدەو بیروباوەڕمان باشترە لە وشەی گوماناوی تا بکرێت خۆمان بپارێزین و لە بەکارهێنانی وشەی خوا خۆمان بەدوور بگرین، هیچ نەبێت وەکو هەنگاوێك بۆ ڕاهاتن لە نووسیندا نەمێنیت لە قسەکردندا ماوەیەکی زۆری دەوێت تا واز لە وشەیەك بهێنین لە منداڵییەوە دەیبیسین و دەیڵێین.. ئەمە قەناعەتی خۆمە کە بەڕاستی دەزانم واللە أعلم.

٤- لە واتاکانی تری (الإلحاد) لە ناوەکانی اللە ناوداتاشین و ناودەرهێنانە لە ناوەکانی اللە تعالی بۆ بت و پەرستراوی تر. بۆ نمونە وەرگرتنی ناوی (العزى) لە العزیز و (اللات) لە الإله، لەسەر بۆچوونی ئەوانەی کە ڕایان وابووە.

پرسیار ٥ / حوكمی ئیلحاد كردن له‌ناوه‌كانی الله تعالی به‌هه‌موو به‌شه‌كانییه‌وه چین له‌گه‌ڵ باسكردنی هۆكاره‌كه‌ی؟

وه‌ڵام/ ئیلحاد كردن له ناوه‌كانی الله تعالی به‌هه‌مو شێوه‌كانییه‌وه قه‌ده‌غه‌و حه‌رامه، چونكه الله تعالی خۆی هه‌ڕه‌شه‌ی له‌و كه‌سانه كردووه‌و فه‌رموویه‌تی: ﴿وَلِلّهِ الأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ الأعراف: ١٨٠. واته: الله تعالی خاوه‌نی ناوی ته‌واو جوان و ڕازاوه‌یه، كه ئاماژه بۆ گه‌وره‌یی و مه‌زنی خۆی ده‌كه‌ن و هه‌موو ناوه‌كانیشی به‌و چه‌شنه جوانن، ئێوه‌ش ئه‌وه‌ی ده‌تانه‌وێت به‌و ناوانه داوای لێ بكه‌ن، وازیش له‌وانه بهێنن و لێیان به‌دووربن كه گۆڕانكاری له‌ناوه‌كانی الله تعالی ده‌كه‌ن به زیادكردن و لێ كه‌مكردن و شێواندن، وه‌كو ئه‌وه‌ی ئه‌و ناوانه له كه‌سانێك بنرێن كه شایسته‌ی نین، یان وه‌كو ئه‌وه‌ی بتپه‌رسته‌كانی عه‌ره‌ب ناوی په‌رستراوه‌كانیان به‌و ناوانه‌وه ده‌نا، یان مه‌عنایه‌ك بۆ ئه‌و ناوانه دابنرێت به‌ده‌ر له مه‌به‌ستی الله و پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ی صلى الله عليه و سلم، ئه‌وانه له‌سه‌ر كرده‌وه خراپه‌كانیان له دونیا وه‌كو كوفر كردنیان به الله و ئیلحاد كردن و لادانیان له ناوه‌كانیدا و به‌درۆخستنه‌وه‌ی پێغه‌مه‌مبه‌ره‌كه‌ی صلى الله عليه و سلم پاداشت ده‌درێنه‌وه و له‌سه‌ری سزا ده‌درێن.

چه‌ند تێبینییه‌ك:

١- توندڕه‌وه‌كانی جه‌همیه و قه‌رامیته و باتنییه‌كان و ئه‌وانه‌ی له‌سه‌ر بۆچوونی ئه‌وانن، نكۆڵی له ناوو سیفه‌تاه‌كانی الله تعالی ده‌كه‌ن و ده‌ڵێن نابێت به‌هیچ ناوو سیفه‌تیك وه‌سف بكرێت و ئه‌و بوونی ڕه‌های هه‌یه، بۆیه ده‌ڵێن نابێت به الله بوترێت (موجود) یان (علیم) یان (قدیر)، هه‌موو ئه‌وانه به وته‌ی مه‌جازی ده‌زانن و جێگیركردنی ناو و سیفه‌ته‌كان به ته‌شبیهو لێچواندن ده‌زانن.

له‌و گومانه‌شیاندا ئه‌هلی سونه‌ت به‌تێروته‌سه‌ل به ئایه‌ت و به فه‌رمووده و به عه‌قڵ وه‌ڵامی ئه‌وانیان داوه‌ته‌وه و حه‌قیان ڕوون كردووه‌ته‌وه.

٢- حوكمی ناونانی مرۆڤ به‌ناوێك له ناوه‌كانی الله تعالی ده‌بێت به دو به‌شه‌وه:

یه‌كه‌م: ئه‌گه‌ر ناوه‌كه ئه‌لیف و لامی پێوه بێت، وه‌كو: (العزیز) و (الحكیم)، به‌م شێوه درووست نییه ، چونكه ئه‌وه ئاماژه‌یه بۆ ئه‌سڵی ناوه‌كه كه تایبه‌ته به الله تعالی خۆیه‌وه و هه‌ر ئه‌و ده‌گرێته‌وه.

دووه‌م: ئه‌گه‌ر مه‌به‌ست له‌ناونانه‌كه واتای سیفه‌ته‌كه بێت، با ئه‌لیفولامیشی پێوه نه‌بێت هه‌ر درووست نییه، چونكه پێغه‌مبه‌ر صلی الله علیه و سلم نازناوی (أبو الحكم)ی گۆڕی و كردی به (أبو شریح) به‌ناوی كوڕی گه‌وره‌ی كه‌سه‌كه‌وه. به‌ڵام ئه‌گه‌ر مه‌به‌ست له‌وه نه‌بوو له‌و حاڵه‌ته‌دا درووسته چونكه هاوه‌ڵ بووه ناوی حكیم بووه. به‌ڵام بۆ هه‌ندێ ناو وه‌كو: (جبار) با ئه‌لیفولامیشی پێوه نه‌بێت هه‌ر نابێت چونكه واتای مه‌زنی و گه‌وره‌یی زۆری تێدایه كه ته‌نها شایسته‌یه به الله. به‌هه‌مان شێوه ناوه‌كانی(الرحمن ، الخالق، القیوم، البارئ، القهار) درووست نییه وه‌كو ناو بۆ مرۆڤه‌كان به‌كار بێت به بێ ئه‌وه‌ی وشه‌ی عه‌بدی له‌گه‌ڵ بێت.

به‌شی دووه‌هه‌م

پرسیاره‌كانی بنچینه‌ی یه‌كه‌می سیفاته‌كان

پاش ئه‌وه‌ی له‌ حه‌وت به‌شی ڕابردوودا، به‌ وه‌رگرتن له‌ كتێبی (القواعد المثلى) ، به‌ شێوه‌ی پرسیارو وه‌ڵام حه‌وت بنچینه‌ی ناوه‌كانی الله تعالى مان خسته‌ڕوو ، له‌ شێوه‌ی پرسیارو وه‌ڵامدا سه‌باره‌ت به‌ سیفه‌ته‌كانی الله تعالى ش، به‌هه‌مان شێوه‌ حه‌وت بنچینه‌ی تر ده‌خه‌ینه‌ ڕوو .

پرسیاری ١/ سه‌باره‌ت به‌ سیفاته‌كانی الله عزوجل، یه‌كه‌مین بنه‌ما چییه‌ كه‌ پێویسته‌ بیزانین؟

وه‌ڵام/ سیفاته‌كانی الله تعالى هه‌مووی سیفاتی ته‌واو و بێ عه‌یب و خه‌وشن و له‌ هیچ ڕوویه‌كه‌وه‌ ئه‌و سیفاتانه‌ هیچ نوقسانی و ناته‌واوییه‌كیان تێدا نییه‌. وه‌كو سیفه‌تی: (الحياه، العلم، القدرة، السمع ، البصر، الرحمة، العزة ، الحكمة، العلو، العظمة) و سیفه‌ته‌كانی تریش.

پرسیار ٢/ به‌ڵگه‌ چییه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی الله تعالى به‌ ته‌واوترین سیفه‌ت ستایش و وه‌سف كراوه‌؟

وه‌ڵام/ به‌ڵگه‌ ئایه‌تی قورئانی پیرۆزه‌ كه‌ الله تعالى فه‌رمویه‌تی: ﴿لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ ۖ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ النحل: ٦٠. (المثل الأعلى) واته‌: سیفه‌ت و ستایشی به‌رزه‌.

پرسیار ٣/ له ڕووی عه‌قڵییه‌وه به‌ڵگه چییه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌و سیفه‌تانه سیفه‌تی به‌رزو بێ عه‌یب و بێ خه‌وشن؟

وه‌ڵام/ له ڕووی عه‌قڵییه‌وه ده‌کرێت دوو وه‌ڵام بدرێته‌وه:

١- هه‌موو بوونه‌وه‌رێك له ڕاستیدا پێویسته هه‌ندێ سیفه‌تی هه‌بێت كه پێی بناسرێته‌وه، ئیتر ئه‌و سیفه‌تانه سیفه‌تی ته‌واوی و بێ عه‌یبی بن، یان سیفه‌تی ناته‌واوی بن، بێگومان الله تعالی پاراوه له‌وه‌ی سیفه‌تی عه‌یبدار و ناته‌واویی هه‌بێت، بۆیه ئه‌وه‌ی شایان و شایسته‌ی الله یه كه خاوه‌ن سیفه‌تی ته‌واو وبه‌رز بێت.

٢- له ڕێگه‌ی هه‌ست و بینینه‌وه ده‌ركه‌وتوه، كه به‌نده‌و دروستكراوه‌كان سیفه‌تی بێ عه‌یبییان تێدایه، سه‌رچاوه‌ی ئه‌و سیفه‌تانه‌ش الله یه، بۆیه به‌خشه‌ری ئه‌و سیفه‌ته ته‌واوانه له پێشتره كه خاوه‌نی سیفاتی به‌رز و بێ عه‌یب بێت.

تێبینی:

- سه‌باره‌ت به (المثل الأعلى) به پێنج ته‌فسیرو بۆچوونی له‌یه‌كتر نزیك هه‌یه:

١- واتای كلمة الإخلاص ده‌گه‌یه‌نێت: (لا إله إلا الله).

٢- مه‌به‌ست له ته‌وحید و به‌ته‌نها الله په‌رستنه.

٣- مه‌به‌ست له‌و نموونانه‌یه كه الله تعالى بۆ خۆی به‌كاری هێناوه، وه‌كو: (اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ).

٤- به‌واتای پاراوتر و چاكتر و جوانتر دێت، كه ئه‌وه‌ش ملكه‌چبوونه بۆی به ته‌وحید و به (لا إله إلا الله)، ئه‌مه‌ش وته‌ی پێشه‌وا (الطبري)یه.

٥- به واتای سیفه‌تی هه‌ره به‌رز دێت، ئه‌مه‌ش بۆچوونی پێشه‌وا (ابن القيم) ه.

- سه‌باره‌ت به‌وه‌ی كه به‌نده‌و درووستكراوه‌كان هه‌ندێ جار سیفه‌تی بێ عه‌یبی و ته‌واوییان هه‌یه، له‌م باره‌وه پێویسته ئه‌وه بزانرێت، وه‌كو دانه‌ر خۆی له‌شه‌رحه‌كه‌ی له‌سه‌ر (العقيدة الواسطية) وتوویه‌تی(٩٨/١) (قیاس) كه لێردا مه‌به‌ست پێی به‌راوركردنه، ده‌بێته سێ به‌شه‌وه:

یه‌كه‌م: قیاس الشمول: واته به‌راودكردنی گشتگیر، بۆ نموونه، كه باسی سیفه‌تی (الحياة) ده‌كرێت، ژیانی الله به ژیانی به‌نده‌كانی به‌راورد ناكرێت، چونكه وه‌كو ناو ئه‌و ناوه ده‌یانگرێته‌وه، به‌ڵام ژیانی الله جیاوازه له ژیانی درووستكراوه‌كانی.

دووه‌م: قیاس التمثيل، واته: به‌راوردكردنی لێچواندن. ئه‌م جۆره‌ش به‌هه‌مان شێوه‌ی جۆری یه‌كه‌م مه‌به‌ست لێی ئه‌وه نییه كه هه‌رچی بۆ داهێنه‌ر جێگیر كرا، هه‌مان ئه‌و سیفه‌تانه وه‌كو ئه‌و بۆ به‌نده‌كانیشی جیگیر بكرێت.

سێیه‌م: قیاس الأولويه، واته: به‌راوردكردنی له پێشتر بوون: واته هه‌موو سیفه‌تێك له سیفه‌ته ته‌واو بێ عه‌یبه‌كانی الله تعالى وه‌كو (السمع والبصر والعلم و القدرة ..)

له به‌نده‌كانيشيدا هه‌يه‌، به‌ڵام ئه‌و سيفه‌تانه به به‌رزتر و به كامڵتر و ته‌واوتر له الله تعالى دا بوونى هه‌يه‌، زانايان فه‌رموويانه ئه‌م جۆره له‌به‌راورد كردن بۆ الله تعالى تعالى به‌كارهاتووه له‌به‌ر ئه‌وه‌ى فه‌رمويه‌تى: (ولله المثل الاعلى).

پرسیارەکانی بنچینەی دووەمی سیفاتەکان

پرسیار ١/ دووەمین بنچینە چییە کە پێویستە سەبارەت بە سیفاتەکانی الله تعالی بیزانین؟

وەڵام/ دووەمین بنچینەی پێویست لەم بارەوە ئەویە کە بابەتی سیفاتەکانی اللە عزوجل لە بابەتی ناوەکانی فراوانترە.

پرسیار ٢/ هۆکاری چییە کە بابەتی سیفاتەکان لە بابەتی ناوەکانی اللە تعالی فراوانترە؟

وەڵام/ هۆکارەکەی بۆ دوو مەسەلە دەگەڕێتەوە:

١- لەبەر ئەوەی هەموو ناوێك لە ناوەکانی اللە عزوجل سیفەتێکی لە خۆ گرتووە.

٢- لەبەر ئەوەی هەندێ لە سیفاتەکانی اللە تعالی پەیوەندی بە ئەفعال و کردارەکانییەوە هەیە، کردارەکانی الله تعالی ش کۆتایی نییە، وەکو چۆن وتەکانی بە هەمان شێوە کۆتایی نییە.

پرسیار ٣/ بەڵگە چییە لەسەر ئەوەی کردارو گوفتارەکانی اللە تعالی کۆتاییان نییە؟

وەڵام/ بەڵگە ئەوەیە کە الله خۆی فەرموویەتی: ﴿وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ لقمان: ٢٧. واتە: ئەگەر هەموو دارو درەختەکانی سەرزەوی

دابدرێن وه‌كو پێنوس و ده‌ریاكانیش ببه‌ن به‌ مه‌ره‌كه‌ب بۆیان، حه‌وت ده‌ریای تریش به‌ دوایانه‌وه‌ بێت و به‌و پێنوس و مه‌ره‌كاه‌بانه‌ وشه‌كانی الله‌ بنوسرێته‌وه‌، ئه‌و پێنوسانه‌ ده‌شكان و مه‌ره‌كه‌به‌كان ته‌واو ده‌بوون، الله‌ تعالی به‌هێزه‌ له‌ تۆڵه‌سه‌ندن له‌ موشریكان و دانایه‌ له‌ به‌ڕێوه‌بردنی درووستكراوه‌كانیدا. له‌م ئایه‌ته‌دا سیفه‌تی كه‌لام و قسه‌كردنی تێدایه‌ بۆ الله‌ تعالی به‌و شێوه‌ی كه‌ شاییسته‌ی مه‌زنی خۆیه‌تی.

پرسیار ٤/ هه‌ندێ نموونه‌ بخه‌ره‌ ڕوو سه‌باره‌ت به‌ سیفه‌ته‌كانی الله‌ تعالی، له‌گه‌ڵ به‌ڵگه‌ هێنانه‌وه‌ بۆ هه‌موو نموونه‌یه‌ك.

وه‌ڵام/

* سیفه‌تی (المجیئ) واته‌: هاتن. الله‌ تعالی فه‌رموویه‌تی: ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ الفجر: ٢٢. واته‌: له‌وكاته‌ی سه‌رزه‌وی هه‌موو تێكده‌شكێت و په‌روه‌ردگارت دێت بۆ یه‌كلاكردنه‌وه‌ی كێشه‌كان له‌ نێوان به‌نده‌و درووستكراوه‌كانیدا.

* سیفه‌تی (النزول) واته‌: دابه‌زین. پێغه‌مبه‌ر صلی الله علیه وآله وسلم فه‌رموویه‌تی: (ینزل ربنا إلى السماء الدنيا)[1]. واته‌: په‌روه‌ردگارمان بۆ ئاسمانی دونیا داده‌به‌زێت.

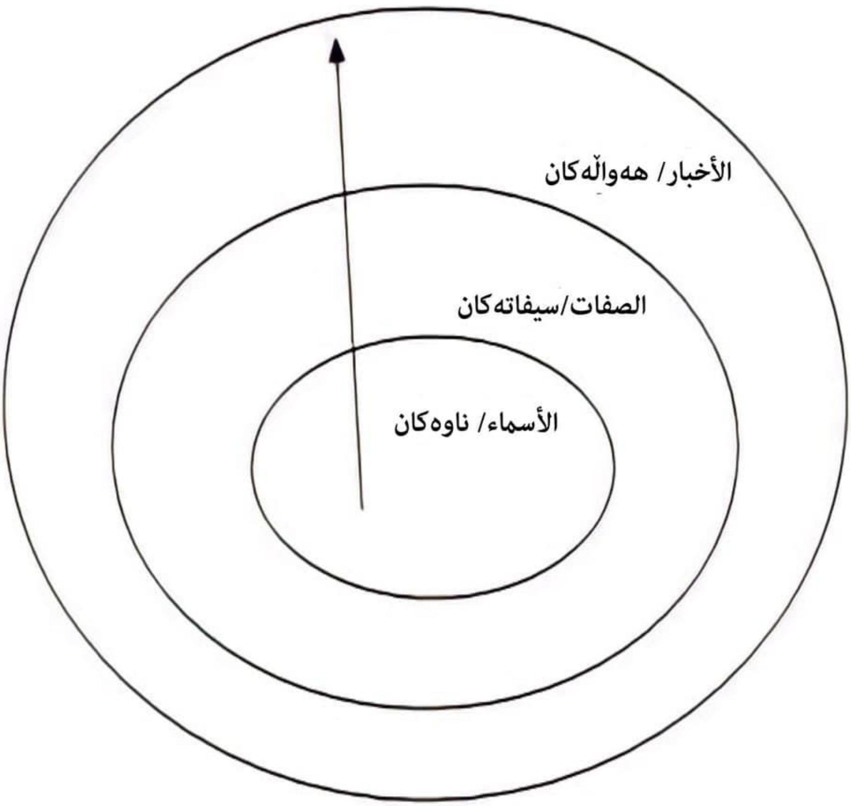
(١) البخاري: (٧٤٩٤) ومسلم: (٧٥٨).

پرسـيار ٥/ كه‌واته‌ به‌ پێـی ئه‌و دوو نمـوونه‌: ئايـا بۆمـان هه‌يه‌ به‌ اللـه‌ بڵێـين: (الجائی) واته‌: هاتوو. يان (الآخذ) واته‌: وه‌رگر، يان: (النازل) واته‌: دابه‌زيو؟

وه‌ڵام/ نه‌خێر وه‌كو ناو درووست نييه‌ ناوی له‌و شێوه‌ له‌ الله تعالی بنه‌ين، به‌ڵام وه‌كـو بـاس كـردن و هه‌واڵـدان درووسـته‌ باسـی بكه‌يـن وبڵێـين اللـه‌ تعـالی ئه‌و سيفه‌تانه‌ی هه‌يه‌ له‌ هاتن و تۆڵه‌سه‌ندن ودابه‌زين و سيفه‌ته‌كانی تر.

ڕوونكـردنه‌وه‌: هه‌نـدێ له‌ مامۆسـتايان كه‌ شـه‌رحی ئه‌م بابه‌ته‌يـان كـردووه‌ بـۆ ڕونكردنه‌وه‌ی زياتر وتوويـانه‌: بـۆ ئه‌وه‌ی جـوان له‌مه‌سـه‌له‌ی فراوانـی سـيفاته‌كان به‌راورد به‌ناوه‌كانی الله تعالی تێبگه‌يت، بازنه‌يه‌كی بچـووك درووسـت بـكه‌ وتێيـدا بنووسه‌ ناوه‌كانی الله، به‌ ده‌وری ئه‌و بازنه‌يه‌دا بازنه‌يه‌كی گه‌وره‌تر درووست بـكه‌ و تێيدا بنووسه‌ سيفاته‌كانی الله، به‌ده‌وری ئه‌و بازنه‌يه‌شدا بانه‌يه‌ك له‌ هه‌ردوو بازنه‌كه‌ گه‌وره‌تر درووست بكه‌و تێيدا بنووسه‌ هه‌واڵه‌كان ده‌رباره‌ی الله تعالی. ئينجا هێڵێك له‌ بازنه‌ بچووكه‌كه‌وه‌ به‌ره‌و بازنه‌ی دووه‌م و سێيه‌م ڕابكێشه‌، بۆ ئه‌وه‌ی تێبگه‌يت، كه‌ ئه‌وه‌ی نـاو بێـت بـۆ اللـه‌ تعـالی له‌ هه‌مـان كاتـدا سـيفه‌ت و هه‌واڵيشـه‌، به‌ڵام پێچه‌وانه‌كه‌ی ڕاست نيـيه‌، واته‌: هـێڵه‌كه‌ يـان سـه‌هه‌مه‌كه‌ نابێـت له‌ سـێيه‌م بـازنه‌ی گه‌وره‌وه‌ بگه‌ڕێته‌وه‌ بۆ دوو بازنه‌ بچووكتره‌كه‌، به‌ واتـايه‌كی تـر، مه‌رج نيـيه‌ هه‌مـوو سـيفه‌تێك نـاوی اللـه‌ ی لـێ ده‌ربكرێـت، هه‌روه‌هـا هه‌واڵ سـيفه‌ت و نـاوی لـێ ده‌رناكرێت. بۆ نموونه‌: ئايه‌تی: ﴿ءَأَنتُمۡ تَزۡرَعُونَهُۥٓ أَمۡ نَحۡنُ ٱلزَّٰرِعُونَ﴾ وشـه‌ی الزارعون هه‌واڵه‌، له‌ بازنه‌ گه‌وره‌كه‌دا دايده‌نێين، واته‌: نه‌ ناوه‌ بۆ الله و نه‌ سـيفه‌ته‌. يان وشه‌ی (الكـلام) ئه‌مه‌ سـيفه‌ته‌، له‌بـازنه‌ی دووه‌مـدا دايـده‌نێين و نابێـت بێينـه‌ خواره‌وه‌ بۆ بازنه‌ بچوكه‌كه‌ و ناوی بۆ الله لێ دابتاشين، چونكه‌ وتمان هـێڵه‌كه‌ يـان سـه‌همه‌كه‌ له‌ بـازنه‌ گه‌وره‌كـانه‌وه‌ نـاگه‌ڕێته‌وه‌ بـۆ بـازنه‌ بچووكه‌كـان، به‌ڵا م نـاوی

(القوي) لەبازنە بچووکەکەدا دادەنرێت بۆیە دەگونجێت ببێتە سیفەت و دەگونجێت وەکو هەوالیش باس بکرێت.

پرسیاره‌كانی بنچینه‌ی سێیه‌می سیفاته‌كان

پرسیاری ١/ سێیه‌م بنچینه چییه كه پێویسته سه‌باره‌ت به سیفه‌ته‌كانی الله تعالى بیزانین؟

وه‌ڵام/ سیفاته‌كانی الله عزوجل ده‌بنه دوو به‌شه‌وه: هه‌ندێكیان پێیان ده‌وترێت: سیفاتی (ثبوتي) ، واته: پێویسته جێگیریان بكه‌ین. هه‌ندێكیشیان پێیان ده‌وترێت: سیفاتی (سلبي)، واته: پێویسته نكوڵی لێ بكه‌ین ودرووست نییه الله تعالى ی پێ وه‌سف و ستایش بكرێت له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ناشایستەیه.

پرسیاری ٢/ (الصفات الثبوتية) واتا و پێناسه‌ی چییه؟

وه‌ڵام/ (الصفات الثبوتية) بریتییه له‌و سیفه‌تانه‌ی كه الله تعالى له قورئاندا بۆ خۆی جێگیری كردووه، یان له‌سه‌ر زمانی پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ی صلى الله عليه و سلم له سوننه‌تدا جێگیر بووه‌و پێویسته ئێمه‌یش وه‌كو خۆیان جێگیریان بكه‌ین و باوه‌ڕیان پێ بهێنین.

پرسیاری ٣ / به‌ڵگه چییه له قورئانی پیرۆزدا له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی كه پێویسته ئه‌و سیفه‌تانه وه‌كو خۆیان له‌سه‌ر حه‌قیقه‌ت جێگیر بكه‌ین، واته: ته‌ئویلیان نه‌كه‌ین و واتاكانیان نه‌گۆڕین؟

وه‌ڵام/ به‌ڵگه ئه‌وه‌یه كه الله تعالى فه‌رموویه‌تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ ۚ وَمَنْ

يَكْفُرْ بِاللّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلاَلاً بَعِيدًا﴾ النساء: ١٣٦.

- باوه‌ڕ بوون به الله تعالى باوه‌ڕ بوون به سیفه‌ته‌كانی له خۆ ده‌گرێت.

- باوه‌ڕ بوونیش به‌و كتێبابه‌ی كه دایبه‌زاندووه‌ته سه‌ر پێغه‌مبه‌ره‌كه‌یدا صلی الله علیه وسلم، باوه‌ڕبوونی له‌خۆ گرتووه به‌وه‌ی كه ده‌باره‌ی نێره‌ره‌كه هاتووه كه الله یه.

- له‌به‌ر ئه‌وه‌ش كه محمد صلی الله علیه و سلم، نێردراوی رب العالمین ه، واته: باوه‌ڕهێنان به هه‌موو ئه‌وه‌ی كه ده‌رباره‌ی الله تعالى فه‌رموویه‌تی.

پرسیاری ٤/ به‌ڵگه‌ی عه‌قڵی چییه له‌سه‌ر جێگیركردنی سیفه‌ته‌كانی الله تعالى؟

وه‌ڵام/ ئه‌و سیفه‌تانه الله تعالى خۆی بۆ خۆی جێگیری كردووه‌و باسی فه‌رمووه، بۆیه پێویسته به‌و شێوه‌ی كه خۆی جێگیری كردووه ئێمه‌ش باوه‌ڕی پێ بهێنین.

پرسیار ٥/ مه‌رجه‌كانی وه‌رگرتنی هه‌واڵ (خبر) چییه؟

وه‌ڵام/ مه‌رجه‌كانی وه‌رگرتنی هه‌واڵ (خبر) بریتین له:

* (العلم) واته: زانست كه پێچه‌وانه‌ی نه‌زانین و جه‌هله.

* (الصدق) واته: ڕاستگۆیی كه پێچوانه‌ی درۆیه.

* (الفصاحة) واته: وته‌ی ڕوون وپاراو، كه به‌پێچه‌وانه‌ی به نه‌توانینی ده‌ربڕین دێت...ئه‌مانه‌ش هه‌ندێك ورده‌كاری و شیكردنه‌وه هه‌ڵده‌گرن ئێره جێگه‌یان نییه.

پرسیاری ٦/ مەبەست لە (الصفات السلبية) چییە و بەواتای چی دێت؟

وەڵام/ مەبەست لە (الصفات السلبية) ئەو سیفاتانەیە کە الله تعالی خۆی یان پێغەمبەرەکەی صلی الله علیە و سلم نکۆڵییان لەوە کردووە سیفەتی اللە بێت. بۆنموونە: مردن، خەوتن، نەزانین، ماندوو بوون، بێ دەسەڵاتی ، لەبیرچوونەوە.

پرسیار ٧/ ئایا دروستە بە هیچکام لەو سیفاتە سەلبیانە اللە تعالی وەسف بکرێت؟

وەڵام/ نەخێر درووست نییە، لەبەر ئەوەی ئەو سیفەتانە هەمووی سیفاتی کەموکورتی و عەیب ونوقسانین و ناگونجێن الله یان پێ وەسف بکرێت.

پرسیار ٨/ ئایا تەنها ئەوەندە بەسە کە ئەو سیفاتە سەلبیانە نکۆڵی لێ بکرێت لە حەقی پەروەردگاردا؟

وەڵام/ نەخێر تەنها ئەوە بەس نییە، بەڵکو پێویستە پێچەوانەکەشی جێگیر بکەین و باوەڕمان پێی هەبێت، چونکە نکۆڵی کردن تەنها خۆی نیشانەی بێ عەیبی و بێ کەم وکورتی نییە، بەڵکو نیشانەی نەبوون و عەدەمە، نەبوون و عەدەمیش واتە هیچ نییە.

پرسیار ٩/ بۆچی الله تعالی نابێت بە (النفي المحض) واتە: نکۆڵی کردنی پەتی وەسف بکرێت، هۆکار چییە لە قەدەغەبوونی ئەوە؟

وەڵام/ لەبەر چەند هۆکارێك:

یەکەم: لەبەر ئەوەی نکۆڵی کردنی پەتی یان ڕەها واتای نەبوون و عەدەمە، ئەوەش هیچ فەزل و چاکەیەکی تێدا نییە، چجای ستایشیش بێت.

دووەم: لەبەر ئەوەی نكۆڵی كردن لە شتێك هەندێ جار بە هۆكای ناشاییستەیی و نەگونجان دێت، بۆ نموونە بوترێت: (الجدار لا يظلم) واتە: دیوار ستەم ناكات! ئەوەش نابێتە هیچ وەسف و ستایشێك بۆ دیوار كە كە ستەم ناكات.

سێیەم/ لەبەر ئەوەش نكۆڵی كردن هەندێ جاری تر لە واتای بێ توانایی و عەجزەوە دێت كە ئەوەش عەیب و نوقسانییە، هەموو ئەو سیفەتانەش قەدەغەیە بەكارهێنانی لە حەقی الله تعالى دا. بۆ نموونە الله تعالى فەرموویەتی: { وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ } الفرقان/٥٨. واتە: پشت بە الله ببەستە كە نامرێت وهەموو واتاكانی ژیانی تەواو وكامڵی هەیە بەو شێوەی كە شیاوێتی. لێرەدا نكۆڵی كردن لە مردن بەواتای ژیانی تەواو دێت. یان كە الله تعالى فەرموویەتی: { وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا } الكهف/ ٤٩. نكۆڵی كردن لەوەی كە اللە ستەم ناكات بەواتای تەواوی دادگەری دێت.

پرسیاره‌كانی بنچینه‌ی چواره‌می سیفاته‌كان

پرسیاری ١/ چواره‌مین ینچینه چییه كه پێویسته سه‌باره‌ت به سیفاته‌كانی الله عزوجل بیزانین؟

وه‌ڵام/ سیفاته (ثبوتي)یه‌كان، واته ئه‌و سیفاتانه‌ی كه پێویسته جێگیریان بكه‌ین، سیفاتی ستایش و ته‌اویی و بێ عه‌یبین.

پرسیاری ٢/ ئه‌و سیفاتانه چۆن ده‌بنه سیفاتی ستایش و بێ نوقسانی؟

وه‌ڵام/ ئه‌و سیفه‌تانه تا زۆرتر بن و ئاماژه‌كانیان هه‌مه‌جۆرتر بێت، مه‌زنی و بێ كه‌موكورتی ستایشكراوه‌كه‌ی زیاتر پێ ده‌ده‌كه‌وێت.

پرسیار ٣/ ئایا سیفاته (ثبوتي) یه‌كان واته ئه‌وانه كه پێویسته جێگیریان بكه‌ین بۆ الله زۆرترن؟ یان سیفاته (سلبي)یه كان، واته ئه‌و سیفه‌تانه‌ی كه پێویسته نكۆڵی لێ بكه‌ین و الله تعالى ی پێ وه‌سف نه‌كه‌ین؟

وه‌ڵام/ سیفاته (ثبوتية) كان، زۆر له (سلبية) كان زۆرترن، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی جۆری یه‌كه‌م ئاماژه بۆ مه‌دح و ستایشی الله ده‌كات، به‌ڵام جۆری دووه‌م ته‌نها له هه‌ندێ حاڵه‌تی كه‌م باس كراوه.

پرسیاری ٤/ ئایا سیفاته (سلبي) نه‌رێنیه‌كان، به ڕه‌هایی باس ده‌كرێن؟

وه‌ڵام/ سیفاته سه‌لبییه‌كان ته‌نها له هه‌ندێ حاڵه‌تدا باس ه‌كرێن.

پرسيار ٥/ ئه‌و حاڵه‌تانه چين كه ئه‌و سيفه‌تانه‌يان تێدا باس كراوه؟

وه‌ڵام/ له چه‌ند حاڵه‌تێكدا باسكراون وه‌كو:

يه‌كه‌م: بۆ خستنه‌ڕووى گشتگيرى بێ عه‌يب و خه‌وشى و كه‌مالى الله تعالى بۆ نموونه: ﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ الشورى: ١١. واته: هيچ شتێك نييه هاوشێوه‌و هاوتاى الله تعالى بێت له درووستكراوه‌كانى، نه له زاتى و نه له سيفاتى و نه له كرداره‌كانيدا، الله تعالى هيچ شتێكى لێ شاراوه نييه له گوفتارو كردارى به‌نده‌كانى و له‌سه‌ر هه‌مووى پاداشتيان ده‌داته‌وه.

دووه‌م: بۆ نكوڵى كردن له‌وه‌ى كه بێ باوه‌ڕان و درۆزنه‌كان ده‌يانوت و بانگه‌شه‌ى ئه‌وه‌يان ده‌كرد كه الله تعالى كوڕى هه‌يه: ﴿أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا * وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴾ مريم: ٩١ – ٩٢.

سێيه‌م: بۆ لابردنى هه‌ر گومانێك ده‌رباره‌ى توانا و سيفه‌ته ته‌واوو به‌رزه‌كانى: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِن لُّغُوبٍ﴾ ق: ٣٨. واته: ئێمه ئاسمانه‌كان و زه‌وى و ئه‌وه‌ى له نێوانياندا هه‌يه له بوونه‌وه‌رى هه‌مه‌جۆر مان درووست كردووه و له‌و درووستكردنه‌وه‌شدا تووشى هيچ ماندوو بوونێك نه‌بووين، ئه‌مه‌ش به‌ڵگه‌يه‌كى له پێشتره له‌سه‌ر تواناى الله تعالى بۆ زيندوو كردنه‌وه‌ى مردووه‌كان.

تێبينى: ئه‌هلى سوننه‌ت به پێچه‌وانه‌ى ئه‌هلى بيده‌ع، له باسى سيفاته (ثبوتي) يه‌كاندا كه پێويسته بۆ الله تعالى جێگيرى بكه‌ين، شيده‌كه‌نه‌وه‌و درێژه‌ى پێ ده‌ده‌ن، به‌ڵام له سيفاته سه‌لبييه‌كاندا، به خێرايى به‌سه‌رباسه‌كاندا تێده‌په‌ڕن و شيناكه‌نه‌وه، بۆ نموونه ئه‌گه‌ر كه‌سێك به سه‌رۆكێك يان سه‌رگه‌وره‌يه‌ك بڵێت:

بەڕێزت نە خزمەتكاری نە غەدر وناپاكی دەكەیت نە خائینی نە گەمژەیت نە داوێـن پیسیت...هتد خەڵكی پێی دەڵێن بەشێوازێكی نەشیاوو ناشاییستە قسەی لەگەڵ ئەو سەرۆك و سەركردەیە كردووە. واتە: تەنها ئەوەنـدە بەسـە پێـی بڵێـت تـۆ لە هەمـوو سیفەت و ئاكارێكی ناشاییستەو ناشیرینەوە دووریت.

پرسياره‌كانی بنچينه‌ی پێنجه‌می سيفاته‌كان

پرسيار ١/ پێنجه‌مين بنچينه چييه كه پێويسته سه‌باره‌ت به سيفاته‌كانی الله عزوجل بيزانين؟

وه‌ڵام/ ئه‌و بنچينه بريتييه له‌وه‌ی: سيفاته (ثبوتي) يه‌كان، واته ئه‌و سيفاتانه‌ی كه پێويسته بۆ الله تعالى جێگيرييان بكه‌ين، ده‌بن به دو به‌شه‌وه: (ذاتي) واته: خۆيی، و (فعلي) واته: كرده‌يی.

پرسيار ٢/ سيفاته (ذاتي) خۆييه‌كان چين؟

وه‌ڵام/ سيفاتی (ذاتي) بريتييه له‌و سيفاتانه‌ی كه الله تعالى له ئه‌زه‌له‌وه و هه‌ميشه ئه‌و سيفه‌تانه‌ی هه‌يه، له‌به‌ر ئه‌وه‌ش ناونراوه (ذاتي) خۆيی چونكه وابه‌سته‌ی په‌روه‌ردگاره و لێی جيانابيته‌وه.

پرسيار٣/ سيفاته (ذاتي) خۆييه‌كان ده‌بنه چه‌ند به‌شه‌وه؟

وه‌ڵام/ ده‌ين به دوو به‌شه‌وه: (ذاتية معنوية) واته: خۆيی واتايی، و (ذاتية خبرية) واته: خۆيی هه‌واڵی.

پرسيار ٤/ واتا و پێناسه‌ی سيفاتی (ذاتية معنوية) چييه؟

وه‌ڵام/ به‌واتای ئه‌وه ديت ئاماژه بۆ واتاو مه‌عنايه‌ك بكات، وه‌كو (السمع) بيستن، ئه‌وه سيفه‌تێكی خۆيی واتاييه. هه‌روه‌ها (العلم، القدرة، البصر، العزة، العلو، العظمة).

پرسیار ٥/ واتا و پێناسەی سیفاتی (ذاتیة خبریة) چییە؟

وەڵام/ ئەم جۆرە سیفەتانە بۆ ئەوە پێیان وتراوە خەبەری لەبەر ئەوەی لە ڕێگەی دەقەکانەوە پێمان گەیشتووە، ناشتوانین ناوی لاوەکی یان هەر تەعبیرێکی تری هاوشێوەی لێ بنێین لەبەر نا شایستەیی لە ئاستی الله تعالی دا. سیفاتی خەبەری بۆ نموونە وەکو:

- الوجه: (وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ). الرحمن:٢٧.

- اليدين: (وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ ۚ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا ۘ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ). المائدة:٦٤.

- العينين: (وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي) طه : ٣٩.

پرسیار ٦/ سیفاتە کردەییەکان (الصفات الفعلیة) مەعنای چییە؟

وەڵام/ سیفاتی فیعلی، هەروەها (الصفات الطارئة) و (الصفات الاختیاریة) شی پێ دەوترێت، واتای ئەوەیە ئەو سیفەتانە پەیوەندی بە ویست و ئیرادەی پەروەردگارەوە هەیە، بیەوێت دەیکات و نەیەوێت نایکات، وەکو (الإستواء) لەسەر عەرش و وەکو (النزول إلی السماء الدنیا) دابەزین بۆ ئاسمانی دونیا.

پرسیار ٧/ ئایا دەگونجێت سیفەتێك (ذاتي فعلي) بێت، واتە سیفەتێکی خۆیی کردەیی بێت.

وەڵام/ بەڵێ دەگونجێت سیفەتێك خۆیی و کردەیی بێت لەیەك کاتدا بەڵام بە دوو ئیعتیبار، وەکو سیفەتی (الکلام) بە ئیعتیباری ئەسڵ و بنچینەکەی سیفەتێکی زاتی خۆییە، چونکە الله تعالی هەمیشە هەر سیفەتی قسەکردن و کەلامی هەر بووە،

بەڵام بە ئیعتیباری قسـەی دیـاریکراوو تـاکەوە، ئەوە لەسـەر مەشـیئەت و ویسـتی خۆی ڕادەوەسنتێت، کەی بیەوێت و چۆن بیەوێت بەو شێوە قسە دەکات.

تێبینی:

١- ڕەنگە کەسێك بڵێت ئەم دابەشکردنەی سیفاتەکان بەم شێوە پێویسـتی چیـیە؟ وەڵامیش ئەوەیە کە ئەمە بـۆ بەرەنگـاربوونەوەی ئەهلـی کەلامە بـۆ ئەوەی ڕێـگەی ڕاست و حەقیان بۆ ڕوون بکرێتەوە، واتە بەزمانی خۆیان وەڵام بدرێنەوە. لەلایەکـی تریشـەوە ئەم دابەشـکردنە مەسـەلەیەکی زانسـتی زاراوەیـیە بـۆ ڕوونکـردنەوەو نزیککردنەوەی زانستە لە عەقڵی کەسەکانەوە، زانایـانیش فەرموویـانە (لا مشـاحة في الاصطلاح).

-٢هەمـوو سـیفەتێك پەیوەسـت بێـت بە ویسـت و ئیـرادەی اللـە تعـالی، واتە پەیوەست و پەیوەندیدارە بە حیکمەتی خۆیەوە، جا ئەو حـیکمەتە لەوانەیە ئاشـکرا بیت بۆ مـان و لەوانەشـە ئـێمە نەتـوانین پەی بەو حـیکمەتە بـبەین، بەڵام ئـیمان و باوەڕمان وایە کە الله عزوجل ویستی لەسەر شتێك نابێت بەبێ ئەوەی حیکمەتێکـی تێدا بێت، وەکو خۆی فەرمویەتی: (وَمَـا تَشَـاءُونَ إِلَّا أَن يَشَـاءَ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا) الانسان/٣٠.

پرسيارەكانی بنچينەی شەشەمی سيفاتەكان

پرسيار ١/ شەشەمين بنچينە چييە كە پێويستە سەبارەت بە سيفاتەكانی اللە تعالی بيزانين؟

وەڵام/ سەبارەت بە جێگير كردنی سيفاتەكان، پێويستە خۆمان لەدوو مەترسی و نەهی لێكراو بەدووربگرين.

پرسيار ٢/ ئەو دوو مەترسييە چين كە پێويستە بەدووربين لێی و خۆمانی لێ بپارێزين؟

وەڵام/ يەكەميان (التمثيل) واتە: لێچواندن، دووەميشيان (التكييف) واتە: چۆنيتی دياری كردن.

پرسيار ٣/ واتاو چەمكی (التمثيل) لێچواندن چييە؟

وەڵام/ (التمثيل) واتە: ئەو كەسەی كە سيفەتەكە جێگير دەكات، باوەڕی وابێت، ئەو سيفەتانەی كە بۆ اللە تعالی جێگيری كردووە، وەكو سيفەتی مرۆڤ و درووستكراوەكانە. بۆ نموونە وا بزانێت كە اللە دەستی هەيە، دەستی وەكو دەستی مرۆڤەكانە والعياذ بالله، الله تعالی فەرموويەتی: ﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ الشورى/ ١١.

پرسيار ٤/ بەبەڵگەوە، حوكمی ئەو كەسە چییە كە باوەڕی بەو شێو بێت؟

وەڵام/ ئەو باوەڕە باوەڕێكی پووچ و بەتاڵە بە بەڵگەی چەندین ئایەت، وەكو: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ الشورى: ١١، هەروەها فەرموودەی الله تعالى: ﴿أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ ۗ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ النحل: ١٧، هەورەها ئایەتی: ﴿هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴾ مریم: ٦٥.

پرسيار ٥/ بەڵگەی عەقڵی چییە لەسەر ئەوەی ئەو بیروباوەڕە هەڵەیە و بەتاڵە؟

وەڵام/ بەڵگەی عەقڵی دەتوانین لە چەند ڕوویەكەوە بخەینە ڕوو:

١- مشتومڕ وناكۆكی هەڵناگرێت كە جیاوازی لە نێوان زات و سیفاتی خالق و درووستكراوەكانیدا هەیە، ئەوەش وا دەكات كە جیاوازی لە سیفەتەكانیشیاندا هەبێت، چونكە هەر یەك لە خالق و مەخلوق سیفاتی شایستە و شیاوی بە خۆی هەیە.

٢- ئایا بەدیهێنەر و خالیقی بێ عەیب و بێ نوقسانی چۆن دەگونجێت سیفاتەكانی هاوشێوەی سیفاتی درووستكراوەكانی خۆی بێت، كە ئەوان هەمیشە نیازیان بە كەسێكە كە نوقسانی وكەم و كورتییان بۆ پڕ بكاتەوە، لێچواندنی پەروەردگاری بێ عەیب و نوقسانی بە مەخلوقی پڕ عەیب و نوقسانی جۆرێكە لە عەیب و خەوش كە الله تعالى لەوە بەرییە.

٣- یەكگرتنەوە لە ناودا واتای ئەوە ناگەیەنێت یەكگرتنەوە لە حەقیقەتیشدا هەبێت، الله ژیان و توانا و زانست و بینین و بیستنی هەیە و مرۆڤەكانیش هەیانە، ئەگەرچی وەكو ناو یەكدەگرنەوە ، بەلام وەكو حەقیقەت زۆر جیاوازن.

پرسيار ٦/ واتای (التكييف) و شێوه بۆ دياريكردن چييه؟

وه‌ڵام/ واته ئه‌و كه‌سه‌ی كه سيفه‌تێك بۆ الله جێگير ده‌كات باوه‌ڕی وابێت كه سيفه‌تێكه ئاوها و ئاوهايه بێ ئه‌وه‌ی بيبه‌ستێته‌وه به هاوشێوه‌يه‌ك.

پرسيار ٧/ به‌ڵگه چييه له‌سه‌ر پووچه‌ڵی بيروباوه‌ڕی (التكييف)؟

وه‌ڵام/ به‌ڵگه ئايه‌تی قورئانی پيرۆزه: ﴿ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا﴾ طه١١٠ . هه‌روه‌ها ئايه‌تی:﴿ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴾ الإسراء٣٦

بێگومان كه ئێمه ئاگادار نين له چۆنێتی ئه‌و سيفه‌تانه‌ی باوه‌ڕمان پێيه‌تی چونكه الله تعالی خۆی حه‌قيقه‌تی شێوه‌كه‌ی بۆ ده‌رنه‌خستووين، بۆيه هه‌ر دياری كردنێك بۆ شيوازی ئه‌و سيفه‌تانه جۆرێكه له سنوور به‌زاندنی شه‌رعی و قسه كردنی بێ به‌ڵگه.

پرسيار ٨/ به‌ڵگه‌ی عه‌قڵی چييه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌و بيروباڕه به‌تاڵه؟

وه‌ڵام/ به‌ڵگه ئه‌وه‌يه كه هيچ شتێك حه‌قيقه‌تی سيفه‌ته‌كانی نازانرێت تاكو:

زانستی ته‌واوت ده‌رباره‌ی زاتی ئه‌و شته يان به‌هاوشان و هاوشێوه‌يه‌كی نه‌بێت، يان هه‌واڵێكی ڕاست و درووست له‌و باره‌وه هه‌بێت. هيچيش له‌م ڕێگايانه سه‌باره‌ت به سيفه‌ته‌كانی الله تعالی به‌رده‌ست نين، بۆيه بيروباوه‌ڕی (التكييف) واته دياری كردنی شێوه‌و چۆنێتی بۆ سيفه‌ته‌كانی الله بيروباوه‌ڕێكی ناڕاست و به‌تاڵه.

تێبینی:

- بنەمایەك هەیە دەڵێت: (كل ممثل مكيف وليس كل مكيف ممثلا) واته سەبارەت بە ئەسمائو سیفات، هەرکێ حاڵەتی لێچواندنی تێدا بوو بۆ سیفەتەکانی اللـه تعالی ئەوە (تکییف) و دیاری کردنی شێوەو چۆنێتیشی تێدایە، بەڵام پێچەوانەکەی ڕاست نییە.

- (تکییف) ئەوەیە باسی چۆنێتی شتەکە بکرێت، ئیتر ئەو چۆنیتییە ڕەها بێت، وەکو ئەوەی بۆ نموونە کەسێك بڵێت: سەیارەیەکم کڕی چۆنێتی و شێوازی ئاوها و ئاوهایە، بێ ئەوەی باسی سەیارەیەکی تری هاوشێوەی بکات! یان بەستراوەتەوە بە شتێکی ترەوە وەکو ئەوەی بڵێت: سەیارەیەکم وەکو ئەم سەیارەیە کڕی.

- پێشەوا مالیکی کوڕی ئەنەس بە ڕەحمەت بێت، کاتێك پرسیاری ئەم ئایەتەی لێکرا: {الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى} [طه:٥] ، فەرمووی: (الاستواء غير مجهول، والكيف غير معقول، والإيمان به واجب، والسؤال عنه بدعة،) واته: (استواء) و چوونە سەرعەرشەکە لەلایەن الله تعالی نەزانراو نییە، چۆنیتییەکەشی لە توانای عەقڵدا نییە لێی تێبگات، باوەڕ پێ هینانی پێویست و واجیبە، پرسیار کردنیش دەربارەی ئەم مەسەلە بیدعە و داهێنراوە . زانایانی ئەهلی سوننەت لەسەر ئەم بنەمایە کاریان کردووە سەبارەت بە هەردوو جۆری سیفاتە (ذاتي) و(فعلي) یەکاندا.

پرسیارەکانی بنچینەی حەوتەمی سیفاتەکان

ئەمە حەوتەمین بنچینەو کۆتـا بنچیـنەیە سـەبارەت بە سـیفاتەکانی اللـە تعـالی، پێشـتریش بە پرسـیار و وەڵام حەوت بنچیـنەی ترمـان خسـتەڕوو سـەبارەت بە ناوەکـانی اللـە تعـالی و، بەمشـێویەش فێرخـوازی زانسـت بنچیـنە پێویسـت و سەرەتاییەکانی زانی دەربارەی ئەسمائوسیفاتەکانی الله تعالی.

پرسیاری ١/ حەوتەمین بنچینە چیـیە کە پێویسـتە دەربـارەی سـیفەتەکانی اللـە عزوجل بیزانین؟

وەڵام/ ئەو بنچینەیە بریتییە لە: (صفات الله تعالى توقيفية لا مجال للعقل فيهـا) واتە: سـیفەتەکانی اللـە تعـالی هەمـووی ڕاوەسـتاوە لەسـەر دەقە شـەرعییەکان و لەڕێگەی قورئان و سوننەتەوە دەزانرێت و جێگیر دەکرێت، بوارێك نیـیە بـۆ عەقـڵ لە دەرەوەی دەقەکانەوە ئیشی تێدا بکات.

پێشەوا أحمد بن حنبل رحمه الله فەرموویەتی: (لا يوصف الله إلا بما وصف به نفسه أو وصفه به رسـوله، لا يتجـاوز القـران والحـديث). الفتـوى الحمويـة ٢٧١. واتە: الله تعالى تەنها بەوە وەسف دەکرێت کە خۆی خۆی پێ وەسف کردووە، یـان پێغەمبەرەکەی صلى الله عليه وسلم ئەوی پێ وەسف کردووە، نابێـت لەو بـارەوە لە بەڵگەی قورئان و سوننەت دەربچین.

پرسیاری٢ / بەڵگە چییە لەسەر ئەوەی سیفەتەکانی الله تعالى تەوقیفیە و تەنها لەڕێگەی ئایەت و فەرمودەوە وەردەگیرێت؟

وەڵام/ بەڵگەی ئایەتی قورئانی پیرۆزە: ﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ الأعراف: ٣٣. ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی مرۆڤ بۆی نییە شتێك دەربارەی پەروەرگاری بڵێت بەبێ بەڵگەیەکی قورئان و سوننەت.

پرسیار ٣/ سەبارەت بە سیفەتەکانی الله عزوجل، ئاماژەکانی قورئان و سوننەت سێ ئاراستەیان هەیە، ئەو ئاراستانە چین؟

وەڵام/ ١- بریتییە لە باسکردنی سیفەتەکە بەڕاشکاوی، وەکو سیفەتی (العزة) لە ئایەتی: ﴿فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا﴾ [النساء: ١٣٩]، هەروەها سیفەتی (البطش) لە ئایەتی: ﴿إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴾ [البروج: ١٢]، هەروەها سیفەتی (اليدين)لە ئایەتی: ﴿ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ ﴾ [المائدة: ٦٤.

٢- ناوەکان سیفەت لە خۆ دەگرن، بۆ نمونە: ناوی (الغفور) سیفەتی (المغفرة) واتە لێخۆشبوون لە خۆ دەگرێت، ناوی (السميع) سیفەتی (السمع) واتە بیستنی لە خۆ گرتووە، ناوی (العزيز) سیفەتی (العزة) ی لە خۆ گرتووە واتە بەهێز و بەتوانا.

٣- دەربڕینی ڕاشکاوانە بە کردارو وەسفێك کە ئاماژە بۆ ناوو سیفەتێك بکات، وەکو:

* (الاستواء على العرش) واتە: چوونە سەر عەرش. (الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى). [طه:٥] .

* (والنزول إلى السماء الدنيا) واته: دابه‌زين بۆ ئاسمانى دونيا: (ينزل ربنا إلى السماء الدنيا) (١)

* (المجيء للفصل بين العباد يوم القيامة) واته: هاتنى الله تعالى بۆ لێپرسينه‌وه‌و يه‌كلاكردنه‌وه‌ له‌ نێوان به‌نده‌كانيدا. (وَجَاء رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا) سورة الفجر/ ٢٢.

* (الإنتقام من المجرمين) واته: تۆڵه‌سه‌ندنه‌وه‌ له‌ تاوانباران. (إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ). [السجدة:٢٢].

(١) رواه البخاري (١١٤٥)، ومسلم (٧٥٨).

چۆنیتی مامەڵە کردن لە گەڵ بەڵگەکاندا

دانەری کتێبی (القواعد المثلی) پاش ئەوەی بنەما و بنچینەکانی مامەڵە کردنی لە گەڵ (الأسماء و الصفات)دا خستە ڕوو، ئینجا هەڵسا بە خستنەڕووی چەند بنەمایەکی تر بۆ چۆنیتی مامەڵە کردن لە گەڵ بەڵگەکانی ئەو بنەمایانە کە لێرەدا ئێمەش بە شێوازی پرسیار و وەڵام دەیانخەینەڕوو:

پرسیار ١/ سەبارەت بە ناو و سیفەتەکانی الله تعالی، چین ئەو چوار بنچینەیە کە پێویستن دەربارەی بەڵگەکانیان بیانزانین؟

وەڵام/ دانەری (القواعد المثلی) چوار بنچینەی لەو بارەوە داناوە کە بریتین لەمانەی خوارەوە:

بنچینەی یەکەم: ئەو بەڵگانەی کە لە ڕێگەیانەوە ناو سیفەتەکانی اللە تعالی ی پێ جێگیر دەکەین، بریتین لە کیتاب و سوننەت، بۆیە هیچ ناوو سیفەتێك جێگیر ناکەین بەبێ بەڵگەی ئایەتێك، یان فەرموودەیەکی ڕاست و درووست.

هەرچی لە قورئان و سوننەتدا بۆ الله تعالی جێگیر بووە لە ناو و سیفەتەکانی، واجبە بۆی جێگیر بکرێت، ئەوەشی نکۆڵی لێکراوە، پێویستە نکۆڵی لێ بکەین و پێچەوانەکەشی لە ئەوپەڕی تەواویدا جێگیر بکەین، ئەوەشی نە بە جێگیر بوون و نە بە نکۆڵی لێکردن هیچ لە قورئان و سوننەتدا دەربارەی نەهاتبێت، پێویستە لەو وشەو لەفزەدا بوەستین و هیچ نەڵێین، چونکە بەڵگەی جێگیر کردن و نکۆڵی لێکردنیان نییە. بەڵام سەبارەت بە واتاکەی دەبێت شیبکرێتەوە، ئەگەر واتایەکی شیاو بوو بۆ الله تعالی وەریدەگرین، ئەگەر واتایەکی نەشیاو بوو بۆ اللە تعالی ڕەتیدەکەینەوە.

سەبارەت بەوانەی کە بۆ الله تعالى جێگیر دەکرێت، هەموو سیفەتێك کە ناوێك لە ناوەکانی الله تعالى ئاماژەی بۆ بکات لە ڕێگەی (المطابقة و التضمين و الإلتزام) کە پێشتر ئەوەمان باس کردووە لەم زنجیرەیەدا.

- هەروەها هەر سیفەتێکی الله تعالى کە کردارێك لە کردارەکانی ئاماژەی پێ بکەن، وەکو (الاستواء على العرش) (المجيء يوم القيامة للفصل بين العباد) و(النزول إلى السماء الدنيا). وەکو الله تعالى فەرموویەتی: " ويفعل الله ما يشاء " إبراهيم/٢٧.

- هەروەها سیفەتی (الوجه و العينان و اليدان) ڕوخسار و چاو و دەست.

- هەروەها (الكلام والمشيئة والإرادة الكونية و الشرعيه) واتە سیفەتی قسەکردن و ویستن و بە هەردوو جۆری الكوني ئەوەی کە دەوێت بیکات و الشرعي ئەوەی کە پێی خۆشویستن دیت ئەمانەش دانەر ئاماژەی بەوە کردووە کە بەڵگەکاتی لە کتێبەکانی عەقیدەدا هاتووە.

- هەروەها سیفەتەکانی (الرضى والمحبة و الغضب و الكراهة...) واتە ڕازیبوون و خۆشەویستی و توڕەبوون و ڕق لێبوون و ...هتد.

- سەبارەت بەو سیفەتانەش کە پێویستە نکۆڵی لێ بکرێت بۆ الله تعالى و پێچەوانەکەی بەتەواوی جێگیر بکرێت، وەکو: (الموت و النوم و السنة و العجز و والإعياء و الظلم و الغفلة عن أعمال العباد، وان يكون له مثيل أو كفؤ ونحو ذلك) واتە: مردن و خەوتن و وەنەوز و بێ توانایی و ماندوو بوون و ستەم و بێ ئاگایی لە کردەوەی بەندەکان و هەروەها ئەوەی کە الله تعالى هاوشێوە و هاوتای هەبێت و شتی لەو شیوە. هەموو ئەو سسیفەتانە دەبێت سەبارەت بە الله تعالى نکۆڵی لێ بکرێت و پێچەوانەکەشی بە ئەوپەڕی کامڵی و تەواوی بۆی جیگیر بکرێت.

- ئەوەشی کە لە قورئان و سوننەتدا نە بە جێگیـر بـوون و نە بە نکـۆڵی لێکـردن هیچی لەسەر نەهاتووە، وەکو وشەی (الجهة) واتە ئاراستە و لایەن، ئەگەر کەسێك پرسیار بکات: ئایا دەتوانین جیهەت و ئاراستە بۆ الله تعـالی دیـاری بکەیـن؟ پێـی دەڵێین وشەی جیهەت و ئاراستە لە قورئان و سوننەتدا نەهاتووە و ئەوەندە بەسە کە بوترێت الله تعالی لە ئاسمانە وەکو جێگیر بووە، بۆیە وەکو وشـە بەکـاری نـاهێنین، بەڵام وەکو واتا دەڵێین: ئەگەر مەبەست بەو (جهة) و ئاراستەو جـێگەیە شـوێنێکی نزمی بێت، واتە شتێك وەکو ئاسمانەکان لە سەررووییەوە بن، بۆ نموونە لەو کاتەی کە الله دیتە ئاسمانی دونیا ناوترێت و درووست نییە بوترێت ئاسمانی دووەم لەسەررووی الله ەوەیە، بۆیە ئەوە باتڵە و درووست نییە وا بوترێت بەبەڵگەی کیتاب و سـوننەت و ئیجماع و فیترەت.

یان مەبەست لە بەرزییەك بێت کە دەوری الـلـە تعـالی ی دابێـت ئەو بەرزیـیە، ئەوەش بە هەمان شیوە هەر باتڵە و درووست نییە وا بوترێـت، چـونکە الـلـە تعـالی لەوە مەزنتر و گەورترە شتێك دەورەی بدات.

یان مەبەسەت لە (جهة) بەرزییەکە کە هیچ دەورەی نەدابێـت، ئەوەیـان حەقە و الله تعالی لە سەرووی درووستکراوەکانێتی و هیچ شتێك نییە بتوانێت دەورەی الله بدات.

بەڵـگەی ئەم بنچیـنەیەش واتە بنچیـنەی یەکەم بـریتییە لە ئەو بەڵگـانەی پێـی دەوترێت سـەمعی لە دەقەکـانی کیتـاب و سـوننەت، هەروەهـا بەڵگەکـانی عەقـڵ، سەبارەت بە دەقەکان:

- (وَهَـٰذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) الأنعام/١٥٥.

- (فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ) الأعراف/ (١٥٨).

- «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» الحشر/٧.

- (مَّن يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا) النساء/ ٨٠.

- (فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا) النساء/ ٥٩.

- (وَأَنِ ٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ) المائدة/ ٤٩. له‌گه‌ڵ زۆر ئایه‌تی تر كه‌ هه‌مووی ئاماژه‌یه‌ بۆ باوه‌ڕ هێنان به‌وه‌ی له‌ قورئان و سوننه‌تدا هاتووه‌. هه‌موو ده‌قێكیش فه‌رمانی تێدا بێت بۆ شوێنكه‌وتنی قورئان له‌ هه‌مان كاتدا فه‌رمانه‌ به‌ شوێنكه‌وتنی سوننه‌تیش، باوه‌ڕ نه‌هێنان و ڕه‌تكردنه‌وه‌ی سوننه‌ت وه‌كو باوه‌ڕنه‌هێنان و ڕه‌تكردنه‌وه‌ی قورئانه‌.

- له‌ ڕووی عه‌قڵیشه‌وه‌ به‌ڵگه‌ ئه‌وه‌یه‌ كه‌ قسه‌كردن و شیكردنه‌وه‌ی باسه‌كان سه‌باره‌ت به‌ الله تعالى چی ئه‌بێت و نابێت ئه‌وه‌ غه‌یب و نادیاره‌ و به‌ عه‌قڵ و به‌ مه‌زه‌نده‌ ناتوانرێت هیچ حه‌قیقه‌تێك به‌ده‌ست بهێنرێت ، بۆیه‌ پێویسته‌ له‌وانه‌دا بگه‌رێینه‌وه‌ بۆ ده‌قه‌كانی قورئان و سوننه‌ت و به‌ عه‌قڵی خۆمان ده‌رباره‌ی الله و ناوو سیفه‌ته‌كان شته‌كان لێكنه‌ده‌ینه‌وه‌ به‌ تێگه‌یشتنی خۆمان وچه‌مكه‌ و واتاكان دیاری نه‌كه‌ین.

پرسيار/ سه‌باره‌ت به ناو و سيفه‌ته‌كانی الله تعالی، بنچينه‌ی دووه‌م چييه كه پێويسته ده‌رباره‌ی به‌ڵگه‌كانيان بيانزانين؟

وه‌ڵام/ بنچينه‌ی دووه‌م: (الواجب في نصوص القرآن والسنة إجراؤها على ظاهرها دون تحريف لا سيما نصوص الصفات حيث لا مجال للرأي فيها) واته: سه‌باره‌ت به ئايه‌ته‌كانی قورئان و فه‌رمووده‌كان ده‌رباره‌ی ناوو سيفه‌ته‌كانی الله تعالی پێويسته له‌سه‌رمان له‌سه‌ر ڕواڵه‌ته‌كانيان بڕۆين و واتای ئايه‌ته‌كان نه‌گۆڕين بۆ واتای تر، به تايبه‌ت ئايه‌ته‌كانی سيفات، چونكه هيچ بوارێكی بۆ عه‌قڵی مرۆڤه‌كان تێدا نييه له‌و مه‌سه‌له ئيش بكات.

به‌ڵگه‌ش له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی كه پێويسته له‌سه‌ر ڕواڵه‌تی ئايه‌ته‌كان و له ڕۆشنايی بنه‌ماكانی زمانی عه‌ره‌بيدا له قورئان تێبگه‌ين - مه‌گه‌ر به‌ڵگه‌يه‌كی شه‌رعی ڕێگر بێت - ئه‌م ئايه‌تانه‌يه:

- (نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ) الشعراء/ ١٩٣-١٩٥.

- (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ). يوسف/٢.

- (إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ). الزخرف/ ٣.

ئينجا الله تعالی سه‌ركۆنه و زه‌می جوله‌كه‌ی كردووه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ئايه‌ته‌كانی ته‌وراتيان له ڕواڵه‌ت و زاهيری واتاكانی گۆڕيوه و فه‌رموويه‌تی:

(أَفَتَطْمَعُونَ أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ) البقرة/ ٧٥.

پرسیار/ نموونه چیه لەسەر ئەوەی هەندێ جار ئەگەر بەڵگەی شـەرعی هەبێـت به زاهیری ئایەتەکە ئیش نەکەین؟

وەڵام / بۆ نموونه ئایەتی: (فَإِذَا قَـرَأْتَ الْقُـرْآنَ فَاسْـتَعِذْ بِـاللّهِ مِـنَ الشَّـيْطَانِ الرَّجِيمِ) النحل/ ٩٨. بەڵگەی شەرعی هاتووه که پێغەمبەر صلی اللـه علیـه و سـلم پێش دەستپێکردنی قورئان خوێندن دەیفەرموو: (أعوذ باللـه مـن الشـيطان الـرجيم)نەك له دوای تەواوبوونی! هەندێ له زانایـانیش وەکـو (داود الظـاهري) به پێـی ڕواڵەتی ئایەتەکە لەسەر ئەوەن که (أعوذ باللـه مـن الشـيطان الـرجيم) له کۆتـایی قورئان خوێندنەکەدا دەبێت و خیلافێك لەو بارەوە هەیه.

له ڕووی عەقڵیشەوە که پێویسته لەسەرمان به ڕواڵەتی ئایەتەکـان کـار بکەیـن و تێبگەین ئەوەیه که الله تعالی خۆی له هەموو کەس باشـتر دەزانێـت که مەبەسـتی چییه و هەر خۆیشی به زمانی عەرەبـی فەرموودەکـانی خـۆی ئاراسـته کـردووین و دەبێت ئێمەش بەو شێوه لێی تێبگەین.

پرسیار/ سەبارەت به ناو و سیفەتەکانی اللـه تعـالی، بنچیـنەی سـێیەم چیـیه که پێویسته دەربارەی بەڵگەکانیان بیانزانین؟

وەڵام/ ئەو بنچینەیه بریتییه له: (ظواهر نصـوص الصـفات معلومـة لنـا باعتبـار، ومجهولة لنا باعتبار آخر فباعتبار المعنى هي معلومـة، وباعتبـار الكيفيـة التـي هـي عليها مجهولة.) واته: ڕواڵەتـی ئەو دەقـانەی پەیوەنـدییان به سـیفاتی اللـه تعـالی هەیه، له ڕوویەکەوە زانراوو ئاشکرایه لەلامان، له ڕوویەکی ترەوە نەزانراوو نادیـاره لەلامان، له ڕووی واتاوە ڕوونه و دیاره، بەڵام له ڕووی چۆنێتی و شێوازەوە نادیار و نەزانراوه بۆ ئێمه.

بەڵگەی ئەم بنچینەیە لە ڕووی ئایەتەکانەوە:

- (كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ) ص/ ٢٩.

- (إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ) الزخرف /٣.

- (وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ) النحل/٤٤.

ئەم ئایەتانە باسی تێرامان و بیرکردنەوە دەکەن وەکو دیارە، بیرکردنەوەو تێڕامانیش لە شتێکدا دەبێت کە لەتوانای مرۆڤدا هەبێت لێی تێبگات و پەند وەربگرێت لەوەی کە تیگەیشت، ئینجا لەبەر ئەوەش کە قورئانی پیرۆز بە زمانی عەرەبی هاتووە وبۆئەوەی کە سێك توانای تێگەیشتنی زمانی عەرەبی هەبێت لێی تێبگات، بەڵگەیە لەسەر ئەوەی مەعناو واتاکانی مەعلوم و دیارن، ئەگەرنا جیاوازییەك نەدەبوو لە نێوان ئەوەی بە زمانی عەرەبی یان بەهەر زمانێکی تر بوایە.

ڕوونکردنەوەی پێغەمبەر صلى الله عليه و سلم یش بە شێوەیەکی گشتگیر بووە بۆ وشەکان و بۆ واتاکانی قورئانی پیرۆز.

لە ڕووی عەقڵیشەوە، مەحاڵە الله تعالى ئەو قورئانەی کە دایبەزاندووە و، ئەو فەرموودانەی کە پێغەمبەرەکەی صلى الله عليه و سلم فەرموویەتی، کە مەبەست لێیان ڕێنوینی کردنی خەڵکە، لە مەسەلەیەکی وا هەستیار و پێویستدا واتاکانی نەزانراو بن و تەنها بریتی بن لە هەندێ پیتی نادیار لە ڕووی واتاوە! ئەوە کارێکە لەگەڵ حیکمەت و دانایی الله تعالى یەکناگرنەوە.

الله تعالى فەرموویەتی: (الر ۚ كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ) هود /١.

ئەمانە ئاماژەی دەقەکان بوون لە ڕووی زانینمان بۆ واتـای دەقەکـانی تـایبەت بە سیفەتەکان، سەبارەت بە ئاماژەکانیشیان لەسەر نەزانینمان بـۆ شـێوازەکەی ئەوە لە بنچینەی شەشەم لە بنچینەکانی سیفەتەکانی الله تعالى باسـمان کـرد، ئـا لێرەشـەوە هەڵەی ڕێڕەوی ئەوانەی کە پێیان دەوترێت (المفوضة) مان دەردەکەوێت کە زانینـی واتای سیفەتەکان هەواڵەی الله تعالى دەکەن و دەڵێن ئەوە ڕێڕەوی هاوەڵان بووە و لەڕاستیدا هاوەڵان و پێشینان لەو تێگەیشتنە بەریـن و دوورن، لە ڕێـگە زۆریشـەوە لەوانەوە پـێمان گەیشـتووە کە ئەوان واتـای سـیفەتەکانیان هەنـدێ جـار بە تێکـڕا جێگیریان کردوە و هەندێ جاری تر بە شیکراوەیی ئەو دەقانەیان جێگیـر کـردووە، بەڵام زانینی چۆنێتییەکەیان هەواڵەی الله تعالى کردووە.

چوار بنچینه‌ی گرنگ ده‌رباره‌ی بەڵگه‌ی ناوو سیفاته‌کان

پرسیار ١/ سه‌باره‌ت به ناو و سیفه‌ته‌کانی الله تعالی، بنچینه‌ی چواره‌م چیـیه که پێویسته ده‌رباره‌ی به‌ڵگه‌کانیان بیانزانین؟

وه‌ڵام/ ڕواڵه‌تی ده‌قه‌کان بریتییه له‌و واتایانه‌ی که بۆ یه‌که‌م سات خوێنه‌ر لێی تێده‌گات، ئه‌وه‌ش به پێی قسه‌و ده‌ربڕینه‌کان ده‌گۆڕێت، وشه‌ی وا هه‌یه له جێگه‌یه‌کدا و له شێوازێکی ده‌ربڕیندا واتایه‌کی هه‌یه، له جێگه‌ی تر و له شێوازێکی تری ده‌ربڕیندا هه‌مان وشه واتایه‌کی تری هه‌یه، بۆ نموونه: وشه‌ی القرية له ئایه‌تی: (وَإِن مِّن قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا) الإسراء/ ٥٨. له گه‌ڵ هه‌مان وشه‌ی القرية له ئایه‌تی: (وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُو أَهْلِ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ ۖ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ) العنكبوت/ ٣١. وه‌کو ده‌رده‌که‌ویت وشه‌که له‌یه‌که‌م ئایه‌تدا به‌واتای ماڵه‌کان هاتووه و له دووه‌م وشه‌دا به‌واتای دانیشتوانی ناو ماڵه‌کان هاتووه.

هه‌روه‌ها سازکردن و پێکهێنانی قسه‌یه‌ك به شێوازێك واتایه‌ك ده‌به‌خشێت و به شێوازێکی تر واتایه‌کی تر ده‌به‌خشێت.

پرسيار ٢ / ويست و ئيراده‌ی الله تعالى ده‌بن به دوو به‌شه‌وه، كامانه‌ن ئه‌و دوو به‌شه؟

وه‌ڵام/ - يه‌كه‌م : ئه‌وه‌يه كه پێی ده‌وترێت (الإرادة الكونية) كه په‌يوه‌سته به قه‌ده‌ری الله عزوجل، چی بوێت ده‌بێت و چی نه‌وێت نابێت، هه‌موو بوونه‌وريش له چوارچێوه‌ی ئه‌و ئيراده‌و ويستنه‌ی الله تعالى ن، چاكه و خراپه‌ش له‌و ئيراده و ويستنه به‌ده‌ر نين.

- دووه‌م : دووه‌م جۆری ويستن ئه‌وه‌يه كه پێی ده‌وترێت: (الإرادة الشرعية) ئه‌وه‌ش په‌يوه‌سته و تايبه‌ته به‌وه‌ی كه الله تعالى پێی خۆشه و حه‌زی پێ ده‌كات و پێی ڕازی ده‌بێت كه پێيشی ده‌وترێت: (الإرادة الدينية).

پرسيار ٣ / ئايا وشه‌ی (الجهة) واته جێگه و لايه‌ن و ئاراسته، جێگير بوه بۆ الله تعالى؟

وه‌ڵام/ وشه‌ی (الجهة) نه له قورئان و نه له سوننه‌تدا، به بوون و به نكۆڵی لێكردن جێگير نه‌بووه، بۆيه پێويسته ته‌نها پابه‌ند بين به‌وه‌ی كه له‌و دوو سه‌رچاوه‌دا جێگير بووه ئه‌ويش ئه‌وه‌يه الله تعالى له ئاسمانه.

پرسيار ٤/ سه‌باره‌ت به‌وه‌ی كه نه له قورئان و نه له سوننه‌تدا جێگير نه‌بووه، ئه‌ركی ئێمه وه‌كو موسوڵمان چييه؟

وه‌ڵام/ وه‌كو وشه ڕاده‌وه‌ستين و هيچ ناڵێين! به‌ڵام وه‌كو واتا شيكردنه‌وه‌ی بۆ ده‌كه‌ين، ئه‌گه‌ر واتاكه‌ی شياوبوو بۆ الله تعالى وه‌رده‌گيردرێت، ئه‌گه‌ر نا ڕه‌تده‌كرێته‌وه.

پرسيار ٥/ ئايا ئه‌و ده‌قانه‌ی ده‌رباره‌ی سيفه‌ته‌كانی الله تعالى هاتوون واتاكانيان دياره‌و ڕوونه و به‌ڵگه‌ش چييه له‌سه‌ر ئه‌وه‌؟

وه‌ڵام/ به‌ڵێ واتای ئه‌و ئايه‌تانه ڕوون و ئاشكرايه، الله تعالى فه‌رموويه‌تی:

- (إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ) الزخرف/ ٣. وشه‌ی (تَعْقِلُونَ) واته: له مه‌عناو واتاكانی تێبگه‌ن، چونكه الله تعالى به شتێك گوتاری ئاڕاسته نه‌كردووين كه له‌واتاكانی تێنه‌گه‌ين.

- (كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ) ص/ ٢٩. قورئان بۆ ئه‌وه دابه‌زيوه لێی تێبگه‌ين و له‌سه‌ر ئايه‌ته‌كانی تێڕامانمان هه‌بێت ، جا ئه‌گه‌ر واتاكانی روون و ئاشكرا نه‌بن تێڕامان و بيركردنه‌وه‌ی تێدا ناكرێت. تێڕامان و (تدبر) له شتێكدا ده‌بێت كه گه‌يشتن به واتاكه‌ی كارێكی ئاسان بێت.

(المفوضة) و (الممثلة) (المعطلة) كێن؟

پرسيار ٦/ كێن ئه‌وانه‌ی پێیان ده‌وترێت(المفوضة)؟

وه‌ڵام/ (المفوضة) ئه‌وانه‌ن كه زانینی واتای سیفه‌ته‌كان هه‌واڵه‌ی الله تعالی ده‌كه‌ن و ده‌ڵێن ئێمه نازانین مه‌عنای چییه و ته‌نها الله تعالی واتاكانی ده‌زانێت.

پرسيار ٧/ به به‌ڵگه‌ی شه‌رعی، حوكمی ئه‌و كه‌سانه چییه كه پێیان ده‌وترێت (المفوضة) ؟

وه‌ڵام/ ڕێڕه‌وی (المفوضة) پووچ و به‌تاڵه، چونكه ئه‌وان واتای ده‌قه‌كانی سیفاتیان په‌كحستووه، له كاتێكدا الله تعالی فه‌رمانی پێكردووین بیر له‌واتاكانی بكه‌ینه‌وه‌و لێیان تێبگه‌ین، ئیتر چۆن ده‌گونجێت ڕوویان لێ وه‌رگێڕین و له‌واتاكانیان تێنه‌گه‌ین؟

پرسيار ٨ / ئایا ئه‌هلی سوننه‌ت له مه‌سه‌له‌ی (التفویض) واتا هه‌واڵه كردنی واتاكان بۆ الله تعالی به شێوه‌یه‌كی ڕه‌ها ڕه‌تده‌كه‌نه‌وه؟

وه‌ڵام/ نه‌خێر ئه‌هلی سوننه‌ت له‌و مه‌سه‌له‌دا شیكردنه‌وه‌و پۆلێن كردنیان هه‌یه، (تفویض) له واتای سیفه‌ته‌كانی الله تعالی ڕه‌تده‌كه‌نه‌وه و نكوڵی لێ ده‌كه‌ن، به پێچه‌وانه‌ی چۆنێتییه‌كه‌ی ئه‌وه قبوڵ ده‌كه‌ن، واتا واتاكاكه‌ی مه‌علومه و شێواز و چۆنێتی نادیاره و ته‌نها الله تعالی خۆی ده‌زانێت چۆنه.

پرسيار ٩ / ڕێڕەوی ئەهلی سونەت سەبارەت بە زاهیر و ڕواڵەتی دەقەکانی سیفات چییە؟

وەڵام / ئەهلی سوننەت لەسەر ئەوەن کە زاهیر و ڕواڵەتی ئایەتەکان لە سیفاتدا وەردەگرن و ئاماژەکەی وەکو خۆی دەهێڵنەوە. ئەمەش ڕێڕەوی ڕاست و حەقە لە بەر دوو هۆکار:

١- ئەوە جێبەجێکردنێکی تەواوە بۆ ئاماژەکانی کیتاب و سونەت سەبارەت بە وەرگرتن و کارپێکردنی ئایەتەکانی پەیوەندیدار بە ئەسمائو سیفات.

٢- لەم بارەوە حەق یان لەوەدایە کە پێشینانی چاکی ئەم ئوممەتە وتوویانە، یان لەوەدایە کە غەیری ئەوان وتوویانە، بێگومان یەکەم حەقە و دووەم بەتاڵە، چونکە بە پێی گریمانەی دووەم بێت هاوەڵان و شوێنکەوتوانیان لە حەق لایانداوە و بۆ جارێکیش ئەو حەقەی کە پێویستە لەوبارەوە باوەڕمان پێی هەبێت ئەوان نەیاندرکاندووە!

پرسيار ١٠/ ڕێڕەوی ئەوانەی پێییان دەوترێت (الممثلة) دەربارەی دەقەکانی سیفات چییە؟

وەڵام/ ئەوان لێچواندن بۆ سیفەتەکان دەکەن، واتایەکی نەشیاویان بۆ زاتی اللە لە ڕواڵەتی دەقەکانەوە دیاری کردووە.

پرسيار ١١/ حوكمی ڕێڕەوی (الممثلة) چییە؟

وەڵام/ ڕێڕەوی ئەوان لە چەندین ڕووەوە پووچ و بەتاڵە:

١- ئەوەی ئەوان دەیکەن تاوانێکە بەرانبەر بە دەقەکانی سیفات ئەنجامی دەدەن و جۆرێکە لە پەکخستنی دەقەکان. الله تعالی بە خۆی فەرموویەتی:(لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ) الشوری/١١.

٢- ئامـاژەی عەقـڵ بـۆ ئەوەیە کە (خـالق) لە زات و لە سـیفاتیدا جیـاوازە لە درووستکراوەکانی خۆی، ئیتر چـۆن لێچوانـدن لە نێـوان خـالق و مەخلوقەکانیـدا دەکرێت؟!

ئەگەر ئەو کەسەی لێچواندنی سیفەتەکانی الله بە سـیفەتی بەنـدەکانی دەکـات وتی: من ناتوانم لە واتای دەسـت و لە واتـای دابەزیـن بـۆ نمـوونە تێـبگەم وەکـو دابەزین و دەستی مرۆڤەکان نەبێت، بەمانەی خوارەوە وەڵام دەدرێتەوە:

* الله کە ئەو گوتارەی ئاراستە کردووین، هەر خۆیەتی کە فەرموویەتی: (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ) الشوری/١١. لە بەندەکانیشـی قەدەغە کـردووە کە نموونەی بۆ بهێننەوە و فەرمـوویەتی: (فَلَا تَضْرِبُواْ لِلَّهِ ٱلْأَمْثَالَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ) النحل/٧٤. هەروەها فەرموویەتی: (فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنتُمْ تَعْلَمُـونَ) البقـرة/ ٢٢. فەرموودەکـانیش اللـە یـش هەمـووی ڕاسـتن و لە نێـوان یەکتردا دژوار نینی.

* دەکرێت پێی بوترێت: ئایا تۆ باوەڕت وا نییە کە الله زاتێکی جیاوازی هەیە کە لە کەسی تر ناچێت، کە وتی بەڵێ، پێی بڵێ قسەکردن دەربـارەی سـیفەتەکانی اللـە وەکـو قسـەکردنە دەربـارەی زاتـی مەزنـی و هەرکـێ جیـاوازی لە نیـوان ئەو دوو مەسەلەدا بکات لە حەق و ڕاستی لایداوە.

* هەروەها دەکرێت پێی بوترێت: ئایا لە بـوونەوەردا هـیچ نابینیـت کە لە نـاودا یەکدەگرنەوە و لە چۆنێتیدا جیاوازن؟ کە وتی بەڵێ، پێی بڵێ، بـۆچی ئەو حـاڵەتە لە بـوونەوەردا بە ئاسـایی دەزانیـت و لە نێـوان اللـه و بەنـدەو دروستـکراوەکانیدا بەلاتەوە ئاسایی نییە؟! ئەمە لە کاتێکدایە کە جیاوازی نێوان الله و بەنـدەکانی زۆر گەورەترە لە جیاوازی نێوان بەندەو دروستکراوەکان خۆیان!

٣- ئەو تێگەیشتنەی ئەوان نامۆیە و دژوارە لەگەڵ تێگەیشتنی پێشـینانی چـاکی ئەم ئوممەتەدا .

پرسیار ١١/ ڕێڕەوی ئەوانەی کە پێیان دەوترێت (المعطلة) سەبارەت بە ڕواڵەتی دەقەکانی سیفات چییە؟

وەڵام/ ڕێڕەوی ئەوان بـریتییە لە کـارنەکردن و وەرنەگرتنـی ڕواڵەتـی دەقەکـانی سیفات و لە بەرانبەردا بە عەقڵی خۆیان واتای تریان بۆ دیاریکردووە!

پرسیار ١٢/ حوکمی ڕێڕەوی (المعطلة) چییە؟

/ ڕێڕەوی ئەوان لە چەندین ڕووەوە پووچ و بەتاڵە:

١- ئەوەی ئەوان دەیکەن تاوانێکە بەرانبەر بە دەقەکانی سیفات ئەنجامی دەدەن و جۆرێکە لە پەکخستنی دەقەکان.

٢- لابردنی واتای ڕواڵەتی ئایەتەکانە بۆ واتـای تـر بەبـێ هەبـوونی بەڵگەیەکـی شەرعی.

٣- قسەکردن و بڕیاردانە دەربارەی الله تعالى بەبێ زانست و بەڵگە. اللـه تعـالى فەرموویەتی: (قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ ٱلْفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَٱلْإِثْمَ وَٱلْبَغْيَ

بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَأَن تُشْرِكُواْ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا وَأَن تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ) الاعراف /٣٣.

٤- كارنەكردن بە زاهيرى دەقەكان ناكۆك و دژوارە لە گەڵ ڕێڕەوى سەلەفى ئەم ئوممەتەدا.

٥- دەكرێت بەو كەسەى كە (تعطيل) دەكات لە سيفەتەكانى الله پێى بوترێت: ئايا تۆ لە الله زاناترى بە خۆى؟ پێت دەڵێت نە خێر. پێى بڵێ: ئايا ئەوەى كە دەربارەى خۆى باسى كردووە راستەو حەقە؟ پێت دەڵێت بەڵێ. ئينجا پێى بڵێ ئايا وتەيەك هەيە لە وتەى الله پاراوتر و ڕوونتر؟ پێت دەڵێت نەخێر. پێى بڵێ ئايا الله تعالى ويستوويەتى حەق لە بەندەكانى بشارێتەوە و تێگەيشتنى قورس بكات تاكو خۆيان ماندوو بكەن و بە بيركردنەوەى زۆر بتوانن لە ڕواڵەتى ئايەتەكان تێبگەن؟

لە ڕووى سوننەتيشەوە پێى بڵێ ئايا تۆ لە پێغەمبەر صلى الله عليه و سلم زاناترى بە الله تعالى؟ پێت دەڵێت نەخێر. پێى بڵێ: ئايا ئەوەى كە پێغەمبەر صلى الله عليه و سلم كە دەربارەى الله تعالى وتوويەتى ڕاستەو حەقە؟ پێت دەڵێت بەڵێ. پێى بڵێ: ئايا شارەزاى كەسێكى لە پێغەمبەر صلى الله عليه و سلم زمانپاراوتر بۆ گەياندنى واتاكان؟ پێت دەڵێت نەخێر. پێى بڵێ: ئايا كەس هەيە لە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم دڵسۆزتر لە ئامۆژگاريدا بۆ ئوممەتەكەى؟ پێت دەڵێت نەخێر. ئەو كاتە پيى دەوترێت ئەى ئيتر بۆچى ئەوەى كە الله و پێغەمبەرەكەى صلى الله عليه و سلم لەبارەى ناووسيفەتەكانى الله تعالى جێگيريان كردووە تۆيش جێگيرى ناكەيت

٦ - ئەو كەسەى كە باوەرى بە پەكخستنى سيفەتەكان هەيە كە پێى دەوترێت (تعطيل) هەندێ شت لەسەر خۆى (لازم) پێويست دەكات و واتاكەى دەكات بە

ماڵ به‌سه‌ر خۆیدا، جا که ئه‌و شتانه‌ش که پێویستی کردوون له‌سه‌ر خۆی نادرووست و پوچه‌ڵ بوون، ئه‌وا (ملزوم) واته پێویست کراوه‌که‌ش هه‌ر نادرووست و پوچه‌ڵه، وه‌کو:

یه‌که‌م/ ئه‌وانه‌ی که رواڵه‌تی ده‌قه‌کانی سیفاتیان (تعطیل) کردووه، واته: کاری پێ ناکه‌ن و واتاکانیان ده‌گۆڕن، بۆیه ئه‌و کاره‌یان کردووه چونکه باوه‌ڕیان وایه ڕواڵه‌تی ده‌قه‌کان گومانی ئه‌وه‌ی له خۆ گرتووه که لێچواندنی الله ی به‌به‌نده‌کانی تێدا بێت، بۆ نموونه، جێگیر کردنی دوو ده‌ست بۆ الله وه‌کو له ده‌قه‌کاندا هاتووه، ئه‌وان ده‌ڵێن ئه‌گه‌ر جێگیر بکه‌ین واته دوو ده‌ستمان وه‌کو ده‌ستی درووستکراوه‌کان بۆ الله جێگیر کردووه، ئه‌وه‌ش هه‌ڵه تێگه‌یشتنه چونکه باوه‌رهێنان و جێگیر کردنی ئه‌و دوو ده‌سته به‌و شیوه‌یه که شاییسته و گونداو بێت بۆ زاتی مه‌زنی الله نه‌ك وه‌کو ده‌ستی مرۆڤ و درووستکراوه‌کانی تر.

(نعیم بن حماد)که یه‌کێکه له مامۆستاکانی بوخاری فه‌رموویه‌تی: (من شبه الله بخلقه فقد کفر، ومن أنکر ما وصف الله به نفسه فقد کفر، ولیس ما وصف الله به نفسه تشبیها) واته: هه‌رکێ لێچواندنی الله به درووستکراوو مه‌خلوقه‌کانی بکات به‌وه کافر ده‌بێت، ئه‌و که‌سه‌ش که نکوڵی له‌وه بکات که الله تعالی خۆی پێی وه‌سف کردووه ئه‌وه‌ش کافر ده‌بێت، ئه‌وه‌ش که الله عزوجل خۆی پێ وه‌سف کردووه ته‌شبیهو لێچواندنی تێدا نییه.

دووه‌م/ ئه‌وان به (تعطیل) کردنی سیفه‌ته‌کانی الله تعالی وه‌کو ئه‌وه‌یه بڵێن الله تعالی قورئانێکی دانه‌به‌زاندووه جیاوازی له نیوان حه‌ق و باتڵ و ڕاست و ناڕاستدا بکات، به‌ڵکو مه‌سه‌له‌کان بۆ مرۆڤه‌کان به‌جێهێڵراوه چییان پێ باش و په‌سه‌ند بوو جێگیری بکه‌ن، چیشیان پێ ناپه‌سه‌ند بوو نکوڵی لێ بکه‌ن! پووچه‌ڵ بوونی ئه‌و باوه‌ڕه‌ش ئاشکرایه.

سێیه‌م/ هه‌روه‌ها به (تعطيل) كردن و په‌كخستنی ده‌قه‌كانی سیفات، ئه‌و واتا ده‌به‌خشێت كه پێغه‌مبه‌ر صلى الله عليه و سلم و هاوه‌ڵان و سه‌له‌فی ئه‌م ئوممه‌ته نه‌زان بوونه و حه‌قیان لێ ئاشكرانه‌بووه، یان زانیویانه و كه‌مته‌رخه‌م بوونه له گه‌یاندنی ئه‌و حه‌قه، هه‌ردوو ئه‌و بۆچوون و گریمانه‌ش باتڵ و هه‌ڵه‌ن.

چواره‌م/ یان كاره‌كه‌یان ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نێت كه فه‌رمووده‌كانی الله تعالى و پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ی صلى الله عليه و سلم سه‌رچاوه‌یه‌ك نین بۆ بیروباوه‌ڕی موسوڵمانان سه‌باره‌ت به الله كه ناسینی بۆیان گرنگترین مه‌به‌سته‌كانی شه‌ریعه‌تن و ئامانجی هه‌موو په‌یامه‌كانی الله یه بۆ مرۆڤه‌كان، به‌ڵكو سه‌رچاوه عه‌قڵی پڕ له كه‌موكورتی مرۆڤه‌كانه!

پێنجه‌م/ هه‌روه‌ها ئه‌و ڕێڕه‌وه‌ی ئه‌وان ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نێت كه درووسته كه نكوڵی له‌و ده‌قه‌كانه بكرێت كه له الله و له پێغه‌مبه‌ره‌كه‌یه‌وه صلى الله عليه و سلم جێگیر بوونه! بۆ نموونه الله تعالى فه‌رموویه‌تی: (وَجَاءَ رَبُّكَ) ئه‌و ئه‌ڵێت نه‌خێر نایه‌ت و واتای ئه‌وه نییه! یان كه پێغه‌مبه‌ر صلى الله عليه و سلم فه‌رموویه‌تی: (يتنزل ربنا تبارك وتعالى كل ليلة إلى السماء الدنيا حين يبقى ثلث الليل الآخر فيقول من يدعوني فأستجيب له، من يسألني فأعطيه من يستغفرني فأغفر له). رواه البخاري. ئه‌وان ده‌ڵێن نه‌خێر ئه‌وه به‌و شێوه نییه كه ئێوه لێی تیده‌گه‌ن و به‌واتای دابه‌زینی ڕاسته‌قینه نایه‌ت! له ڕاستیدا نكوڵی كردن له‌وه‌ی كه الله تعالى و پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ی صلى الله عليه و سلم جێگیریان كردووه پووچه‌له و نادرووسته چونكه هه‌رگیز ناتوانن به ته‌ئویل كردن و لادانی ڕواڵه‌تی ده‌قه‌كان له واتاكانیان له‌و مه‌سه‌له ده‌ربچن! چونكه له‌ناو ده‌قه‌كاندا هیچ به‌ڵگه‌یه‌ك نییه ڕێگه به‌و ته‌ئویل و لادانه له واتاكانی بدات.

ئینجا هەندێ لەوانەی کە (تعطیل) دەکەن ئەوەیان کردووەتە بنەمایەکی جێگیر و نەگۆڕ بۆ هەموو سیفەتەکان، هەندێ جاریش (تعطیل) ەکەیان ناوەکانیش لەگەڵ سیفەتەکاندا دەگرێتەوە و، هەندێکیشیان وەکو ئەشعەری و ماتوردییەکان هەندێ لە سیفەتەکان بۆ اللە جێگیر دەکەن و نکۆڵی لە هەندێکی تری دەکەن، لەو کارەشیاندا واتە لە نکۆڵی جێگیر کردن و ڕەتکردنەوە، دەڵێن ئەوەمان بە پێی ئاماژەی عەقڵ و بیرکردنەوە کردووە. بۆ نموونە هاتنی اللە (وجاء ربك) یان ڕەتکردوەتەوە و دەڵێن عەقڵ ئەوە قبوڵ ناکات، لەو کارەشیاندا دەکرێت پێیان بوترێت: نکۆڵی کردنتان لەوەی کە نکۆڵیتان لێ کردووە بەبەهانەی ئەوەی کە عەقڵ ئاماژەی بۆ ناکات! هەر بەڕێگەی عەقڵەوە دەکرێت ڕەتبکرێتەوە، بۆ نموونە: ئەوان سیفەتی (الإرادة) یان جێگیر کردووە لەبەر ئەوەی زۆر ئایەتی لەسەر هاتووە و هاوکات سیفەتی (الرحمة) واتە بەزەییان رەتکردووەتەوە چونکە بەزەیی پێهاتنەوە نیشانەی نەرمی کەسی خاوەن بەزەییە بەرانبەر ئەو کەسەی کە جێگای بەزەییە و ئەوەش مەحاڵە اللە ی پێ وەسف بکرێت و هەرچی بەڵگەکانی سیفەتی (الرحمة) لە دەقەکاندا هاتووە هەمووی تەئویل دەکەن و دەڵێن مەبەستی دەقەکان ئەوە نییە! خۆیشی لە ڕاستیدا ئایەتی زۆری لەسەر هاتووە و بەڵگەکانی جێگیربوونی سیفەتی (الرحمة) لە (الإرادة)

زۆرترن و لە رێگەی عەقڵیشەوە هەر دەکرێت ئەوە جێگیر بکرێت و بسەلمێنرێت. بەڵکو بە پێی ئەو بیرکردنەوەو عەقڵ بەکارهێنانەی ئەوان بێت چۆن سیفەتی (الرحمة) واتە بەزەیی ڕەتدەکەنەوە، دەکرێت بەهەمان مەنتیق و بیرکردنەوە سیفەتی (الإرادة) و ویستنیش ڕەتبکرێتەوە، چونکە ویستن بریتییە لە حەزو ئارەزووی کەسی خاوەن ویست بۆ گەیشتن بە شتێك وەکو بەدەستهێنانی بەرژەوەندی یان ڕزگاربوون لە زیان کە اللە تعالی لەو جۆرە نیازانە دوور و پاراوە،

ئینجا ئه‌گه‌ر ئه‌وان به‌وه وه‌ڵام بده‌نه‌وه كه ئه‌وه ویستی مرۆڤه‌كانه به‌و شێوه‌یه نه‌ك په‌روه‌ردگار، به‌وه وه‌ڵام ده‌درێنه‌وه كه سیفه‌تی (الرحمة)ش، كه كه‌موكورتی تێدایه ئه‌وه به‌زه‌یی مرۆڤه‌كانه به‌و شیوه‌یه نه‌ك به‌زه‌یی په‌روه‌ردگار. به‌وه‌ش پووچه‌ڵی ڕێڕه‌وی ئه‌وانه‌ی پێیان ده‌وترێت (المعطلة) ده‌رده‌كه‌وێت، ئیتر چی (تعطیل) ه‌كه‌یان گشتی بێت یان تایبه‌ت بێت به‌ هه‌ندێ له سیفه‌ته‌كان.

هه‌روه‌ها ئاشكرایش ده‌بێت كه ئه‌و ڕێگه‌ی ئه‌شاعیره و ماتوریدیه گرتوویانه‌ته‌به‌ر له تێگه‌یشتنی مه‌سه‌له‌ی ناوو سیفه‌ته‌كانی الله تعالی و ئه‌و به‌ڵگانه‌ش كه ده‌یهێننه‌وه گومانی موعته‌زیله‌و جه‌همییه‌كانی پێ ڕه‌تناكرێته‌وه له‌به‌ر دوو هۆكار:

١- ئه‌و ڕێگه‌و مه‌نهه‌جه‌ی ئه‌وان به‌رپای ده‌كه‌ن ڕێگه‌و مه‌نهه‌جێكی داهێنراوه و بیدعه‌یه، نه پێغه‌مبه‌ر صلی الله علیه و سلم نه هاوه‌ڵانی و شوێنكه‌وتووانیان له‌سه‌ری نه‌بوونه، بیدعه‌ش به سوننه‌ت به‌رپه‌رچ ده‌درێته‌وه نه‌ك به بیدعه‌یه‌كی تر.

٢- موعته‌زیله‌و جه‌همییه‌كان ده‌توانن پاڵپشت به هه‌مان ڕێگه‌و مه‌نهه‌جی ئه‌شاعیره‌و ماتوریدییه وه‌ڵامیان بده‌نه‌وه و سه‌باره‌ت به نكۆڵی كردن له سیفه‌ته‌كانی الله تعالی ئه‌وان به‌چی به‌ڵگه‌یه‌ك نكۆڵییان لێ كردووه ئه‌وانیش به‌هه‌مان ئه‌و به‌ڵگانه نكۆڵی لێ بكه‌ن، مه‌سه‌له‌كه له‌لای ئه‌شاعیره‌و ماتوردییه زیاتر نییه له به‌كارهینانی عه‌قڵ و تێگه‌یشتنی كه‌سێتی و ته‌ئویلكردنی ده‌قه‌كان بۆ ڕه‌تكردنه‌وه‌ی هه‌ندێ له سیفه‌ته‌كان، موعته‌زیله‌و جه‌همییه‌كانیش به‌هه‌مان شێوه ده‌توانن هه‌موو سیفه‌ته‌كان به‌و مه‌نهه‌ج و تێگه‌یشتنه ڕه‌تبكه‌نه‌وه.

موعته‌زیله‌و جه‌همییه‌كان ده‌توانن به ئه‌شاعیره‌و ماتوریدییه‌كان بڵێن: ئێوه به‌بههانه‌ی شوێنكه‌وتنی عه‌قڵ ڕێگه‌تان به خۆتان داوه ئه‌و سیفه‌تانه‌ی كه باوه‌ڕتان

وایه پێویسته لەسەر حەقیقەتەکەی لابدرێت و واتای ڕواڵەتی ئایەتەکانتان تەئویل بکرێت (تعطيل) تان کردووه، ئیتر بۆچی ڕەخنە لە ئێمە دەگرن کە ئێمەش هەروەکو ئێوەمان کردووه و بەبەڵگەی عەقڵ کارمان کردووه و ئایەتەکانمان وەکو ئێوه تەئویل کردوه بۆ واتای تر؟

ئەگەر پێیان دەڵێن عەقڵی ئێوه هەڵە لە مەسەلەکە تێگەیشتووه، ئەی کێ دەڵێ عەقڵی ئێوه پێکاوێتی وباش تێگەیشتووه؟ ئەوان دەتوانن پێیان بڵێن ئێوه هیچ بەڵگەیەکی زانستیتان بەرانبەر ئێمە نییە جگە لە شوێنکەوتنی ئارەزووی خۆتان نەبێت.

ئەو ڕەخنەی جەهمی و موعتەزیلەکان لە دژی ئەشاعیرەو ماتوردییەکان لە ڕاستیدا ڕەخنەیەکە لە جێی خۆیدایە و ڕێگای ڕاستیش ئەوەیە بۆ تیگەیشتنی ئایەت و فەرموودەکانی دەربارەی سیفەتەکانی الله تعالى بگەڕێینەوە بۆ تێگەیشتنی پێشینانی چاکی ئەم ئومەتە و ئەوەی الله تعالى لە قورئاندا یان لە سەر زاری پێغەمبەرەکەی صلى الله عليه و سلم بۆ خۆی جێگیری کردووه ئێمەش جێگیری بکەین بەبێ لێچواندن و شێوه بۆ دانان و بەبێ تەئویل و تعطيل و لابردنی ڕواڵەتی ئایەتەکان بۆ واتای تر کە بەهیچ شێوەیەك نە لە قورئان و نە لە سوننەتدا نەهاتووه، بەڵکو تاقمە لادەرەکان خۆیان ئەو شێواندنەیان بەلاوه باش و پەسەند بووه، ڕاستی فەرمووه الله تعالى: (وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ) النور/٤٠.

پرسيار ١٣/ ئايا هه‌موو (معطل) يێك (ممثل) و به پێچه‌وانه‌شه‌وه هه‌ر ڕاسته و به‌ڵگه‌ش چييه له‌سه‌ری؟

وه‌ڵام/ به‌ڵێ ئه‌و قسه درووسته و ڕاسته، چونكه ئه‌و كه‌سه‌ی كه ده‌قه‌كانی سيفات په‌كده‌خات و كاری پێ ناكات، له‌به‌ر ئه‌وه كاری پێ ناكات و وه‌ريناگرێت، چونكه به شياوی نازانێت و باوه‌ڕی وايه ئه‌گه‌ر ده‌قه‌كانی سيفات وه‌كو خۆی وه‌ربگرێت لێچواندنی له نێوان الله و درووستكراوه‌كانيدا كردووه، كه‌واته يه‌كه‌م جار لێچواندنی كردووه و دووه‌م جار ده‌قه‌كانی له كارخستووه!

هه‌موو كه‌سێكيش كه لێچواندن بۆ سيفاته‌كان بكات (معطل)ه و ده‌قه‌كانی په‌كخستووه، ئه‌ويش له چه‌ند ڕووه‌يه‌كه‌وه:

- له كارخستنی خودی ده‌قه‌كه كه سيفه‌ته‌كه‌ی پێ جێگير كردووه و وای لێكردووه ئاماژه بۆ لێچواندن بكات و له واتا ڕاسته‌قينه‌كه‌ی خۆی دووری خستووه‌ته‌وه.

- په‌كخستنی هه‌موو ده‌قێك ئاماژه‌يه بۆ نكوڵی كردنی هاوشێوه بوون له‌گه‌ڵ الله تعالى دا.

- لێچواندنی خالق به درووستكراوه‌كانی، په‌كخستنه بۆ ته‌واويی و بێ عه‌يب و خه‌وشی الله تعالى تعالى كه واجبه باوه‌ڕمان وابێت كه الله عزوجل له ئه‌وپه‌ڕی ته‌واويی و بێ عه‌يبيدايه.

کۆتایی

لەم چەند لاپەڕەیەدا، بە شێوەی پرسیار و وەڵام و هاوکات لەگەڵ کورتکردنەوەشدا، هەڵساین بە کارکردن لەسەر کتێبی (القواعد المثلى) بە مەبەستی پوخت کردنەوە و ئاسان کردنی بابەتەکانی، کە بریتین لە سەرەکیترین بەش لە بەشەکانی عەقیدەی ئیسلامی و تایبەتە بە ناو و سیفەتەکانی الله تعالى لە ڕوانگە و دیدی ئەهلی سوننەت و جەماعەتەوە.

بەشی یەکەمی ئەم نامیلکەیە تایبەت بوو بەو بنەماو بنچینانەی پێویستە موسوڵمان بیزانیت سەبارەت بە ناوەکانی الله تعالى، بەشی دووەمیش بریتی بوو لە کۆمەڵە بنەما و بنچینەیەکی تر بۆ چۆنێتی مامەڵەکردنی موسوڵمان لە گەڵ ئەو ئایەت و فەرموودانەی دەربارەی سیفەتەکانی الله تعالى هاتوون، بەڵام بەشی کۆتایی کە بەباشمان زانی ئەوەندە لەو کتێبە بخەینەڕوو بریتی بوو لە خستنەڕووی هەندڕ پێوەر بۆ چونیەتی مامەڵە کردن لە گەڵ ئەو بەڵگانەی کە هاتوون لە دەقەکاندا سەبارەت بە مەسەلەی الأسماء و الصفات و ناساندنی ئەو فیرقە و کومەلانەیە لە ئەهلی سوننەت لایان داوە وعەقڵ وتێگەیشتنی خۆیانیان پیش دەقەکان خستووە و بەوەش گومڕابوون و بەهیلاک چون .

داواکارم لە الله عزوجل ئەم نامیلکەیە بکاتە مایەی سوود و بە کردەوەیەك لێمانی قبوڵ بکات کە لە خزمەتی دینەکەیدا بێت و ڕۆشنکەرەوەی ڕێگا بێت بۆ فێرخوازانی زانستە شەرعییەکان بەگشتی و بۆ ڕێبوارانی ڕێگای تەوحید بە تایبەتی.

والله الموفق.

پاشكۆكەیەك دەربارەی فیرقە و تاقمە لادەرەكان

ڕوونكردنەوەیەك دەربارەی ئەم پاشكۆیە:

ئەم وتارانەی لەم پاشكۆیەدا هاتوون، بریتین لە كۆمەڵە بابەتێك كە لە تۆڕە كۆمەڵایەتییەكاندا پێشتر بڵاوكراونەتەوە و لەیەك كاتدا نەنووسراون، خاڵی هاوبەشی نێوانیان ئەوەیە بە گشتی باس لە فیرقە و تاقمە لادەرەكانی مێژووی ئیسلامی دەكات كە لە سەردەمی سەلەف و دوای ئەواندا سەریان هەڵدا و خاڵە سەرەكییەكانی بیروباوەڕ و عەقیدەكەیان و جیاوازییان لەگەڵ عەقیدەی ئەهلی سوننەت و جەماعەت دەخاتە ڕوو.

لە باسەكاندا هەوڵمداوە سەرەتا پێناسەیەك بۆ ئەو كۆمەڵ و تاقمانە بكەم و ئینجا دیارترین بنچینەو بنەماكانی بیروباوەڕیان بخەمەڕوو وهەندێ جاریش هەڵوێستی زانایانی ئەهلی سوننەتم لەسەر ئەو تاقمانە و بیروبۆچوونەكانیان باس كردووە.

هۆكاری جێگیر كردنی ئەم وتارە نووسراوانە پەیوەندی بەهێزی ئەم بابەتانەیە بە ناوەڕۆكی ئەم شەرحەی بۆ كتێبەكەی پێشەوا أحمد بن حنبل لێرەدا كردوومانە، كە لە ڕاستیدا ئەم وتارانە ئاوێتەیەكە لە كۆكردنەوەی قسە و نووسین وفەتوای ئەهلی عیلم دەربارەی ئەو تاقمانە، هاوكات لەگەڵ هەبوونی ڕەهەندێكی توێژینەوەیی و بەستنەوەی بابەتە توێرییەكان بە واقیعی ئەمڕۆ كە بریتییە لە خوێندنەوەو تێگەیشتن و پەراوێزی خۆم لەسەر ئەو بابەتانە.

لەناو كتێبی (القواعد المثلى فی صفات الله و أسمائه الحسنى) كە بە شێوەی پرسیار و وەڵام بە كوردیمان كرد، ناوی كۆمەڵێك لە فیرقەو تاقمەكان هاتووە، وەكو مرجئة وجهمية ومعتزلة و معطلة و جبرية وأشاعرة وتاقمی تر، بۆیە بەباشمان زانی

ئەم پاشــكۆیە وەكــو بەرچــاڕوونی لەبەر دەســتی خوێنەرانــدا بێــت بــۆ ئەوەی پێناسەیەكی ئەو تاقم و كۆمەڵانەی لابێت كە لە ناو كتێبەكەدا ئاماژەیان پێ كراوە.

دەپــاڕێمەوە لە پەروەردگــار ئەم بەرهەمە بە كردەوەیەكــی چــاكە و بە خزمەتــی دیــنەكەی قبــوڵ بفەرموێــت و وبەرەكەت و پیتــی تێبخــات و ببێــتە مــایەی خێــر و پاداشت بــۆ هەمــوو كەسێك كە ڕۆڵــی لە بەبەرهەم هــاتنی ئەم كتێــبەدا بــووە هەر لەدانەر تاكو خوێنەر.

إحسان برهان الدين

٢٩ ذو القعدة ١٤٤٤ بەرانبەر ١٨ حوزەیران ٢٠٢٣

سلێمانی گرین سیتی

مورجیئەكان

مورجیئە فیرقە و تاقمێكە لە تاقمە گومڕاكانی ئیسلام كە لەسەر الصراط المستقیم لایانداوە، بۆیە پێیان وتراوە مورجیئە چونكە لە مەسەلەی ئیماندا قەول پێش دەخەن و كردار دوا دەخەن! مورجیئەش وەكو ئەشاعیرەو خەواریج جۆریان زۆرە، بەڵام ناودارترین فیرقەكانیان دوو جۆرن:

یەكەم / مرجئة الفقهاء : ئەم جۆرە پێیان وایە كە ئیمان بریتییە لە دانانان وشایەتمان هێنان به زمان و باوەڕ هێنان بە دڵ، بەلای ئەوانیشەوە ئیمان نەزیاد دەكات و نەكەم، أبو جعفر الطحاوي لەو مەسەلەدا تووشی هەڵەی مورجیئە بووە لە عەقیدەدا كە دەڵێت: (والإیمان هو الإقرار باللسان والتصدیق بالجنان، وجمیع ما صح عن رسول الله صلى الله علیه وسلم من الشرع والبیان كله حق، والإیمان واحد، وأهله في أصله سواء، والتفاضل بینهم بالخشیة والتقى ومخالفة الهوى، ملازمة الأولى). هەروەها ئەبوحەنیفە و حەمادی كوڕی سولەیمانی مامۆستای و ئەو مورجیئانەی كوفە كە شوێنیان كەوتن لەوەی كە كردەوەیان لە ئیمان جیاكردەوە، لەم جۆرە مورجیئانە دەژمێردرێن.

دووەم/ مرجئه المتكلمین: ئەمانە بریتین لە جەهمییەكان و ئەوانەش كە لەسەر ڕێبازیانن لە ئەشاعیر ە و ماتوریدییەكان، الفضیل بن عیاض دەربارەیان دەڵێت : " أهل الإرجاء - إرجاء الفقهاء - یقولون : الإیمان قول بلا عمل، وتقول الجهمیة: الإیمان المعرفة بلا قول ولا عمل، ویقول أهل السنة: الإیمان المعرفة والقول والعمل " (تهذیب الآثار الطبري ١٨٢/٢). واتە: مورجیئەی فوقەها دەڵێن ئیمان گوفتارە بە

بێ كردار ، جەهمییەكان دەڵێن ئیمان تەنها زانینە بەبێ گوفتار و بەبێ كردار، بەڵام ئەهلی سوننەت ئەڵێن: ئیمان زانین و گوفتار و كردارە پێكەوە.

سەلەف زۆر لە دژی مورجیئەكان توند بوونە و ڕایان لە ئەواندا گەلێك خراپ بووە ، سەعیدی كوڕی جوبەیر دەڵێت: : " المرجئة مثل الصابئين " واتە مورجیئە وەكو سابیئەكانن، هەروەها پێشەوا زوهری دەیفەرموو: " ما ابتدعت فی الإسلام بدعة هی أضر علی أهله من هذه - يعنی الإرجاء - " . واتە لە ئیسلامدا هیچ بیدعەیەك دانەهێنراوە زیانی زۆرتر بێت لە زیانی مورجیئەكان لەسەر موسوڵمانان. ابن بطة دەڵێت: (أما المرجئه فعلی دين الملوك). واتە مورجیئە لەسەر دینی پاشاكانن ئەوان چۆنیان بوێت وایان بۆ دەكەن. النضر ابن شميل دەلێت: (الإرجاء دين يوافق أهواء الملوك) واتە دینی مورجیئە بەدڵی پاشا و سەرۆكەكانە، بە گشتی سەلەف و ئەوانەی دوای ئەوانیش لە ئەهلی سوننەت و جەماعەت توند بوونە لەسەر مورجیئە و هەجریان كردوون وقسەیان لەگەڵیان نەكردووە.

بەڵام مورجیئەش وەكو تاقمەكانی تر جۆریان زۆرە و هەموویان لە مەسەلەی لادان لە مەنهەجی ئەهلی سوننەتدا بە یەك ئاست و شێواز نین، هەندێكیان هەن كە باوەڕیان وایە ئیمان تەنها وتنی شایەتمانە و تەواو، هەیانە دەلێن نەخێر جگە لە وتنی شایەتمان ئەبێت كەسەكە لە دڵیشەوە باوەڕی هەبێت، توندڕەوەكانیان بە دووری مەگرە فیرعەون و ئەبوجەهلیش بە ئیماندار بزانن وەكو محمد صالح المنجد دەڵێت، ئەوەشی كە مورجیئەیەكی توندڕەو نییە بۆی هەیە تەنها ئەبوبەكر اللە لێی ڕازی بێت بخاتە هەڵەوە لە مەسەلەی شەڕكردنی لەگەڵ ئەوانەی كە زەكاتیان نەدەدا.

نیشانەكانی مورجیئە كە پێی دەناسرێنەوە:

١- بە پـێچەوانەی ئەهلـی سـوننەتەوە، مـورجیئە عیبـادەت و كـردەوە بە مەرج نازانن بۆ ڕاست و درووستی ئیمان، واتە كەسەكە بەبێ عەمەل دەگونجیـت ئیمانـدار بێت. گرنگ ئەوەیە ئیمان لە دڵدا بوونی هەبێت! واتە ئیمان لەلای مـورجیئە بـاوەڕی دڵە و قەولی زمانە و تەواو، كردەوەش هەبێت باشە ئەگینا عەمەل بەلایـانەوە (شرط كمال) ی پـی دەوترێـت نەك (شرط صـحة)! نەبـوونی كـاریگەری خراپـی لەسـەر ئیمانەكە نییە!

٢- لە مەسەلەی تەكفیریشدا بە پێچەوانەی ئەهلی سوننەتەوە، مـرۆڤ تەنهـا بە كوفری دڵی كافر دەبێـت نەك بە كـوفری زمـان و كـردەوە. بـۆیە ئەگەر كەسـێك لە دڵیدا ئیمانی هەبێت و بە زاهیر و كردەوەكانی كوفری لـێ ببینرێـت ئەوە مەرج نیـیە كافر بێت تا خۆی نەڵێت من لە دڵیشەوە هەر بێ بڕوام! هەروەهـا ئەوەی كە هـیچ كردەوەیەكی نەبێـت بەلای مورجیئەكـانەوە كـافر نابێـت ئەگەر لەنـاو دڵیـدا ئـیمان هەبێت.

٣- مورجیئە هەمیشە بەوە ناسراون كە بەرگری لە ستەمكاران و تاغوتـان دەكەن و پاساویان بۆ دەهێننەوە و بەرگریان لێ دەكەن و پاسـاو بـۆ كـردەوە خراپەكانیـان دەهێننەوە و خۆیانی لێ كەڕ دەكەن، سەرۆك و پادشاكان هەرچەند لە دینیش دوور بن ئەوان هەر هانی خەڵكی ئەدەن لە قسەیان دەرنەچن و گوێڕایەڵییان بكەن. بـۆیە سەلەف پێیان وتوون لەسەر ئایینی پادشاكانن.

٤- كافر بەكافر نازانن با هەرچەندیش بە كردەوەیان وابن، چونكە ئەڵێن گرنـگ ئیمانی ناو دڵە و كێ دەڵێت ئەم كەسەی كە بە زمانی كوفر دەكات یان جنێو بە اللـه و بە پێغەمبەر صلى الله عليه و سلم دەدات لە دڵەوە ئیماندار نییە، بۆیە بە دەگـمەن مورجیئەیەك هەبێت هیچ كافرێك بە كافر بزانێت، جاری وا هەیە لەوەش زیـاتر ئەو

كەسـەی كە دژایەتـی ئیسـلامیش دەكـات ئەوان بە وەلـی ئەمـرو بە سـەركردەی موسوڵمانی دەزانـن كە واجبـی سەرشـانیتی گـوێڕایەڵی بێـت، بـۆیە دەسـەڵاتداران هەمیشە حەزیان پێیانە و لە درێژایی مێژوودا ڕێزی زۆریان لێ گرتوون.

٥- دەڵێن: الإیمان لا یزید ولا ینقص: واتە ئیمان لە دڵدایە و جێگیرە، یـان هەیە و یـان نیـیە! نەزیـاد دەكـات و نەكەم دەكـات، ئەوەش لە كاتێكـدایە ئـایەت و فەرموودەیەكی زۆر هەیە لەسەر ئەوەی ئیمان بە كردەوەی بـاش زیـاد دەكـات و بە كردەوەی خراپ كەم دەكات، البغوي بە ڕەحمەت بێت دەڵێـت: "اتفقـت الصـحابة، والتابعون، فمن بعدهم من علماء السـنة، عـلى أن الأعـمال مـن الإیمـان" هەروەهـا فەرموویانە: "إن الإیمان قول وعمل وعقیدة، یزید بالطاعة وینقص بالمعصـیة، عـلى ما نطق به القرآن في الزیادة، وجاء في الحدیث بالنقصان". [شرح السنة: ٣٨/١].

٦- لە نیشـانەكانی تـری مورجیئەكـان ئەوەیە كە هەمیشـە ئەهلـی سـوننەت و جەماعەت بە خەواریج وەسف دەكەن.

٧- مورجیئەی فوقەها باوەڕیان وایە موسولمان بۆی نیـیە (اسـتثناء) لە باوەڕیـدا بكات، واتە بۆی نیـیە بڵـێ مـن إن شـاء اللـه ئیمانـدارم، بەڵكـو دەبێـت بڵێـت مـن ئیماندارم.

٨- هەندیكیشیان هەیە دەلێن مرۆڤ خۆی كردەوەكانی خۆی درووست دەكـات و الله تعالی لە ڕۆژی قیامەتدا نابینرێت.

مورجیئە هاوشێوەی خەواریج ئەگەرچی لەم سەردەمە تـاقم و كۆمەڵێـك نیـیە بە فەرمـی هەمـوو بیروباوەڕەكانیـانی هەڵگرتبێـت و وەكـو مورجیئەكـانی سـەردەمانی دێـرین بێـت، بەڵام زۆرێـك لە كەسـایەتی و كـۆمەڵ و تـاقم هەن لە سەرانسـەری جیهـانی ئیسـلامیدا بەشـێكی دیاریـان لە بیروبـاوەڕ و نیشـانەكانی مورجیئەیـان لە خۆیانـدا بەرجەسـتە كـردووە و بانگەشـەی بـۆ دەكەن، بەڵكـو هەنـدێ جـار لە

مورجیئەکـــانی جـــارانیش تونـــدتر و بـــێ شـــەرمتر لادانەکانیـــان دەخەنە ڕوو و بانگەوازی بۆ دەکەن.

بەڵام ئەوەندەی من بزانم لە ئێستادا نە مورجیئە و نە خەواریج کۆمەڵێك نییە لە ســەدا ســەد بۆچوونەکــانی ئەو دوو تاقمەیــان لە خۆیانــدا بەرجەســتە کردبێــت و هەمووی جێبەجی بکەن، ئەگەرچی ڕێژەیەك لە سیفەت و نیشانە و خەسڵەتەکانیان لە کەسایەتی و کۆمەڵ و تاقمی دیاریکراودا هەیە لەم سەردەمەدا و جـاری وا هەیە وەکو ئەوان و جاری واش هەیە لەوان زیاتر جێبەجێی **دەکەن.**

جەهمییەکان

جەهمییەکان فیرقەیەکی ترن لەو فیرقەو تاقمانەی کە لە ئیسلام لایانداوە و بە بەشێکی دیاری مورجیئە دەژمێردرێن، ئەم تاقمە سەر بە جەهمی کوڕی سەفوانن کە لە سەرەتای سەدەی دووەمی کۆچیدا لە خوراسان سەری هەڵدا و شارەزایی لە فەرموودەدا نەبوو، بەڵکو زۆر سەرقاڵی مەنتیق و عیلمی کەلام بوو و هەر لەو ڕێگەشەوە لە ئایەتەکانی قورئان و سیفەتەکانی الله تعالی تێدەگەیشت.

جەهم یەکەم کەس بوو لە ئیسلامدا بڵێت قورئان مەخلوقە و سیفەتەکانی الله ی هەمووی تەئویل کرد و پەکخست و لە واتاکانی خۆیان لایدان، جەهم ئەگەر چی هەندێ لە مێژوونووسان بە کەسێکی شارەزا و خاوەن ئەمر بە مەعروف و نەهی لە مونکەر حیسابیان کردووە، بەڵام لە ڕووی عەقیدەو بیروباوەڕەوە کەسێکی سەرلێشێواو بووەو بەردەوام خەریکی مشت و مڕ و موجادەلە و بڵاوکردنەوەی بیروباوەڕەکانی خۆی بووە، سەرەتا بیروبۆچوونەکانی جەهم لە (ترمذ) بڵاوبوویەوە بەڵام دواتر بە شێوەیەکی بەرفراوان لە ناو خەڵکیدا تەشەنەی کرد، هەر بۆیە زانایانی سەلەف بە توندی بەربەرچی بیرۆکەکانیان دەدایەوە و ورییایان لە بارەیەوە دەدا بە خەڵکی، پێشەوا (أحمد بن حنبل) بەڕەحمەت دەربارەی فەرموویەتی: "وكذلك الجهم وشيعته دعوا الناس إلى المتشابه من القرآن والحديث فضلوا وأضلوا بكلامهم بشراً كثيراً، فكان مما بلغنا من أمر الجهم عدو الله أنه كان من أهل خراسان من أهل ترمذ، وكان صاحب خصومات وكلام" (الرد على الزنادقة والجهمية) (ص ٢٣). واتە: جەهم و هاوەڵانی خەڵکیان بۆ ئایەت و فەرموودە لێکچووەکانی بانگ دەکرد و ئیتر گومڕا بوون و خەڵکێکی زۆریشیان لەگەڵ

خۆیاندا گومڕا كرد و ئەوەشیان پێ گەیشت كە جەهمی دوژمنی اللە خەڵكی خوراسان بووە لە ناوچەی ترمذ و بەناكۆكی و تێوەگلان بە عیلمی كەلامەوە ناسراوە.

جەهمی كوڕی سەفوان لە ساڵی ١٣٠ یان ١٣٢ ی كۆچی لەلایەن (سلم بن أحوز) لە شاری (مرو) كوژرا. جومهوری زانایان لەسەر ئەوەن كە كوژرانی جەهم بە هۆكارێكی دینی بووە، واتە بەهۆی لادانەكانی لە عەقیدەی ئیسلامی كوژراوە، شایانی باسە جەهم هاوڕێ و تەلەبەی جەعدی كوڕی دیرهەم بووە و لە پاش كوژرانی جەعد لەسەر دەستی (خالد بن یزید القسري) جەهم لەسەر ڕێبازی مامۆستاكەی هەر بەردەوام بوو، تا دوا جار ئەویش كوژرا.

بەڵام لە هاوچەرخەكاندا شێخ (جمال الدین القاسمی) دەڵێت: كوژرانی جەهم لەبەر هۆكاری دینی نەبووە، بەڵكو هۆكارەكەی سیاسی بووە، چونكە سەرەڕای ئەوەی كە لە عەقیدەی ئیسلامی لایدابوو، بەڵام ئەو بۆچوونەكانی خۆی بەڕاست دەزانی و مەبەستی دژایەتی ئیسلام نەبوو، قاسمی دەڵێت كوژرانی جەهم بەهۆی وەستانی بووە لە ڕووی حوكمی بەنی ئومەییە و ئەو لەبەر بیروڕكانی شایانی كوشتن نەبووە. بڕزانە: كتێبی(تاریخ الجهمیة والمعتزلة) ١٤-١٨.

نیشانەكانی تاقمی جەهمییەكان

١- هەموو ئایەت و سیفاتێكی الله تەئویل دەكەن و جێگیر كردنی دەست و دەم وچاو تەنانەت قسەكردنیشیان بۆ الله بە كارێكی نەشیاو دەزانن و دەڵێن كەلامی الله لە ناو نەفسی خۆیدایەو ئەمەش دوا جار سەری لەوە دەركرد وتیان قورئانیش مەخلوقە و ئاخاوتنێكی دەروونی الله خۆیەتی!

٢- نكۆڵییان لە سیفەتە ئەزەلییەكانی اللـه تعالی كرد وەكو (القدرة و الإرادة والعلم)، بۆیە دەیانوت الله خاوەن توانا نییە بە سیفەتی قودرەت و توانا بەڵكو هەر زاتێتی و زاتێكی ئەزەلییە بەڵام ئەو سیفەتانە ئەزەلی نین و ئەگەر ئەو سیفەتانەش ئەزەلی بن لەگەڵ زاتی الله ئەوا دەبێتە ڕێخۆشكەر بۆ مەسەلەیەك كە پێیان دەوت (تعدد القدماء).

٣- باوەڕیان وایە كە مرۆڤ بە خۆی هیچ توانایەكی نییە و بەڵكو ناچار و مەجبورە ئەو كردارانەی كە تێیدا درووست كراوە ئەنجامی بدات بۆیە پێیانیش دەوترا (الجبریة) و ئەم مەسەلەش وردەكاری و شیكردنەوەی زۆری تێدایە.

٤- دەیانوت ئیمان تەنها لە دڵدایە و لەگەڵ هەبوونی ئیماندا هیچ تاوانێك تەنانەت كوفریش بە ڕواڵەت و قسەی ئەو خاوەن ئیمانەوە ببینرێت هیچ زیانێكی نییە ، بۆیە بە شێك لە مورجیئەش دەژمێردرێن.

٥- باوەڕیان وا بووە كە الله لە هەموو جیگەیەكدا بوونی هەیە و جەهم خۆی دەربارەی الله وتوویەتی: (هو هذا الهواء مع كل شيء وفي كل شيء ولا يخلو منه شيء). واتە الله ئەو بایەیە و لەگەڵ هەموو شتێكدایە و لە ناو هەموو شتێكدایە و شتیش نییە بەدەر بێت لەو زاتە! بەم شێوەش نكۆڵییان لەوە دەكرد اللـه لەسەر

عەرش بێت و وشەی (استوی) یان لە ئایەتی (الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى) [طه:٥]،تەئویل دەکرد بە استولی!

٦- باوەڕیان وابوو کە بەهەشت و دۆزەخ هەمیشەیی نین و لەناو دەچن! سەبارەت بە ئەو ئایەتانەی کە ئاماژە بۆ هەتا هەتایی بەهەشت و دۆزەخ دەکات دەڵێن ئەوە بۆ موبالەغە و تێگەیاندنی خەڵکە کە کاتی مانەوەیان زۆر زۆرە بەڵام هەمیشەیی و هەتا هەتایی نییە و هەندێ بەڵگەیان لەو بارەوە دەهێنایەوە.

٧- بێگومان لە ئەنجامی نکۆڵی کردنیان لە ئایەتەکانی ناوو سیفەتەکانی اللە تعالی نکۆڵییان لە بینینیشی کرد لە ڕۆژی قیامەتدا و ئەم عەقیدەیان دواتر موعتەزیلە بەرگرییان لێکرد لەخۆیاندا بەرجەستەیان کرد و بڵاویان کردەوە.

جەهمییەکان بۆ هەموو بۆچوونەکانی خۆیان لە مەسەلەی نکۆڵی کردن لە ئەسمائوسیفات و مەسەلەی جەبر و ناچاری مرۆڤەکان و لەناوچوونی بەهەشت و دۆزەخدا بە دوورودرێژی بەڵگەی قورئان و عەقڵ و عیلمی کەلام دەهێننەوە ، لە بەرانبەردا زۆرێك لە زانایانی ئیسلام وەکو ئەحمەدی کوڕی حەنبەل و پێشەوا بوخاری و زۆری تر لە زانا گەورەکان بەرپەرچی ئەوانیان داوەتەوەو یەك بەیەکی گومانەکانی ئەوانیان بە ئایەت و فەرموودە و عەقڵ هەڵوەشاندووەتەوە.

لە دوای کوژرانی جەهم بیروباوەڕی جەهمییەکان کز و لاواز بوو، بەڵام بەتەواوی کۆتایی پێ نەهات و هەندێك لە بیروباوەڕەکانیان لەناو تاقمی موعتەزیلەدا ڕەنگی دایەوە وەکو خەلقی قورئان و هەندێك لە بۆچوونەکانی تریان دەربارەی سیفات.

بە كورتی: جەهمییەكان بنچینەی هەموو گومڕایی و لادان و شێواندنێك بـوون لە ئیسـلامدا و پێشـەنگیش بـوون بـۆ گومڕاكـانی دوای خۆیـان، چـونكە فیرقەیەكـی كەلامی بەتوانا بوون لە مشت ومڕ و سەرلێ شێواندن و گومان درووست كردندا

موعتەزیلە

لە نێوان دوینێ و ئەمڕۆدا

موعتەزیلەكان:

موعتەزیلە فیرقەیەكن لەوانەی كە پێیـان دەوترێـت (الفـرق الكلامیـة) دامەزرێـنەی (واصـل بـن عطـاء)ە، كە بە هـۆی بیروڕاكـانی لە بـازنەی وانەكـانی حەسـەنی بەسری جیـابوویەوە و ئیعتیزالـی دەرسـەكانی كـرد، موعتەزیلە بە تێگەیشتنیان لە ئیسلام خاوەن پێنج بنەمای سەرەكی خۆیانن و لە جێگەی تر بە شیكراوەیی باسمان كردوون.

مـوعتەزیلە بەوە نـاسراون كە دەقەكـانی قورئـان و ئەو بـڕەش كە لە فەرموودەكان باوەڕیان پێیەتی دەخەنە ژێر هەژموونی عەقڵ و تێگەیشـتنی خۆیانەوە، بەناوبانگترین ئەو تاقمانەن كە عەقڵیان پـێش نەقـل خسـت و زاڵیـان كـرد بەسـەر دەقەكـانی شـەرعدا، لەوەشـدا شـێواندن و تەئـویلی واتاكان گەورەترین ئامراز و هۆكـاری دەسـتیان بـوو بـۆ بەجێهێنـانی ئەو مەبەستە، بۆ نموونە ئەو میزانەی كە لە قورئان و لە سوننەتدا بە ڕاشكاوی باسـكراوە نكۆڵیـان لـێ كـرد و وتیـان مەبەسـت لەو تـرازووە دادگەری پەروەردگارە نەك بە ڕاستەوە تەرازوویەك دانرابێت بۆ كێشانەی كـردەوەی مرۆڤەكان، بە هەمان شێوە پردی صراط و سزای ناوگۆڕ و سیحر و هەموو

ئەوانەو چەندین شتی تری جێگیر لە کیتاب و سوننەتیان لەواتاکانی خۆیان لایانبرد و نکۆڵییان لێ کرد.

ئەمەش دیارترین بنەماو نیشانەکانی موعتەزیلەن کە پێیان جیادەبنەوە لە فیرقەکانی تر:

١- موعتەزیلە عەقیدەو بیروباوەڕیان لە سەر پێنج بنەما بونیات نراوە:

* التوحید: مەبەستیان پێی تەوحیدی اللە یە و نکۆڵی کردنە لە هاوبەش و هاوشێوەیە بۆی و دەڵێن: اللە نە (جوهر) و نە (عرض) لە زات و حەقیقەتیدا و نە پانە نە درێژە نە تامی هەیە نە ڕەنگ و بۆنی هەیە و نە بە ساردی و نە بەگەرمی وەسف ناکرێت و وەسفی سەلبی لەو شیوە زۆر دەکەن بە خیلافی ئەهلی سونتەتەوە کە درێژە بەو سیفەتە نەشیاوانە نادەن و دەڵێن هیچ سیفەتێکی نەشیاوی نییە نەگۆنجیت لە گەڵ مەزنی و پەروەرداگرێتی خۆیدا.

* العدل: مەبەستیان پێی پێوانە و دیاریکردنی حوکمەکانی اللە یە بەپێی دادگەری و حیکمەت، بەو پێیەش نکۆڵییان لەوە کرد اللە تعالی کردەوەی بەندەکانی درووست کردبێت، بەڵکو بەندەکان خۆیان ئەگەر خێر بێت و ئەگەر شەڕ بێت، دروستکەری کردەوەکانی خۆیانن.

* المنزلة بین المنزلتین: لەم بنەمایە مەبەستیان پێی کەسی فاسق ە، کە پێیان وایە فاسق لە دونیادا نە ئیماندار ەو نە کافریشە، بەڵکو لەو

نێوانەدایە، ئەگەر تەوبە بکات دەگەڕێتەوە ناو خانەی ئیمان، ئەگەریش بەو حاڵەوە بمرێت بە هەمیشەیی لە ئاگردا دەمێنیتەوە.

* الوعد والوعید: مەبەستیان لەم بنەمایە ئەوەیە ئەوانەی تاوانی گەورەیان ئەنجام داوە لە ڕۆژی قیامەتدا سوود لە شەفاعەت وەرناگرن و بە هەتا هەتایی لە دۆزەخدا دەمێننەوە.

* الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر: ئەم بنەما هەڵوێستی موعتەزیلە لە ئەنجامدەری تاوانە گەورەکان ڕوون دەکاتەوە، ئیتر ئایا دەسەڵاتدار بن یان خەڵکی ئاسایی، ئەوان یەك دەنگن لەسەر ئەوەی کە ئەمر بە مەعروف و نەهی لە مونکەر واجبە بە زمان و بە دەست و بە شمشێر، جەنگیش لە دژی هەر دەسەڵاتدارێکی ستەمکاردا بە واجب دەزانن ئەگەر فاسق بن و مەرج نییە کافر بن ئەو کاتە جەنگیان لە دژ بکرێت و خەڵکی هەڵسنەوە لە دژیان.

٢- هەروەها باوەڕیان وایە نە لە دونیا و نە لە قیامەتدا، کە هەرگیز الله بە چاو نابینرێت ، دەڵێن چونکە ئەگەر بینینمان بۆی جێگیر کرد واتە جێگە و ئاراستەمان بۆی دیاری کردووە و الله یش جێگەی و ئاراستەو جیهەتی نییە، ئایەتی (وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ . إلى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ) یشیان تەئویل کرد و وتیان (ناظرة) بە واتای (منتظرة) هاتووە لە ئایەتەکەدا!

٣- دەڵێن قورئان کەلامی الله نییە وەکو قسە کردبێتی، بەلکو قسەکەی درووست کردووە و قورئان مەخلوقە! ئەو ئایەتەی قورئانیشە کە

بەڕاشـكاوی اللـە تعـالی فەرمـوویەتی: {وَكَلَّـمَ اللّهُ مُـوسَى تَكْلِيمًـا} [النسـاء:١٦٤] دەڵـێن: اللـە بە شـێوەیەك قسـەی لەگەڵ موسـی كـرد كە قسەكەی لەو دارەدا دروست كرد كە موسی لەلایدا بوو!

٤- نكۆڵی دەكەن لەوەی الله تعالی لەسەر عەشی بەرزی خۆی بێـت و ئایەتی(الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْـتَوَى) تەئویـل دەكەن و دەلـێن مەبەسـت لە وشەی (استوی) (استولی) یە!

٥- نكۆڵی لە شەفاعەتی پێغەمـبەر صـلی اللـە علیـە و سـلم دەكەن بـۆ تاوانبارانی ئومەتەكەی لە ڕۆژی قیاممەتدا.

٦- هەروەها نكۆڵییان كردووە لەوەی شتێك هەبێـت بەنـاوی كەرامـاتی ئەولیا، دەلێن ئەگەر كەرامات هەبێت تێكەڵی لە نێوان وەلی و پێغەمـبەردا درووست دەبێت.

ئەمانەی باسم كرد دیـارترین بیروبـاوەر و نیشـانەكانی مـوعتەزیلەن و بیروباوەڕی تریشـیان هەیە كە هەڵقـوڵاوی ئەمـانەن لەسـەرەوە ئاماژەیـان پێكرا،

مـوعتەزیلە لەم سـەرەدەمەدا بە گـوڕو تینێكـی تـازەوە گەڕاونەتەوە گۆڕەپانی ئیسلامی و زیاتر لە ناو حیزبە ئیسـلامییەكان ، هەروەهـا لەسـەر ئاستی كەسایەتی و نووسەر و ڕۆشنبیر ومامۆستای زانكۆ و بانگخوازانـدا بوونیان هەیە، عەلمانییەكانیش بە گشتی پێشوازییەكی گەرم لەو بیركردنەوە دەكەن و ڕێز لە هەڵگرانی ئەو بیروباوڕە دەكەن!

بەڵام ئەمـــانیش وەكـــو مـــورجیئە و خەواریـــج هەمـــوو بیـــرۆكە و عەقیدەكانیان لە جەماعەتێكی دیاریكراودا بە تەواوی ڕەنگـی نەداوەتەوە، بەڵكو بە ڕێژەیە و كەمێكیش جوانكـاری و گۆڕانكـاری بـۆ دەكەن وەكـو خۆڵ لە چاوكردنی خەڵكی بۆ ئەوەی قبول بكرێت..

ســەبارەت بە كوردســتانی خۆمــان، بە هەمــان شــێوە لەنــاو حیــزبە ئیسلامییەكاندا بیروبۆچوونەكانی موعتەزیلە ڕەنگدانەوەو پشتگیری زۆری لێ دەكرێت و لەسەر ئاستی سەركردایەتی و كەسە دیارەكانیاندا بەرگـری لە بیرۆكەكانیان دەكرێت، بەڵام بەهۆی ئەوەی ئاستی زانستی شەرعی ئەو ســەركردانەی لەنــاو حیــزبە ئیســلامییەكاندا پشــتگیری لە بیــرۆكەی مـوعتەزیلە دەكەن زۆر لاوازە، بـۆیە زیـاتر پاشـكۆیی مـوعتەزیلە عەرەبە هاوچەرخەكانیان پێوە دیارە

جیاوازی عەقیدەی موعتەزیلە لە عەقیدەی ئەهلی سوننەت

(سەرەتاكان):

لە ڕاستیدا موعتەزیلەكان هیچ گومانێكی تێدا نییە كە تێگەیشتنیان بۆ ئیسلام تێگەیشتنێكی نامۆیە و بنەماكانیشیان لەمەڕ عەقیدەو بیروباوەڕدا بنەماگەلێكی جیاواز و نامۆن و هەڵقولاوی تێگەیشتنی فەیلەسووفەكانی یۆنان و فەیلەسوفە ئەژماركراوەكانن لەسەر ئیسلام.

موعتەزیلە تاقمێكن لەو تاقمانەی كە لە كیتاب و سوننەت لایانداوە و ڕێڕەوەكەیان لەسەر بنەمای ڕەتكردنەوەی زۆرێك لە سوننەت و تێگەیشتنی خۆیان بۆ قورئان دامەزراندووە، موعتەزیلە بەوە ناسراون كە شوێنكەوتووی ئەقڵن و بەتێڕامان و تیگەیشتنی خۆیان بۆ دەقەكان لە دین تێدەگەن و هەر بەو شێوەش دەیكەن بە كردار!

هۆكاری ناونانیان بە موعتەزیلە چەند بۆچوونێكی لەسەرە، یەكێك لەوانە ئەوەیە كە موعتەزیلە درێژەپێدەری ڕێگای ئەوانەن كە بێ لایەنییان هەڵبژارد لە شەڕی نێوان عەلی و موعاویە الله لێیان رازی بێت، بەڵام بەناوبانگترینی ئەو بۆچوونانە ئەوەیە كە دامەزرێنەری تاقمەكە (واصل بن عطاء) پاش درووست بوونی كێشە وناكۆكی لە نێوان خۆی و (الحسن البصري)دا بازنەكەی ناویراوی لە مزگەوتی بەسرە بەجێهێشت و خۆی لێیان جیاكردەوەو و بازنەیەكی تری سەربەخۆی دامەزراند.

موعتەزیلە بە كۆمەڵێك بیروباوەڕی فەلسەفی و و قەناعەتی نامۆ و عەقیدەی جیاواز لە عەقیدەی ئەهلی سوننەت جیادەبنەوە، پێناسی سەرەكی ئەوان لە

مەزهەبەکەیاندا ئەوەیە بە ئەقڵ و تێگەیشتنی کەسێتی خۆیان دینداری دەکەن و ئەقڵیان پەسەند دەکەنە سەر ڕواڵەتی دەقەکانی قورئان و هەروەها ئەو بڕە فەرموودەش کە باوەڕیان پێیەتی، چونکە باوەڕیان بە فەرموودە لە بنچینەوە سنووردار و مەرجدارە بە هۆی هەلوێستی خراپیان دەربارەی زۆرێك لە هاوەڵان اللە لێیان ڕازی بێت، هەروەها لەبەر هەندێ هۆکاری تر کە پەیوەندی بە ڕێڕەوە نامۆکەیان هەیە لە تێگەیشتنی ئیسلام لە ڕۆشنایی عەقڵ و پەسەندکردنیشی بەسەر نەقڵدا!

موعتەزیلە بەو ناوەی خۆیان ڕازی بوون و نکۆڵییان لێ نەدەکرد، ئەگەرچی پێیان خۆشتر بوو پێیان بوترێت (أهل التوحيد والعدل) وەکو ئاماژەیەك بۆ ئەو دوو بنەمایەی بیروباوەڕیان، یان بە (العدلية)، بەڵام لەلای ئەهلی سوننەت زیاتر بە (المعطلة) ناسراون لەبەر ئەوەی سیفاتی اللە پەك دەخەن و نکۆڵی لێ دەکەن، هەندێ جاریش بە (الجهمية) دەناسرێن لەبەر ئەوەی لەمەسەلەی سیفاتدا درێژە پێدەری ڕێبازی جەهمیەکانی شوێنکەوتووی جەهمی کوڕی سەفوانن.

موعتەزیلە بەلای ئەهلی سوننەتەوە تاقمێکی گومڕان و لە مەنهەجی قورئان و سوننەت لایان داوە و کەسی موعتەزیلیش ئەو کەسەیە کە باوەڕی بە پێنج بنەماکانی ئەوان هەبێت کە لە ئەهلی سوننەت پێی جیا دەبنەوە، بەڵام وەکو أبو الحسن الخياط لە کتێبی (الإنتصار) دا دەڵێت: کەسی موعتەزیلی تا نکۆڵی لە سیفاتەکانی پەروەردگار نەکات با باوەڕی بە بنەماکانی تریشیان هەبێت پێی ناوترێت موعتەزیلی.

لە ڕاستیدا موعتەزیلە لە خۆیانەوە بەبێ هۆکار درووست نەبوون، بەڵکو کۆمەڵێك هۆکار و پاڵنەر لە دوای سەرهەڵدانیانەوە هەبوو، لەوانە:

- ئەو فیتنەی كە لە نێوان هاوەڵانـدا اللـه لێیـان ڕازی درووسـت بـوو لە پـاش كوژرانی عوسمان الله لێی ڕازی بێت.

- درووست بوونی هەندێ تاقم وەكو خەواریج و شیعە و تاقمی تر.

- دزەكردنی زۆر كلتور و بیرۆكە و هزری میللەتانی تر بۆ ناو فیكـری ئیسـلامی لە ئەنجامی موسوڵمان بوونی كەسانێكی زۆر لە غەیری عەرەب.

گەورەتـرین جیـاوازی لە نێـوان ئەهلـی سـوننەت و مـوعتەزیلەدا ئەوەیە كە سـەرچاوەی وەرگرتنـی ئیسـلام لەلای ئەهلـی سـوننەت تەنهـا قورئـان و سـوننەتە وئیجماعی ئوممەتیش لەسەر بنەمای كیتاب و سوننەت ئیعتیباری خـۆی هەیە، بەڵام مـوعتەزیلە شـوێنكەوتووی ئەقـڵ و تێگەیشـتنی كەسـی خۆیـانن، بەو عەقڵەیـان زۆرێكیان لە واتاكانی قورئان ڕەتكردەوەو تەئویلیان كرد و سـەبارەت بە سـوننەتیش ڕێژەیەكی زۆر كەمیان قبوڵە لەبەر هەندێ هۆكـار كە دواتـر إن شـاء اللـه ڕوونیـان دەكەینەوە.

بە كورتی موعتەزیلە عەقڵیان كـرد بە دەسـەڵاتدار بەسـەر نەقـڵەوە واتە بەسـەر دەقەكـانی قورئـان و سـوننەتەوە لەو بەشـەی كە باوەڕیـان پێـی بـوو، هەمـوو حوكمەكانی ئیسلامیشیان خستە ژێر ڕكێفی تێگەیشتن و هزری خۆیانەوە، هەر بۆیە دواجار زۆرێكیان لە بنەما جێگیرەكـانی ئیسـلام ڕەتكـردەوە و عەقڵیـان لـێ بـوو بە جۆرە پەروەردگارێك كە دەیانپەرست و ملكەچی فەرمانەكانی دەبوون.

جیاوازی عەقیدەی موعتەزیله له عەقیدەی ئەهلی سوننەت

(سەرچاوەكانی وەرگرتن):

له ڕاستیدا جیاوازییەكانی عەقیدەی موعتەزیله لەگەڵ ئەهلی سونەتدا له ڕووی چەندێتی وبڕەوە گەلێك زۆرن، له ڕووی ناوەڕۆك و چۆنێتیشەوە بریتین له پرسی گەورەو هەستیار، سەرەكیترین ئەو جیاوازییانە خۆی لەوەدا دەبینێتەوە كه موعتەزیله سەرچاوەی وەرگرتنیان له سەرچاوەی وەرگرتنی ئەهلی سوننەت جیاوازە، موعتەزیله عەقیدەیان له كیتاب و سوننەت وەرناگرن! بەڵكو له زانستی كەلام و مەنتیق و فەلسەفە وەریدەگرن و هەر ئەوانەش دەكەنە پێوەر بۆ تێگەیشتن له تێكڕای ئیسلام.

باسەكانی عەقیدە لەلای موعتەزیله له ژێر ناوی (علم الكلام) دا دەخوێنرێت و پێشكەش دەكرێت، ئەمەش له كاتێكدایە كه ئەو زانستە كۆمەڵە باسێكی فەلسەفییە و كراوەتە پێوەر و زاڵ كراوەتە سەر باسەكانی بیروباوەڕ له ئیسلامدا، مەگەر بۆ مشت ومڕ و خۆڵ له چاوكردن نەبێت ئەگینا موعتەزیلەكان ئایەت و فەرمووده ناكەنە بەڵگە، ئەگەر بشیكەن ئەبێت به فلتەری عەقڵ و تێگەیشتن و میزاجی خۆیاندا تێپەڕێت، چونكە مەعلومە ئەوان له كوێ عەقڵ و نەقڵ تێككگیران عەقڵ پێش نەقڵ دەخەن! بەڵكو هەندێ بنەمای زانستی كەلام و مەنتیق و بنەمای فەلسەفی دەكەنە پێوەری تێگەیشتن له دین و له نێویشیاندا ئایەتەكانی قورئان، واته تێگەیشتنیان بۆ ئایەتەكانی قورئان به پێی ئەو بنەمایانەیە كه ئاماژەمان بۆ كرد، بەڵام ئەهلی سوننەت عەقیدەكەیان ڕاستەوخۆ له كیتاب و سوننەت وەردەگرن و له

ڕۆشنایی تیگەیشتنی زانایانی سەلەفدا بۆ دەقەكانی ئەو دوو سـەرچاوەیە دینـداری دەكەن و لە دەقەكان تێدەگەن.

الله تعالی فەرمـوویەتی: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ) الحجرات:١. واتە: ئەی ئەوانەی باوەڕتان بە الله و بە پێغەمبەرەكەی هێناوە صـلی الله علیه و سلم! لە شەریعەتی دینەكەتاندا هـیچ كارێـك ئەنجـام مەدەن و بڕیـاری هیچ شتێك مەدەن بەبێ گەڕانەوە بۆ الله و بۆ پێغەمبەرەكەی صلی الله علیـه و سـلم بۆ ئەوەی نەكەونە ناو بیدعەو ئەقڵی خۆتان پێشی ئایەت و فەرمـوودە مەخەن نە بە قیاس و بەراوردكردن و نەبە حەزو بۆچوونی كەسێتی خۆتان.

مەنهەجی ئەهلی سوننەت ئەوەیە لە ئاستی دەقەكاندا دەوستن و تێیاننایەڕێنن و ڕەتیاننـاكەنەوە، بەڵام ئەهلی بیـدەع و لە سەروویشـیانەوە موعتەزیلەكـان، تەنـانەت مەسەلەی قیاس ئەهلی سوننەت یەكدەنگن كە قیاس لە پرسەكانی عەقیدەدا نابێت و درووست نییە.

سەرچاوە سەرەكییەكانی وەرگـرتن لەلای ئەهلـی سـوننەت بـریتین لە كیتـاب و سوننەت و ئیجماع، هەروەها سەرچاوەی لاوەكیش هەیە كە بریتین لە فیترەتی سـاغ و نەشێوێندراو وعەقڵ بەڵام لە ڕۆشنایی كیتاب و سوننەتدا.

موعتەزیلە - هاوكات تاقمەكانی تریش وەكو جەهمییەو ئەشاعیرە و ماتریـدییە - وەكو (ابن القیم) لە كتێبـی (الصـواعق المرسـلة) دا دەگێـڕێتەوە، تێگەیشـتنیان بـۆ عەقیـدە و بـۆ دەقەكـانی قورئـان و سـوننەت بە گشـتی لە ژێـر ئەم چـوار بنەمـا ناكۆكەدایە كە (ابن القیم) بە چوار بنەما تاغوتییەكان ناویان دەبات و بریتین لە:

١ - ئەوان دەڵێن: وتەی الله و پێغەمبەرەكەی صلی اللە علیە و سلم بەڵگەی لەفزی و وتەیین، خۆیان لە خۆیاندا نابنە زانستێكی بەسوود و نابنە مایەی درووستبوونی یەقین و دڵنیایی تەواو!

٢ - ئەوان باوەڕیان وایە: هەرچی ئایەتەكاتی سیفات هەیە هەمووی مەجازە و خواستنە و بۆ نموونەیە، نەك بەڕاستەقینە مەبەست لەو شتانە بێت كە لە ئایەت و فەرموودەكاندا لەوبارەوە هاتوون بەتایبەتی ئەوەی بە (الصفات الخبرية) ناسراون.

٣ -هەرچی ئەو فەرموودانەی لە پێغەمبەرەوە پێمان گەیشتووە صلی اللە علیە و سلم و، لەڕێگەی كەسانی متمانە پێكراو و دادگەرەوە وەرمانگرتوون، هەمووی ناگاتە ئاستی ڕاستی و دڵنیایی، بەڵكو دوا جار تێكڕایان جێگەی گومانن.

٤- ئەوان پێیان وایە: هەر كاتێك عەقڵ و دەقەكانی قورئان تێكگیران، ئەوا بەبێ دوو دڵی عەقڵ پێشی دەق دەخرێت.

جیاوازی عەقیدەی موعتەزیلە لە عەقیدەی ئەهلی سوننەت

(نكۆڵی كردنیان لە سیفەتەكانی الله تعالى) :

موعتەزیلە ناوەكانی الله تعالی جێگیر دەكەن و نكۆلی لێ ناكەن، بەڵام جێگیر كردنەكەشیان بەهەمان شێوەی بەشەكانی تری عەقیدەكەیان بە شێوەیەكی بیدعی و نامۆیە و جیاوازە لە جێگیر كردنی ئەهلی سوننەت و جەماعەتە:

- سەرەتا هەموو ناوەكانی اللە تعالی جێگیر ناكەن، بۆ نموونە: ئەو ناوەی لەڕیگەی فەرموودەی ئاحادەوە هاتبێت باوەڕیان پێی نییە، با لە هەر سەرچاوەیەكی باوەڕ پێكراوی فەرموودەشدا هاتبێت!

- ئینجا بۆ نموونە كە ناوی (العلیم و القدیر و السمیع و البصیر) جێگیر دەكەن ودەڵێن باوەڕیان پێیەتی، لە ڕاستیدا باوەڕیان تەنها بەناوەكانە بەبێ سیفەتەكان! واتە: باوەڕیان بە عەلیمە بەڵام بەبێ سیفەتی عیلم، قەدیر بەبێ سیفەتی قودرەت و ئیتر بەو شێوە، چونكە دەڵێن ئەو سیفەتانە زیادەیە لەسەر زاتی الله و وەكو دەڵێن دەبێتە هۆكار بۆ (تعدد القدماء)!

- هەروەها ناوەكانی الله بەلای موعتەزیلەوە تەوقیفی نیین! واتە ئەتوانرێت ناوی تر جگە لەوەی لە قورئان و لە سونەتدا هاتووە بۆ اللە دابتاشرێت ، لەو بارەشەوە (أبو علي الجُبّائی) كە یەكێكە لە سەرانیان، ڕۆچوونی زۆری هەیە و وتوویەتی هەر ناوێك بەبەڵگەی عەقڵ ئاسایی بێت بە اللە بوترێت كەواتە ئەتوانرێت بدرێتە پاڵی!

- هەروەها لە گومڕاییەكانی تریان وەكو زانایان فەرموویانە ئەوەیە ، دەڵێن ئەو ناوانەی الله مەخلوق و دروست كراون، واتە دەڵێن: سەرەتا اللە بووەو ناوی نەبووە! تا بوونەوەری درووست كردووە و ئینجا ئەوان ئەو ناوانەیان لێ ناوە!

بە كورتی - وەكو توێژەرێك دەڵێت - بیروباوەڕی موعتەزیلە لە مەسەلەی ناوەكانی الله تعالی دا، ئەگەرچی لە ناپەسەندی و گومڕاییدا ناگاتە ئاستی ئەوانەی پێشی خۆیان، بەڵام زۆریشی لەوان جیاواز نییە!

بەڵام ئەهلی سونەت و جەماعەت هەموو ناوەكانی اللە تعالی كە لە قورئان و سەحیحی سوننەتدا هاتووە بۆی جێگیر دەكەن، لەگەڵ ئەو سیفەت و شوێنەوارەش كە ئەو ناوە ئاماژەی بۆ دەكات، باوەڕیان بەوە هەیە ئەوانە ناوی الله ن و هاواریان پێ دەكرێت وەكو خۆی فەرموویەتی: { وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ } [الأعراف: ١٨٠].

سەبارەت بە سیفەتەكانی الله تعالی، موعتەزیلەكان هەڵوێست و بیروباوەڕیان لە گەڵ هەموو زانایانی سەلەفدا جیاوازە و بە بەهانەی پاراو ڕاگرتن و بەمەزن زانینی الله تعالی سیفەتەكانی پەروەردگاریان پەك خست و تەعتیل و تەئویل كرد و لەسەر حەقیقەتەكانی خۆیان لایان برد تەنها لەبەر ئەوەی لەگەڵ بەڵگەكانی عەقڵی ئەوان و ئەو فەیلەسووفانەی ئەوان شوێنكەوتوویانن یەكناگرنەوە.!

(القاضي عبدالجبار) كە یەكێكە لە سەرانی ئیعتیزال دەڵێت: (إذا ورد في القرآن آيات تقتضي بظاهرها التشبيه، وجب تأويلها لأن الألفاظ معرضة للاحتمال ودليل العقل بعيد عن الاحتمال). واتە: ئەگەر لە هەندێ لە ئایەتەكانی قورئاندا بەرواڵەت واتای تەشبیهو لێكچواندن هات، لەو حاڵەتەدا پێویستە تەئویل بكرێن ولە واتا ڕواڵەتییەكانیان لابدرێن، چونكە وشەكانی قورئان ئەگەر و گومان

هەڵدەگرن، بەڵام بەڵگەی عەقـڵ دووره لە ئەگەر و گومـانەوە، وەکـو دەردەکەوێـت بەڵگەی عەقڵی لە زاهیری قورئان بەلاوە بەهێزترە!

بۆیە زۆربەی موعتەزیلەکان نکـۆڵی لە هەمـوو سـیفەتەکانی اللـه تعـالی دەکەن جگە لە چوار سیفەت نەبێـت کە بـریتین لە: (الوجـود ، الحيـاة ، القـدرة ، العلـم) واتە: بوون وژیان و توانا وزانست، تەنانەت سیفەتی قسەکردنیش بـۆ اللـه جیگیـر نـاکەن! هەمـوو موعتەزیلەکـانیش لەسـەر ئەم بیروبـاوەڕەن هەر لە ڕەتکـردنەوەی سیفاتدا لە شوێنکەوتووە کۆنەکانی (واصل بن العطاء) تاکو دەگـاتە: (أبـو الهـذيل العلاف) کە ڕۆچوو بوو لە وتەو باسی فەیلەسووفەکانی یۆناندا وسـیفەتەکانی اللـه ی بۆ دوو جۆر پۆلێن کرد کە ناوی لێ دەنێت: (صفات أفعال وصـفات ذات)، بەڵام دوا جار هەموویان یەکدەنگن لەسەر ئەوەی تەنها ئەو چوار سیفەتە بۆ الله جێگیـر دەکەن کە سـیفاتی (ذات) ی پـی دەڵـێن و تێکـڕای سـیفەتەکانی تـری اللــه ڕەتدەکەنەوە.

مـوعتەزیلە لەمەسـەلەی سـیفاتدا شـوێنی عەقـڵ و هەواو ئـارەزووی خۆیـان کەوتبـوون و بە ئـایەتە موتاشـابیهاتەکانەوە خەریـك بـوون و زاهیـری قورئـان و سـوننەتیان بەگشـتی لەبەرژەوەنـدی ئەقـڵ و تێگەیشـتنی کەسـێتی خۆیانـدا ڕەت دەکردەوە.

موعتەزیلە لە مەسەلەی سیفاتدا مەنهەج و ڕێبازێکی نامۆیان ڕەچاو کـردووە کە هەڵقوڵاوی تێگەیشتنی فەیلەسووفەکانی یۆنـان و فەیلەسـوفە بەنـاو موسـوڵمانەکان بووە، مەنهەجەکەیان نەك هەر پێچەوانەی سەرلەبەری ڕێبازی هـاوەڵان و زانایـانی سـەلەف و پێشـینانی ئەم ئـوممەتەیە، بەڵکـو بە ئاشـکرا لەگەڵ مەنهەجـی خـودی قورئانیشدا تێکدەگیرێت، چونکە چۆن دەکرێـت اللـه سـیفاتێکی زۆر بـۆ خـۆی لە قورئاندا جێگیر بکات و دوایی هیچ لەو سیفەتانە واتا نەبەخشن و تەئویـل بکـرێن

وپەك بخـرێن! هەر ئەو مەنـهەجە نـامۆ و گـومڕایەش بـوو مـوعتەزیلەی گەیانـدە ڕێڕەوی تعطیل و نكۆڵی كردن لە سیفەتەكانی الله تعالی.

ئینجا چونكە بەڵگەی عەقڵ بەلای موعتەزیلەوە بەڵگەیەكـی سـەلمێنەر و حاشـا هەڵنەگرە! بۆیە عەقڵ و بۆچوونی كورت و تەسكی خۆیانیان پێشی ڕواڵەتی قورئـان و سوننەت خست و دواجار عەقڵەكەیان سەری لە بێ عەقڵـیەوە دەركـرد! چـونكە ڕێگەیان بەخۆیان دا عەقڵی مرۆێكی پڕ لە كەم و كورتی بكەن بە خاوەن دەسـەڵات و دادوەر بە سەر دەقەكانەوە!

موعتەزیلە لە پاساوی ڕەتكردنەوەی سیفەتەكانی الله تعالی دەڵێن ئەو سـیفەتانە (عرض)ن، (مەبەسـتی مـوعتەزیلە لە وشـەی العـرض وەكـو القـاضي عبـدالجبار دەڵێت بریتییە لە: ڕەنگ و تام و بۆن و گەرمی و ساردی و ئازار و دەنگ، یان وەكو الـرازي دەڵێـت: بـریتییە لە شـتێك پێویسـتی بە جـێگەیەك بیـت بچێـتە نـاوییەوە) درووستیش نییە الله بە هیچ سیفەتیكی زیاد لە زاتی خۆی وەسف بكرێـت، ئەوەش لە كاتێكـدایە كە هـیچ زانـایەك لە ئەهلـی سـوننەت وشـەی (عـرض) ی بـۆ اللـە بەكارنەهێناوە ، بەڵكو ناوو سیفەتەكانی الله یـان وەكـو ئەوەی لە قورئانـدا هـاتووە بەو شێوەی كە شایستەی پەروەردگارە بۆی جێگیر كردووە.

لە دەرەنجامی ڕێڕەوی گومڕای موعتەزیلە و نكۆڵی كردنیان لە سیفاتەكانی اللـە تعالی، كە لە ڕاستیدا ئەوانیش ئەو بیدعە گەورەیان لە سیفاتدا لە (الجعد بن درهم) و (جهـم بـن صـفوان) وەرگرتبـوو، هەموویشـیان وا دەردەكەوێـت لە فەیلەسـووفە یۆنانییەكـانەوە وەریـان گرتـووە وەكـو ئەفلـۆتین، بەو عەقیـدە ناكۆكەیـان لە گەڵ عەقیدەی ئیسلامدا دەرگایان لەسەر پشـت بـۆ دووبەرەكـی و نـاكۆكی لە ئـوممەتی ئیسـلام كـردەوەو بیانوویەكیـان دا بە دەسـتی دوژمنـانی ئیسـلامەوە بەتـایبەتی ڕۆژهەڵاتناسەكان كە هێرش بكەنە سەر عەقیدەو بیروباوەڕی ئیسـلام و موسـوڵمانان

و بەو بۆنەشـەوە تـاكو ئێسـتەش مـوعتەزیله هەمیشـه لەلایەن نەیـارانی ئیسـلام و بەتایبەت عەلمانییەكان زۆر بەچاوی ڕێزو گەورەییەوە تەماشای دەكـرێن! تەنـانەت هەرچی ئەوانەش كە بەناو ئیسلامەوە لە ئیسلام لایانداوەو لە سەر ئیسلام حیسـاب دەكرێن هەموویـان بە فیكـری مـوعتەزیله سەرسـامن و گومراییەكانیـان بە حەق و ڕاستی دەزانن!

بەڵام ئەهلـی سـونەت بە پـێچەوانەی مـوعتەزیلەوە، باوەڕیـان بە هەمـوو ئەو ناووسیفەتانەی پەروەردگار هەیە كە لە لە ئایەت و فەرموودە سەحیحەكاندا هاتووە و بەو شـێوەی كە لایـق بێـت بە زاتـی اللـه بـۆی جێگیـر دەكەن بەبـێ چـۆنیتی دیاریكردن و بەبـێ پەكخسـتنی مەعناكـانی و بەبـێ تەئویـل و گـۆڕینی واتاكانیـان باوەڕیان پێی هەیە.

جیاوازی عەقیدەی موعتەزیلە لە عەقیدەی ئەهلی سوننەت

(پێناسەیان بۆ قورئان) :

جیاوازییەكی گەورەی تری موعتەزیلەكان ئەوەیە ئەوان پێناسەو عەقیدیان سەبارەت بە قورئانی پیرۆز جیاوازی بنچینەیی تێدایە لە گەڵ پێناسەو عەقیدەی ئەهلی سوننەت و جەماعەت بۆ قورئانی پیرۆز وئەوەش یەكێكە لەو هۆكارانەی ئەوان شایستەی نازناوی تاقمی گومڕا بوونە.

عەقیدەی ئەهلی سوننەت سەبارەت بە قورئانی پیرۆز ئەوەیە كە لە خودی قورئان و سوننەتدا ئاماژەی ڕوون و ئاشكرای پێكراوە، كە الله تعالی خۆی قورئانی وەسف كردووە بەوەی كە قسەو كەلامی خۆیەتی: (وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ) التوبة:٦. وەكو دەبینین الله سیفەتی كەلامی بۆ خۆی جێگیر كردووە، قورئان كەلامی اللە یە هەم بە لەفزو وشەكانی، هەم بە ناوەڕۆك و واتاكانی، جیبریل علیە السلام بە زمانێكی عەرەبی پاراو دایبەزاندووەتە سەر دڵی پێغەمبەرماندا صلی الله علیه و سلم.

قورئان بە پێی ڕوداوەكان بەش بەش دابەزیوە، لەلای الله تعالی هاتووە و هەر بۆ لای خۆیشی دەگەڕێتەوە، ئەمە عەقیدەی ئەهلی سوننەتە لە قورئاندا وەكو زانایان دەفەرموون.

بەڵام موعتەزیلە لەبەر ئەوەی سیفاتەكانی اللە تعالی جگە لە چوار سیفەتی نەبێت ڕەتدەكەنەوە و لەڕێگەی تەئویل و گۆڕینی ڕواڵەتەكەیەوە تەعتیلی دەكەن - كە سیفەتی قسەكردنیش بە هەندێ بیانووی فەلسەفی بە هەمان شێوە ڕەت

دەكەنەوە - بۆیە باوەڕیان وایە قورئان كەلامی الله نییە و بەڵكو ئەویش درووست كراوێكی خۆیەتی وەكو درووستكراوەكانی تر!

لەم بارەوە زانایانی موعتەزیلە هەموویان كۆكن لەسەر ئەوەی قورئان مەخلوقە و كەلام و قسەی الله نییە! تەنها بۆ نموونە:

القاضي عبدالجبار كە شێخی موعتەزیلە بووە لەسەردەمی خۆیدا لە (المغني في أبواب التوحيد والعدل) (٧ / ٢٠٨) دەڵێت: (فصل : في وصف القرآن وسائر كلام الله تعالى بأنه مخلوق وما يتصل بذلك) : قد بيَّنَّا فيما تقدم أن كلامه تعالى محدث ...... وإذا ثبت ذلك وجب أن يجري مجرى سائر أفعاله ، وإذا كانت توصف بأنها مخلوقة ؛ فكذلك القول في القرآن ...... والقرآن بهذه الصفة ، فيجب أن يوصف بأنه مخلوق) وەكو دیارە چەندین جار بە ڕاشكاوی دەڵێت قورئان مەخلوقە و وەكو وتم هەموویان لەسەر ئەم عەقیدە گومڕاییەن كە دوورە لە عەقیدەی قورئان و سوننەتەوە.

موعتەزیلە قەناعەتی تەواویان بەو عەقیدە لاڕێ و ترسناكەی خۆیان هەبوو و شەڕی مان و نەمانیان لەسەری دەكرد، قەناعەت كردنی خەلیفە (المأمون) یش بەو بیرۆكەیە سەرەتا و وەرچەرخانێكی گەورە بوو بۆ بەهیزكردن و سەپاندنی ئەو بیروباوەڕە ،چونكە ئەو بڕیاریدا بە زۆر زانایان وقازییەكانی سەردەمی خۆی ناچار بكات باوەڕ بەو عەقیدە بهێنن، تەنانەت چەندین زانایان لەسەر باوەڕنەهێنان بەو عەقیدەیە كوژران، وەكو: (نعيم بن حماد و البويطي و أحمد بن نصر الخزاعي و محمد بن نوح) وەكو یەكێك لەزاناهاوچەرخەكان دەیگێڕێتەوە!

لەبەرانبەردا ئەهلی سوننەت لەو سەردەمەو تا ئەو كاتەی موعتەزیلە قەوارەو بوونیان هەبوو بەرگرییەكی توندیان لەوە كرد كە قورئان قسەو كەلامی اللە یە و مەخلوق نییە، ناخۆشی و زیندانی و ئەشكەنجەی زۆریشیان لەو پێناوەدا تووش

بوو، چونکه موعتەزیله خاوەن دەسەڵات و حوکم بوون، بەتایبەتی پێشەوای ئەهلی سوننەت أحمد بن حنبل بەڕەحمەت بێت.

(ابن قیم الجوزیة) رحمه الله له پێنج سەد زاناوه حوکمی کوفری هەرکەسێکی گێڕاوەتەوه که باوەڕی وابێت قورئان مەخلوقەو کەلامی الله نییه.

ترسناکی باوەڕبوون بەوەی که قورئان مەخلوقه وەکو (عثمان الخمیس) له زانایانەوه پوختی کردووەتەوه و لێیان دەگێڕێتەوه، خۆی که چەند خاڵێکدا دەبینێتەوه:

١ - ئەو وتەیه، واته کەسێك باوەڕی وابێت قورئان مەخلوقەو کەلامی الله نییه، بەدرۆخستنەوەی الله ی تێدایه، چونکه الله خۆی فەرموویەتی: (أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ۗ) الأعراف:٥٤. واته الله جیاوازی کردووه له نێوان درووستکردن و فەرماندا، فەرمانەکانی به قسەکردن و به کەلامی خۆی دەبێت نەك به درووست کردن.

٢ -الله فەرموویەتی: (إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَن نَّقُولَ لَهُ كُن فَيَكُونُ) واته الله تعالى به قەولی خۆی خەلق درووست دەکات، بۆیه ئەگەر قەول خۆی مەخلوق و درووستکراو بوایه درووستکراوی تری پێ درووست نەدەکرد، چونکه مەخلوق توانای خەلق کردنی نییه (المخلوق لا یَخلق) و(الخالق لا يُخلق). حالقیش درووست ناکرێت

٣- کەلامی الله سیفەتێکه له سیفەتەکانی، بۆیه ئێمه له دوعاکانماندا وەکو پێغەمبەر صلى الله عليه و سلم فێری کردووین دەڵێین: (أعوذ بالله بكلمات الله التامات) ئەگەر وشەکانی الله مەخلوق بوونایه چۆن فەرمانمان پێدەکرا پەنایان

پێبگرین. واتە كلمات الله لێرە سیفەتێكی اللـە یە و ئـێمە پەنـای پـێ دەگـرین، نەك دروستكراوی ئەو بێت!

٤- ئینجا ئەگەر وتمان كەلامی الله مەخلوقە و سیفەت نیـیە، ئەوە دەرگـایەكی زۆر ترسناك لە عەقیدەدا دەكرێتەوە كە ئەو كاتە دەوترێت (سمع و بصر و قدرة) و هەموو سیفەتەكانی تـری اللـە تعـالی مەخلـوق و دروسـتكراون و بەو شـێوەیەش لەسـەر ئەو عەقیـدە گـومڕایەیی ئەوان بـاوەڕت بە پەروەردگارێـك دەبێـت كە هـیچ سیفاتێكی نییە! بەڵكو وەكو ئەوەیە لە بنچینەوە باوەڕت پێی نەبێـت، چـونكە مەگەر عەدەم و نەبوون سیفەتی نەبێت و بێ سیفەت بێت! گومڕاییش نییە لەمە گەورەتر.

٥- زانایان فەرموویانە بـاوەڕبوون بەوەی قورئـان مەخلـوقە، بەتـاڵكردنەوەیە بـۆ فەرمانەكان و قەدەغەكراوەكان! چونكە كە الله تعالی فەرمویەتی: (وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ) البقرة:٤٣. یان (وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَا) الإسراء:٣٢. زۆر جیاوازە لەوەی بڵێیت الله نوێژ بكەن و ڕۆژوو بگرنی دروست كردووە! یان خەلقی قەدەغەكردنـی زینای كردووە!

زانایـــانی ئەهلـــی ســـوننەت هەر لەو كـــاتەوە كە حەســـەنی بەسری هەڵســـا بەدەركردنی (واصل بن عطاء) لە بازنەی دەرسەكانی، لەو سـەردەمەوە كە پێشـەوا ئەحمەد سزاو ئەشكەنجەی زۆری لە میحنەتی خەلقـی قورئانـدا تـووش بـوو، هەر لەو دەمەی پێشـــەوایان و زانایـــان هەڵســـان بە نووســـینی ســـەدان كتێـــب بـــۆ هەڵوەشـاندنەوەی بیروباوەڕەكـانی مـوعتەزیلە و لەنێویشـیاندا گـومڕایی خەلقـی قورئان، تا دەگاتە هەوڵە مەزنەكانی (ابن تیمیة و ابن القـیم) بـۆ بەرگـری كـردن لە مەنهەجی ئەهلی سوننەت كە بەشێكی زۆری نووسـینەكانیان بـۆ بەرپەرچـدانەوەی موعتەزیلە تەرخان كرد و بەهەمان شێوە زانایـانی دوای ئەوانـیش، هەمـوو ئەمـانە

بەڵگەن لەسەر ئەوەی ئەهلی سوننەت هەر زوو دەركیان بە ترسناكی عەقیدەی گومڕای موعتەزیلەكان كردووە و بەرگریان لە قورئان و سونەت هەر بە قورئان و سوننەت كردووە و ڕەددی نەیارەكانیان پێ داوەتەوە.

موعتەزیلە هاوچەرخەكان

تـاقمی موعتەزیلـە ئەگـەر چـی وەكـو فیرقەیـەكی ئیسـلامی لادەر لـە قۆناغێكی زەمەنی دیاریكراودا سەریان هەڵدا و وەكو قەوارە تەواو بـوون، بەڵام وەكو هزر و كاریگەری فیكری و ڕێڕەو ، بە شـێوەیەك لـە شـێوەكان هەر مانەوە ، لەوانەشە - بەبۆچوونی خـۆم - ئـەوان زۆرتـرین گاریگـەری سـەلبیان پـاش نـەمانیان لەسـەر موسـوڵمانان بـەجێ هێشـتبێت ، بـەهۆی ژمارەیەكی زۆر لە گومان وتەمومژ نانەوە سـەبارەت بـە پرسـەكانی قـەدەر وكردەوەی بەندەكان ومەسەلەی ئەسماوسیفات و پشـت بەسـتنی ڕەهـا بـە عـەقڵ، هاوكـات ڕەتكردنـەوەی فـەرموودەو تێگەیشـتنی سـەلەف بـۆ دەقەشەرعییەكان .

تـاكو ئـەم ڕۆژگـارەی خۆمـان ڕێبـازی موعتەزیلـەكان ڕاكێشـان وكاریگەرییـەكی بـەرچاوی هەیـە لەسـەر هەنـدێ كەسـایەتی و لایـەنی ئیسلامی، بەڵام بە بێ ئەوەی دان بە ناوی موعتەزیلە بنێن بـە ڕاشـكاوی، ئەوەش بە هۆی ئەو ناوبانگە خراپەیە لە مێژوودا وەكو فیرقەیەكی لاڕێ و گومڕا بەدەستیان هێنـا، بۆیـە وەكـو خـۆڵ لـە چـاوكردن وچەواشـەكاری خۆیانیان وەكو ڕەوتیكی عەقلی نیشاندا.

ئەگـەر بمانـەویت لایـەنێك دیـاری بكـەین وەكـو میـرات هەڵگـەری موعتەزیلەكان لەم سەردەمەدا ، ئەوا پێویستە قوتابخانەی عەقلانی دیاری

بكەین ، كەسەرەتا لەسەر دەستی (جمال الدین الأفغاني) و (محمد عبده) پەرەی سەند و گەشەی كرد ، دواتر تاكو ئێستاش بـەردەوامییان هەیـە لـە ژێـر ناوونیشـانی جۆراوجـۆر، وەكـو: تازەكردنـەوەی گوتـاری ئـایینی ، خوێندنـەوەی نـوێ بـۆ دەقـەكان، قوتابخانـەی چاكسـازی، ئیسـلامی هاوچـەرخ، هـەموو ئـەم جـۆرە بانگەشـانەش لـە ئاسـتێكدا سـەر بـە قوتابخانەی ئیعتیزالن و، كۆمەڵێ ئامانجیان هەیە كاری بۆ دەكـەن ، پـێش هەموو شتێكیش بەرنامەڕێژی دەكەن بۆ گونجاندن ونزیكبوونەوە لـەنێوان فیكری ئیسلامی و فیكری ڕۆژئاوادا، ئەوەش لە ڕێگەی كۆمەڵێك ئـامڕازو هۆكاری دیاری كـراو ، لەوانـە: تەسـك كردنـەوەی ڕوبـەری غـەیبیات و تەئویل كردنی زۆرێك لەو هەواڵ ڕوداوانەی لەقورئاندا هاتووە بەشێوەیەك عەقلی هاوچەرخ بۆی قوت بدرێت، بۆ نموونە (محمد عبده) (حجارة من سجیل) ی تەئویل دەكرد بەنەخۆشی ئاوڵـە ، مەسـەلەی فرەژنـی ئەوەنـدە سنووردار كردبوو نزیك بوو لە قەدەغە كـردن ، ئینجـا تـەڵاقیش بەهـەمان شێوە بە شێوازێك باسی دەكرد ڕۆژئای پێ ڕازی بكات! بـە كـورتی وەكـو پیاوچاكێـك دەفـەرموێت: ئـەم عەقلانییانە(موعتەزیلـە تازەكـان) وەكـو كۆمەڵێك عەیب و عار تەماشای ئیسلامییان دەكرد و خۆیشیان كردبوو بـە پینەچی بۆ ئیسلام! بۆیە بێگومـان ئـەو قوتابخانەیـە درێژەدانێـك بـوو بـە ڕێڕەوی ئەو فیرقەیە.

موعتەزیلەكانی دوێنێ و ئەمڕۆیش چەند خاڵێكی هاوبەشی جەوهەری كۆیان دەكاتەوە:

١- عـەقڵ دەكەنـە ڕكابـەری وەحـی وجـاری واهەیـە دەیكەنـە داوەر بەسەریدا.

٢- پاشكۆیی بۆ فەلسەفەو ڕێڕەوی بێگانـە، ئـەوان كاریگـەر بـوون بـە یۆنانییەكان وئەمانیش بە ئەوروپا وشارستانی ڕۆژئاوا.

٣- بە ڕەوا بینینی خۆ هەڵقورتان لە باسە غەیبیەكان و تـەئویل كردنیـان بەو شێوەی كە بە باشی دەزانن.

٣- بە گومان تەماشاكردنی فەرموودەكان و سوننەت بە گشتی، ئیـتر بـە ڕەتكرنەوەی بێت بـە شـێوەیەكی گشـتی، یـان ڕەتكردنـەوەی فـەرموودەی ئاحاد، واتە: تەنها وەرگرتنی متواتر.

٤- شەیدا بوون بە بڵاوكردنەوەی گومان و قسەی سەیرو بێ سەرو بـەر دەربارەی شەریعەتی ئیسلام.

٥- هـەروەها هـەردوو لایـان هاوبەشـن لـە بەرزكردنـەوەی دروشـمی لێبوردەیی ئایینی و ئازادی بیرو ڕاكە جێگـای زۆر شـتی دژ بـە ئیسـلامی تێدا دەبێتەوە.

موعتەزیلە تازەكان هەمیشە بە ئەهلی سوننەت دەڵـێن: ئوصـوڵی ، یـان تونـدڕەوەكان و وزۆر ستایشـی قوتابخانـەی موعتەزیلـە دەكـەن: وەكـو

زەمەخشەری و هاوشێوەكانی، ئێستاش بەشێوەیەكی گشتی چەند بیروباوەڕێكی موعتەزیلە هاوچەرخەكان دەخەینەڕوو:

* نەهێشتنی بیروباوەڕی (الولاء والبراء) لە ڕێگەی بانگەشە كردن بۆ یەكگرتنی ئایینەكان و نزیكبوونەوە لەگەڵ شیعە وشتی لەشێوە.

* سڕینەوەی جیهاد بەتەواوەتی و گۆڕینی بە دفاع وبەرگریكردن ئەویش لە كاتی پێویستیدا.

* نكۆڵی كردن لە زۆرێك لەسزا شەرعییەكان بە تایبەتی ڕەجمی زانی و حەددی هەڵگەڕانەوە لە ئیسلام ، چونكە ئەوە تێكدەگیرێ لەگەڵ ئازادی بیروباوەڕ و ڕا دەربڕیندا.

* ڕیگەدان بە تێكەڵاوی ژنان وپیاوان بە شێوەیەكی زۆر بەرفراوان و گومان درووست كردن سەبارەت بە شەرعیەتی سەرپۆشی ئافرەت وڕێگەدان بەتەوقەكردنی پیاو لە گەڵ ژنی نامەحرەم و حەڵاڵ كردنی چەند جۆرێك لەجۆرەكانی سوو وشتی تر.

* ڕەتكردنەوەی فەرموودەی ئاحاد لە بواری عەقیدە یان لای هەندێكیشیانەوە بە ڕەهایی.

* نكۆڵی كردن لەهەندێ لە موعجیزەكانی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)،هەروەها كەراماتی ئەولیا وشتی تر.

قوتابخانەی عەقلانی یان موعتەزیلە تازەكان ، لەسەرەتای سەدەی بیستەوە بە گەرمی كاردەكەن و بەرهەمیان هەیە، ئەمەش ناوی هەندێكە

لەناوداره‌كانیان ، بەڵام هـەموویان وەكـو یـەك نـین سـەبارەت بـە ڕێـژەی كاریگەری بوونیان بەو ڕێڕەوە ، بەڵكو جیاوازییـان هەیـە لـەڕووی زۆری وكەمیەوە: (جمال الـدين الأفغـانى ومحمـد عبـده ، أحمـد خـان الهنـدي وأحمد أمين، زهدي جار الله، زكي نجيب محمـود ، معـروف الـدواليبي ، محمد البهي ، حسن الترابى ، سليم العوا ، طارق السويدان ، عمرو خالد ، محمود شلتوت ، محمود ابو ريه ، طه حسين، عبـد الـرحمن الكـواكبى، محمد حسين هيكل نووسـەری كتێبـی (حيـاة محمـد) ، أحمـد زكى أبـو شادى، توفيق الحكيم، محمد فريد وجـدى، أبـو زيـد الـدمنهورى، فـرج فوده، رشاد خليفة، أحمد صبحى منصور، عبد الله عنان، مصطفى محمود، مصطفى كمال المهدوى، معمر القـذافي، روجيـه جـارودى، محمـد عـمارة، مصطفى المراغى، حسن حنفي، نصر حامد أبي زيد ، هشام جعيط) زۆری تریش.

پرسیارێك دەمێنێنەوە بیكەین: ئایا موعتەزیلەی هاوچەرخ لە كوردستان بوونیان هەیە؟ بەڵێ بـێ گومـان بوونیـان هەیـە، بـە ئاسـانی دەتـوانین لـە ڕۆشنایی ئەوەی باسمان كرد بیانناسین ، ئەوان چالاكن بـۆ بڵاوكردنـەوەی ئەو ڕەوتە لە بیركردنەوە لە ڕێگەی نووسین و كاركردنیان لـە نـاو هەنـدێ لەحیزبــە ئیســلامییەكان وهــەروەها وەكــو چــالاكوان لــە ڕێكخــراوی ناحكومیەكان و هەندێكی تریان وەكو مامۆستا لە زانكۆكـان، هەنـدێكیش لەوانە بەڕاشكاوی لەسـەر شاشـەی تەلـەفزیون و لـە ڕۆژنامـە وگۆڤـار و

تۆڕی جاڵجاڵۆكەیی بیروباوەڕی خۆیان دەخەنە ڕوو وبەرگری لـێ دەكـەن ولۆمەی موسوڵمانان دەكەن سەبارەت بە باوەڕ هەبوونیان بە هەنـدێ بـاس وخواست كە ئەوان بە دواكەوتنی دەزانن، بەڵام ئەوان لە ژێر ناوونیشـانی بیرۆكەی ئیعتیزالدا كار ناكەن لەوانەشە ئەو پرسە ڕەتكەتـەوە، لـە نیشـانە دیارەكانیان ئەوەیە زۆر بە بیری عەلمانییەت كاریگەرن و بـەردەوام ڕەخنـە لە مەنهەجی سەلەف دەگرن و لە ڕووی زانستی شـەرعییەوە هیچیـان پـێ نییە و بە قسەی زل و درووشمی بێ ناوەڕۆك و ناڕاست خەڵكی و تایبەتی گەنجان فریو دەدەن، بۆ زیاتر شارەزابوون لەمانەی باسمان دەكرد، بڕوانە:

- مذاهب فكرية معاصرة، محمد قطب.
- تاريخ الفلسفة الحديثة، يوسف كرم.
- درء تعارض العقل والنقل، ابن تيمية بتحقيق د. محمد رشاد سالم.
– المعتزلة بين القديم والحديث لمحمد العبده وطارق عبد الحليم

والعصريون لمحمد حسين رحمه الله.

والفكر الإسلامي المعاصر لغازي التوبة.

غزو من الداخل لجمال سلطان.

مقال "المدرسة العقلية الحديثة وصلتها بالقديمة" للشيخ ناصر العقل.

كتاب دعوة جمال الدين الأفغاني في ميزان الإسلام لمصطفى غزال.

كتاب العصريون معتزلة اليوم ليوسف كمال

حوار هادئ مع الغزالي .سلمان العودة

العصرانيون و مزاعم التجديد - محمد حامد الناصر.
موقف المدرسة العقلية من السنة النبوية - الأمين الصادق الأمين
مفهوم تجديد الدين - بسطامي سعيد
مفهوم التجديد بين السنة النبوية وبـين أدعيـاء التجديـد المعـاصرين - د.محمود الطحان
العصرانية في حياتنا الاجتماعية - د.عبدالرحمن الزنيدي.
العصرانية قنطرة العلمانية - سليمان الخراشي

ماتوریدییەکان

ماتوریدییەکان تاقمێکن لە تاقم و فیرقە ئیسلامییەکان کە بە داهێنانی هەندێ بیدعە لە بواری عەقیدەدا لە مەنهەجی ئەهلی سوننەت و جەماعەت لایاندا، ئەو تاقمە سەر بە (أبو منصور الماتريدي)ن کە یەکێك بووە لەو زانایانەی لە دژی بیدعە و بنەما فیکرییەکانی موعتەزیلە و جەهمییەکان وەستاوەتەوە، بەڵام دواجار خۆیشی کەوتووەتە کۆمەڵێکی تر لە لادان لە مەنهەجی ئەهلی سوننەت.

ئەبو مەنسوری ماتوریدی لە بابەتەکانی عەقیدەدا لەسەر مەزهەب و تێگەیشتنی ئەبو حەنیفە بووە وکۆمەڵێك کتێب و نووسینی لە دژی موعتەزیلە و بابەتەکانی تری عەقیدە هەیە بە تێگەیشتنی خۆی کە مەبەستی بووە بەرگری بکات لە بیروباوەڕی ئیسلامی لە دژی موبتەدیعەکان و لەو سەروبەندەدا خۆیشی تووشی هەڵە و لادان بووە، بۆیە خۆی و ئەوانەش کە شوێنکەوتووی ئەون بە فیرقەیەك دادەنرێن لەو تاقم و فیرقانەی کە لە مەنهەج لایانداوە، بەڵام بە شێوەیەکی گشتی تەکفیر نەکراون و ئەوانیش یەك جۆر نین و بە پێی گەورەیی و ئەندازەی بیدعەکەیان لە ڕێبازی ئەهلی سونەت دوور دەکەونەوە،

ئەوانەی کە لێکۆڵینەوەیان لە مێژووی ئەم کۆمەڵە کردووە دەڵێن ئەوان بە چوار قۆناغدا تێپەڕیون:

١- قۆناغی دامەزراندن: ئەم قۆناغە لە سەر دەستی ئەبو مەنسور خۆی بەڕێوەچووە کە یەکێك بووە لە سەرانی قوتابخانەی عەقڵی و شارەزایی زۆری لە گێڕانەوەی فەرمودەو شوێنەوارەکانی سوننەت نەبووە، بەڵام بە توندی چووەتە

گـڤزی مـوعتەزیلە و هەنـدێ تـاقمی كەلامـی تـردا و بەرپەرچـی داونەتەوە، ئەبـو مەنسوری ماتوریدی لە سالی ٣٣٣ ی كۆچی وەفاتی كردووە.

٢- قۆنـاغی پێكهێنـان: ئەم قۆنـاغە لەسـەر دەسـتی قوتـابی و شـوێنكەوتوانی ماتوردی بەڕێوەچووە ولەم قۆناغەدا ئیتر ماتوردیدیە بـوو بە مەزهەبێكـی كەلامـی و شوێنكەوتوانی زۆری پەیدا كرد و سەرەتا لە سەمەرقەند بـوون و كۆششـیان دەكـرد بیروبۆچوونەكـانی مامۆسـتاكەیان بڵاوبـكەنەوە و كتێبـی زۆریـان نووسـی و ئەبـو حەنیفەش وەكو پێشەواو پێشـەنگ بـوو بۆیـان، لە دیـارترین كەسـایەتییەكانی ئەم قۆناغەی ماتوریدی: أبو القاسم إسحاق بن محمد بن إسماعيل الحكيم السمرقندي وأبو محمد عبد الكريم بن موسى بن عيسى البزدوي .

٣- قۆناغی نووسینی كتێب و بنەمادیاریكردنی مەزهەبەكە: لەم قۆنـاغەدا كتێبـی زۆرتریـان نووسـی و بەڵگەكـانی مەزهەبەكەی خۆیانیـان كـۆكردەوە، لە دیـارترین كەسایەتییەكانی ئەم قۆناغە: أبو المعين النسفي ، ونجم الدين عمر النسفي ..

٤- قۆناغی تەشەنە سەندن و بڵاوبوونەوە: ئەمە گرنگترین قۆناغەكـانی مێـژووی ماتوریدییەكانە، چونكە تیدا بە هۆی پشتگیریكردنی سوڵتانە عوسـمانییەكان بـۆ ئەم عەقیـدەو بیروبـاوەڕە مەزهەبـی ماتوریـدی بە زۆرێـك لە وڵات و ناوچەكـانی ئەو سەردەمەدا تەشەنەی كرد و لە هیندستان و صین و بەنگلادش و لە ناو توركەكان و لە وڵاتانی عەرەبدا بڵاوبوویەوە، لە دیارترین زاناكانی ئەو سەردەمەیان الكمال بـن الهمام بوو.

بنەما و نیشانەكانی مەزهەبی ماتوردیی:

یەكەم: ماتوریـدییەكان دینیـان كـرد بە دوو بەشـەوە، عقلیـات و سـمعیات! كە ئەمەش بیدعەیەكی ئاشكرا بوو ئەنجامیاندا، دەیانوت: عەقلیـات كە مەسـتیان پێـی بابەتەكـانی عەقیـدە و تەوحیـد و ئەو پرسـانەی پەیوەنـدی بە ئەسـمائو سـیفات و

بیروباوەڕەوە هەیە، بە عەقـڵ دەتوانرێـت لێـی تێبگەیـت و نەقڵـیش لەو مەسـەلەدا تابیعی ئەقڵە! بۆیە زاهیری قورئان و سوننەت و ئیجماعی هاوەڵان لەو جۆرە باسـانە لەلای ماتوریدییەكان نابێـت بە بەڵـگە، بەڵـگە عەقـلە و عەقـڵ مەسـەلەكان یەكـلا دەكاتەوە!

دووەم: ماتوریدیەكان هەشت سیفەتیان لە سیفەتەكانی الله تعـالی جێگیـر كـرد: (الحیاة، القدرة ، العلم، الإرادة ، السمع ، البصر ، الكلام ، التكوين) . جـگە لەوانە هەمـوو سـیفەتەكانی تریـان وەكـو سـیفەتە خەبەرییەكـان تەئویـل كـرد و لە سـەر ڕوالەتەكەی لایاندا!

سێیەم: ئەگەرچی ئەوان دانیان بەوەدا ناوە كە كەلامی الله حەقیقەتە و ئەنجامی داوە، بەڵام مەبەستیان كەلامی نەفسییە كە الله تعالی لە نەفسی خۆیدا كردوویەتـی و بەندەكان ناتوانن گوێیان لێی بێت، ئەوەش كە دەبیسـترێت لە كەلامـی اللـە ئەوە بریتییە لە سیفەتێكی نەفسی قەدیمە نەك حەقیقەتی قسەكردن و كەلام! بەو پێـیەش هیچ ڕێگرێك نییە لە لای ئەوان كە قورئان مەخلوق بێت و لەوەشدا چوونەوە سـەر مەزهەبی موعتەزیلە!

چوارەم: دەڵێن ئیمان باوەڕهێنانە بەدڵ و نوتق كردنە بە زمان! نە زیـاد دەكـات و نە كەم دەكات، ناشبێت بڵێی من ئیمانـدارم ان شـاء اللـە، ئیسـلام و ئیمانـیش بەلای ئەوانەوە یەك واتایە و جیـاوازی نیـیە، واتە كردەوەیـان لە ئەسـڵی ئـیمان دەركـرد و جیایان كردەوە، بەوەش چوونەوە سەر مەزهەبی مورجیئە.

پێنجەم: هەموو ئـایەت و فەرموودەكـان كە (قطعـي الثبـوت) ن و ئەگەر بە پێـی عەقڵ و تێگەیشتنی ئەوان (قطعي الدلالـة) ش بـن واتە ئاماژەكەیـان ڕوون بێـت و جێگای گومان نەبێت كاری پێ دەكەن، بەڵام ئەگەر ئاماژەكەی ڕوون نەبێت بە پێی عەقڵ و تێگەیشتنی ئەوان با جێگیر و (قطعي الثبوت) یش بێت كاری پێ ناكرێـت

و تەئویل دەكرێت. هەندێ جاریش تەئویل ناكەن بەڵام (تفویض) دەكەن و بۆ زانینی واتاكەی ئەڵێن نازانین واتای چییە الله زاناترە.

شەشەم: فەرموودەی ئاحاد با لە بوخاری و موسلیمیشدا بێت یان سەنەدی صحیح بێت، لەلای ماتوریدیەكان جێگای گومانە و ئیشی پێ ناكرێت بەتایبەتی لە مەسەلەی عەقیدەدا.

حەوتەم: بنەمایەكی تریان هەیە پێی دەوترێت (التحسین و التقبیح) بالعقل واتە: عەقڵ بۆ خۆی لە جوانی و ناشیرینی شتەكان تێدەگات، ئەمەش سەری لە كۆمەڵێك پرسی فەلسەفی و عەقڵی جیاوازو ئاڵۆزەوە دەركرد.

هەشتەم: لە مەسەلەی مەجازدا لە قورئان و فەرموودە و زماندا زیدەڕەوییان هەیە و بەو بەهانەوە زۆر لە ڕواڵەتی قورئانیان لەڕیگەی تەئویلەوە ڕەتكردەوە و واتای تریان بۆ دیاری كرد.

نۆیەم: ناوەكانی الله یان جێگیر كرد و لەوەشدا هاوڕای ئەهلی سوننەت بوون، بەڵام چەندین ناوی تریان بۆ الله زیاد كرد وەكو (الصانع و القدیم و الذات) و بەوەش دیسان لە ئەهلی سوننەت جیابوونەوە.

دەیەم: لەبەر ئەوەی سەرچاوەی سمعیات لەلای ئەوان كیتاب و سوننەتە بە پێچەاونەی عقلیات، بۆیە لە پرسگەلێكی وەكو: (أحوال البرزخ، وأمور الآخرة من: الحشر، والنشر، والميزان، والصراط، والشفاعة، والجنة، والنار) هاوڕای ئەهلی سوننەت و جەماعەت بوون.

یانزەیەم: باوەڕیان بەبینینی الله هەیە لە ڕۆژی قیامەتدا، بەڵام نكوڵی لە جێگەو ئاراستە دەكەن بۆی، بەوەش لەگەڵ خۆیاندا كەوتنە تناقض و هەڵوێستی دژوارەوە.

دوانزەیەم: لە مەسەلەی قەدەریشدا بەهەمان شێوە موافەقەی ئەهلی سوننەتیان كرد و باوەڕیان وایە كە هەرچی لە گەردووندا ڕوو دەدات بە ویست و مەشیئەتی

اللــه ڕوو دەدات و كـردەوەی بەنــدەكان هەمــووی درووســتكراوی اللــه یە بەڵام بەندەكان لەوەی كە داوایان لێكراوە سەرپشكن ئەنجامی بدەن یان نەیدەن.

جگە لەوەش لە مەسەلەی هەڵوێستی موسوڵمان لە هاوەڵاندا هاوبۆچوون بـوون لە گەڵ ئەهلی سونەت وەكو تەرتیبی خەلیفەكـان و ئەوەی كە ڕوویـداوە لە نێوانـدا ئیجتیهادێك بووە و پێویسـتە ئـێمە قسـەی تێـدا نەكەیـن و وتوویشـیانە تـانەدان لە هاوەڵان یان كوفرە یان بیدعەیە یان فیسقە.

لە ڕاستیدا مەزهەبی ماتوریدی لەگەڵ ئەشاعیرەدا جیاوازییەكی ئەوتۆیـان نیـیە، جگە لە هەندێك مەسەلەی كەم نەبێت وەكـو هەنـدێك لە لێكـۆڵەرەوان دەڵـین و لە ینەماكانیاندا یەكدەگرنەوە، هەندیك جیاوازییەكانی ئەشاعیرە و ماتوریدییە بە پەنجا مەســـەلە دەگەیەنـــن. بەڵكـــو لە گەڵ موعتەزیلەشـــدا كە زۆر ســـەرقاڵی بەرپەرچدانەوەیان بوون بە هەمان شێوە خاڵی هاوبەشیان هەیە.

لەم سەردەمەشدا عەقیدە و بیروبۆچوونی ماتوریـدییە لە زۆر جـێگەی جیهانـدا بەربڵاوەو ئیشی پێ دەكرێـت بەتـایبەتی لەلای ئەوانەی كە لەسـەر مەزهەبـی ئەبـو حەنیفەن لە فیقهدا زۆر جار لە عەقیدەشـدا لەسـەر تێگەیشـتنی ماتوریـدیەكانن و جەماعەتی (طالبان) یش لە ئەفغانستان پەیڕەوی لەو مەزهەب و بۆچوونە دەكەن.

قەدەرییەكان

قەدەرییەكـان ئەوانەن كە نكـۆڵی لە قەدەری اللـە تعـالی دەكەن، دەڵـێن اللـە عزوجل كردەوەی بەندەكانی خۆی درووست نەكردووە، بەڵكو خۆیان كردەوەكـانی خۆیان درووست دەكەن، هەروەها یەكێكی تر لە بیروبۆچوونە ناكۆكەكانیـان لەگەڵ عەقیدەدا ئەوەیە دەڵێن كە الله زانستی بە شتەكان نییە پێش ڕوودانی.

مێژووی سەرهەڵدانی قەدەرییەكان بۆ كۆتـایی سـەردەمی هـاوەڵان دەگەڕێـتەوە دوای تەواو بوونی سەردەمی خولەفای ڕاشیدین، بۆیە هەر یەك لە هاوەڵان عبدالله بن عمر وجابر بن عبدالله وأبي هريرة وابن عباس وأنس بن مالك وعبدالله بن أبي أوفى وعقبة بن عامر الجهنـي و هاوچەرخەكانیـان اللـە لێیـان ڕازی بێـت لە وتەو بیروباوەڕی ئەوان بەری بوون و نكۆڵییان لێ كرد، هەروەها ڕاسپاردەشـیان كـرد بـۆ دوای خۆیان كەوا كەس سەلامیان لێ نەكات و نوێژ لەسەر مردووەكانیان نەكات.

بیـدعەی قەدەر یەكەمـین جـار لە كەسـێكەوە بیسـترا بەنـاوی سنسـویە (یـان سوسن) بن یونس الأسواري، كە نەسڕانی بوو موسوڵمان بوو، دواتریش جارێكی تر هەڵگەڕایەوە و بوو بەنەسڕانی، لەویشەوە (معبد الجهني) ئەو بیدعەیەی وەرگرت و لەسەر دەستی الحجاج بن یوسف لە ساڵی ٨٠ی كـۆچی كـوژرا. لە مەعبەدیشـەوە (غـیلان الدمشـقي) بیـدعەی قەدەری وەرگـرت و بـڵاوی كـردەوەو بە فەرمـانی خەلیفەی موسوڵمانان هشام بن عبدالملك كوژرا.

زانایانی سەلەف زۆر تونـد بـوونە بەرانـبەر قەدەرییەكـان و تەنـانەت تەكفیـری ئەوانەیان كردووە ە نكۆڵییان لە زانستی الله تعالى كردووە پێش ڕوودانی شـتەكان، وەكو عبدالله بن أحمد بن حنبل بە ڕەحمەت بێت دەڵێت: سمعت أبي - رحمه اللـه

- وسأله علي بن الجهم عمن قال بالقدر يكون كافرًا؟ قال: "إذا جحد العلم، إذا قال: إن الله عز وجل لم يكن عالمًا حتى خلق علمًا فعلِم، فجحد علم الله عز وجل، فهو كافر"؛ (السنة لعبدالله بن أحمد، رقم: ٨٣٥).

قەدەرییەكان لە ناو خۆیاندا دەبن بە بیست بەشەوە، لەوانە:

(الواصلية، والعمرية، والهذلية، والنظامية، والمردارية، والمعمرية، والثمامية، والجاحظية، والخياطية، والشحامية، وأصحاب صالح قبة، والمريسية، والكعبية، والجبائية، والبهشيمية) (الفرق بين الفرق لعبدالقاهر البغدادي صـ ٤٤)

هەمووشیان لە ڕێگای حەق و لە مەنهەج و عەقیدەی ئەهلی سوننەت كە مەنهەجی قورئان و فەرموودەكانە لایانداوە، ، ئەمەش چەند نموونەیەكە لە بیروباوەڕی تاقمەكانیان:

١- الأحمرية: دەڵێن تەواوی دادگەری ئەوەیە كە الله واز لە بەندەكانی بهێنیت خۆیان چی ئەكەن بیكەن.

٢- الثنوية: ئەمانە دەڵێن هەموو خێرێك الله درووستی كردووە و هەموو شەڕ و خراپەیەكیش درووستكراوی شەیتانە.

٣- المعتزلة: كە بە مەسەلەی خەلقی قورئان و زۆر بیروباوەڕی تر ناسراون.

٤-الشيطانية: ئەمانە پێیان وابوو الله تعالى مرۆڤەكانی درووست كردووە بەڵام شەیتانی درووست نەكردووە.

٥- الشريكية: ئەمانە دەیانوت: خراپەكان قەزاو قەدەرە جگە لە شیرك نەبێت.

٦- الراوندية: ئەمانە باوەڕیان وابوو هەموو كتێبێك كە الله تعالى دایبەزاندووە، كاری پێ دەكرێت با مەنسوخیش بێت.

٧- البترية: ئەمانە دەیانوت الله تعالى تەوبەی تاوانباران وەرناگرێت.

٨- النظامية: ئەمانە شوێنكەوتووی إبراهيم النظام بوون دەيانوت هەركێ بڵێت الله شتە (شیء)ە، ئەوە كافرە.

تاقمی قەدەرەییەكان بە دوو نیشانەی سەرەكی و دیار جیادەبنەو ودەناسرێن:

يەكەم: دەڵێن هەموو ڕووداوەكان دوور لە ویستی الله تعالى ڕوو دەدەن و پەروەردگاریش بەو ڕووداو و شتانە نازانێت تا ڕوو نەدەن.

دووەم: دەلێن مرۆڤ يان بەندە خۆی لە كردەوەكانی خۆی بەرپرسە كە لە ژيانيدا ڕوو دەدات و تەنها خۆی هۆكاری يەكەمی درووست بوونيانە.

باسی ئەم فیرقەيە لە هەموو كتێبەكانی سەلەفدا هاتووە كە دەربارەی عەقيدە نووسراوە و لە زانايانی متأخرين يش، شێخ الإسلام ابن تيمية و ابن القيم لە كتێبەكانياندا زۆر باسيان دەكەن، بۆ نموونە كتێبی: (الصواعق المرسلة على الجهمية والمعطلة) ی ابن القيم كە باسی ئەوان و فیرقەكانی تر دەكات.

جەبرییەكان

جەهمییەكـان فیـرقەو تـاقمێكن لە تـاقمە گومڕاكـان كە لە ئیسـلام لایانـداوە، پوختەی بیروباوەڕیان ئەوەیە كە مرۆڤ هەڵبژاردنی جۆری كردەوەكـانی بە دەسـتی خۆی نییە و لە هەموویدا ناچارە و توانای بڕیاڕدانی نییە و مەجبورە.

یەكەمین كەس كە ئەم بیرۆكەی لێ بیسترا (جعد بـن درهم)بـوو، دوای ئەویـش لەڕێگەی (جهم بن صفوان) ەوە كە قوتابی ئەو بوو بڵاوی كردەوە.

هۆكاری ناونانیان بە جەبری یـان مجبرة ئەوەبـوو وەكـو الشهرسـتانی دەڵێـت: (سمِّي الجَبريَّة بذلك لأنهم يقولون: إن العبد مُجبرَ على أفعاله، ولا اختيـار لـه، وأن الفاعل الحقيقي هو الله تعـالى، وأن اللـه سـبحانه أجـبر العبـاد عـلى الإيمـان أو الكفر؛ (الملل والنحل للشهرستاني جـ ١ صـ ٨٧). واتە: لەبەر ئەوە ئەو ناوەیان لـێ نـراوە چـونكە دەڵـێن بەنـدە ناچـارە لەسـەر ئەنجامـدانی كردەوەكـانی و هـیچ هەڵبژاردنێكی نییە، بەڵكو بكەری ڕاسـتەقینە اللـە تعـالی یە كە هەر خـۆی ئەوانـی ناچاری ئیمان و كوفر كردووە.

جەبریەكان دەڵێن هیچ كەسێك لە ڕاستیدا توانای ئەنجامدانی هیچ كردەوەیەكی نییە و الله خۆی خاوەنی هەموو كردەوەیەكە، ئەوەش كە دەوترێت فـلانە كەس ئەو كارەی ئەنجامدا ئەوە قسەیەكی مەجازییە و وا نییە، وەكو چۆن دەوترێت خۆر ئاوا بوو، دەستارەكە خولایەوە، ڕوبارەكە ڕێی كرد، خۆیشی لە ڕاسـتیدا ئەو بـێ گیانـانە توانای نە ڕێكردن و سوڕانەوەو ئاوابوونیان نییە، بەڵكو ئەوەی ئەو كـارانە ئەنجـام ئەدات پەروەردگارە.

درووست بوونی جەبرییەكان كاردانەوەیەك بوو بۆ تاقمی قەدەرەییەكان، چونكە بە پێچەوانەی جەبریەكانەوە دەیانوت بەندەكان خۆیان كردەوەكانی خۆیان درووست دەكەن و الله تعالی پێی نازانێت تا ڕوو نەدات، بۆیە ئەمان بە پێچەوانەوە وتیان نەخێر بەندەكان خاوەنی هیچ توانایەك نین لەسەر ئەنجامدانی هیچ كردەوەیەك و ئەوەشی كە ئەیكەن بە دەستی خۆیان نییە و الله ناچاری كردوون بیكەن.

جەبرییەكان كۆمەڵێك نیشانە و بنەمای تایبەتیان هەیە بە تاقمەكەی خۆیانەوە كە پێی جیا دەبنەوە لە تاقمەكانی تر، لەوانە:

١- یەكەم بنەمایان ئەوەیە كە بەندە خاوەن كردەوەی خۆی نییە و هەرچی چاكەیەك یان خراپەیەك بكات بە دەستی خۆی نییە بەڵكو ناچارە بیكات و مەجبورە ئەنجامی بدات، ئەوان دەڵێن: بەندەكان وەكو گەڵای دارێكن با بیەوێت بەكاملا بیانبات دەیانبات. بۆیە هەرچیش كە دەدرێتە پاڵ مرۆڤ و بێ گیانەكان هەمووی لە ڕووی مەجازییەوەیە ئەگینا بكەری ڕاستەقینە الله یە نەك ئەو مرۆڤ و بێ گیانانە.

٢- جەبرییە نكۆڵییان لە سیفەتەكانی الله تعالی كرد و ئەوەش سەری لە بیدعەیەكی تری گەورەوە دەركرد كە مەسەلەی خەلقی قورئان بوو، چونكە ئەوان نكۆڵی ئەوەیان كرد هیچ سیفەتێكی الله تعالی قەدیم بێت و كەلامیش یەكێكە لە سیفەتەكانی الله تعالی بۆیە نكۆڵییان لێی كرد و وتیان قورئان لە لایەن الله درووست كراوە نەك وتەی خۆی بێت و بە قسە كردن ئەنجامی دابێت.

٣- باوەڕیان وابوو كە الله تعالی هیچ سیفەتێكی زیادی نییە لەسەر زاتی، بۆیە نكۆڵییان لە سیفەتە ئەزەلییەكانی الله تعالی كرد و وتیان نابێت الله لەچەند بەشێك پێكهاتبێت و ئەوەیان بە شیرك دانا.

٤- نكۆڵییــان لە هەر ســیفەتێك لە ســیفەتەكانی اللــە تعــالی كــرد كە مرۆڤەكــان هەیانبێت وەكو بینین و بیستن و وتیان ئەوە لێچواندنی الله یە بە بەندەكانی خۆی.

٥- باوەڕیان وایە بەهەشت و دۆزەخ كۆتاییان پــێ دێــت و تەواو دەبــن لە پــاش ئەوەی كە ئەو ماوەی دیاری كراوە بۆیان لەلای الله تعالی تەواو دەبێت، بەهەشــت و دۆزەخیش كۆتاییان پی دێت.

٦- ئیمان لەلای جەبرییە جەهمییەكان تەنها ناسین و مەعریفەیە، بۆیە هەركــێ بە دڵی الله ی ناسی ئیتر با بە زمانی كوفریش بكات زیانی بۆی نییە.

٧- نكۆلی دەكەن لەوەی الله تعالی لەسەر عەرش بێت بەڵكو دەڵێن اللــە تعــالی لە هەموو شوێنێكە و لە ڕۆژی قیامەتیشدا الله تعالی نابینرێت.

جەبرییەكان بەو بیروباوەڕەی كە هەیانە دەربــارەی ئەوەی كە مــرۆڤ مەجبــور و ناچــارە لەســەر ئەنجامــدانی كردەوەكــانی خــۆی، بەو عەقیــدەو باوەڕەیــان هەمــوو شەریعەتەكانیان هەڵوەشاندەوەو باوەڕیان پێ نەما، چونكە ئەگەر مرۆڤ ناچار بێت لەسەر ئەنجامدانی كردەوەكانی كەواتە هیچ سوودێك بۆ ڕەوانە كردنــی پێغەمــبەران و هەوڵی چاكسازان نامێنیت.

بەو واتا بێت مرۆڤ موسوڵمان بێت یان بێ باوەڕ، چاكەكار بێت یــان خراپەكــار، عیبادەت بكات یان تاوان ئەنجــام بــدات، لە هــیچ لەوانەدا بڕیــار بەدەســتی خــۆی نییە! ئەوەش ڕاستەوخۆ لە گەڵ عەقیــدەی قورئــان و ســوننەت و ســەلەفی چاكــدا ناكۆكە چونكە ڕاســتە اللــە تعــالی كــردەوەی بەنــدەكانی درووســت كــردووە، بەڵام ئازادی بڕیارڕدانیشی بۆ خۆیان بە جێهێشتووە ئایــا ئیســلام یــان كــوفر هەڵــدەبژێرن، چاكە یان خراپە ئەنجام ئەدەن.

جەبرییەكان بۆ بیدعەكەیان كۆمەڵێك گومانیان خستە روو لە ئایەتەكانی قورئـانی پیـــرۆز بەڵام ئەهلـــی ســـوننەت یەك بەیەك ئەو گومانانەیـــان وەڵام دایەوە و هەڵوەشاندەوە.

بنەماو مەرجەكانی ئەشعەری بوون

ڕێڕەوی ئەشاعیرە كۆمەڵە بنەماو بنچینەیەكی تایبەت بە خۆی هەیە، بەڵام سێ لەو بنەمایانە بە بنەمای سەرەكی دەژمێردرێن كە لە ئەهلی سوننەت پێی جیا دەبنەوەو بەو هۆیەشەوە بووە، كە ئەوان بوون بە تاقمێكی لادەر و، ئەگەرچی خۆیان دان بەو ڕاستیەدا نانێن، بەڵام چەندین خاڵی هاوبەشی یان لەگەڵ موعتەزیلە و جەهمیە و پێش ئەوانیش لەگەڵ فەلاسیفەدا هەیە.

زانایان دەڵێن: هەر كەسێك ئەو سێ بنچینەو مەرجانەی پێكەوە تێدا مەوجود بێت، ئەوە ئەشعەرییەكی تەواوە ، ئەگەر بۆ نموونە تەنها دانەیەكیانی تێدا بێت، كەواتە بەشێكی لە ئەشعەرییەت تێدایە، ئەمانەش بنەماكانن:

١- پێشخستنی عەقڵ لەسەر نەقڵ: سەرانی ئەشعەرییەت وەكو فخرالدین الرازي و أبو المعالي الجویني وابن فورك و هەموو ئەوانی تر، ئەم بنەمایە بە بنەمایەكی سەرەكی و مەزنی مەزهەبەكەیان دەزانن. بۆ نمونە قال الله و قال الرسول لەلای ئەوان - وەكو زانایەك دەڵێت - تەنها خۆی بەس نیيە بۆ ئەوەی وەربگیرێت، بەڵكو دەبێت بەفلتەری عەقڵیاندا تێپەڕ بێت و لەوێ مەعناكەی دیاری بكرێت، جا ئەگەر قایلكەر بوو باشە، ئەگینا ئەو كێشە لەلای ئەشاعیرە دوو حەلی هەیە، یەكەم ئەگەر دەقەكە فەرموودە بێت لە ڕێگەی تانەدان لە سەنەدەكەی ئەگەر ئاحاد بێت چارەسەی دەكەن، چونكە ئەوان فەرموودەی ئاحاد لە عەقیدەدا وەرناگرن با لە بوخاری و موسلم یشدا بێت، ئەگەر بەوە چارەسەر نەبوو، بۆ نموونە ئایەت بوو، ئەوە تەئویلی دەكەن و مەعنایەكی تری جیاواز لە زاهیری بۆ دادەنێن، بۆ نموونە: (وَجَاءَ رَبُّكَ) دەڵێن، ئەوە مەبەستی هاتنی ڕاستەقینە نییە، بەڵكو

مەبەستی (وجاء أمر ربك)ە، واتە الله خۆی نەهاتووە فەرمانەكەی هاتووە، ئیتر بەو شێوە زۆربەی زۆری ئەو ئایەتانەی لەگەڵ عەقڵیاندا ڕێكنەكەوێت، بە سووك و ئاسان تەئویلی دەكەن، بۆیە زۆر جار دەبینین ڕواڵەتی ئایەتەكە واتایەكی هەیە و لە لای ئەوان واتایەكی تری هەیە.

٢- دابەشكردنی نەقڵ بۆ متواتر و ئاحاد: بنچینەو بنەمای دووەمی سەرەكی ئەشاعیرە بریتییە لەوەی هەرچی فەرموودەو فەرموودەی قودسیش هەیە، دەیانكەن بە دوو بەشەوە، متواتر كە ژمارەیەكی كەمە لە فەرموودەكان و لە پرسەكانی عەقیدەدا وەكو بەڵگە قەبوڵی دەكەن، بەشی دووەمیش پێی دەڵێن ئاحاد، كە ئەمەیان زۆرترینی فەرموودەكانە و هەرچەند سەحیح بێت و با لە بوخاری و موسیلمدا بێت، لە بواری عەقیدەدا هەر وەریناگرن و ڕەتیدەكەنەوە، تەنها لە باسەكانی فیقهو غەیری عەقیدەدا وەریدەگرن. بەڵام لە مەسەلەكانی بیروباوەڕو عەقیدەدا عەقڵ دەخەنە پێش فەرموودەی ئاحادەوە.

٣- پێویستە هەرچی نەقڵ هەیە(واتە دەقەكانی كیتاب سوننەت) تەئویل بكرێت، تاكو لە گەڵ عەقڵدا یەك دەگرنەوە: واتە ئەوەش كە متواتر بوو و وەریانگرن، یان هەر ئایەت و فەرموودەیەكی تر كە لە گەڵ عەقڵ و تێگەیشتنی ئەواندا ڕێكنەكەوێت، بەم بنەمایەی سێیەمەیان چارەسەری دەكەن. بەم شێوەش بنچینەی یەكەم و دووەمیان لە خزمەتی ئەم بنچینەی سێیەمەدایە.

بۆ نموونە: الله تعالی فەرموویەتی: (الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى) طـە: ٥. ئەوان بەزمانی حاڵ دەڵێن: نابێت! هەرچەند الله فەرموویەتی: (اسْتَوَى) بەڵام خۆی مەعناكەی (استولى) یە و نابێت ڕواڵەتی ئەو ئایەتە وەربگرین.

ئەشـاعيرە بەم سـێ بنەمـا نـامۆيە و بنەمـای تريشـيان هەيە، كە لە باسـەكانی داهاتوودا إن شاء الله باسيان دەكەيـن، مەودايەكـی گەورەيـان لە نێـوان خۆيـان و عەقيدەی سەلەفدا درووست كرد و بە هۆی تعصب و دەمارگيری بۆ مەزهەبەكەيـان و، هەروەهـا بەهـۆی ئەوەی لە زۆر لە سـەدەكاندا دەسـەڵاتيان بەدەسـتەوە بـوو وتوانيويانە زۆرێك لە زانا و ناوداران لە ڕێـگەی پێـدانی بەڕێـوەبردنی قوتابخـانە و دار الحديث و ئەو شوێنانەی بەدەستيانەوە بووە، بـۆ لای خۆيـان ڕايـان بكێشـن و خۆيشيان لە گەڵ ڕۆژگاردا لە بنەما و بنچيـنە نامۆكانيـان لەگەڵ عەقيـدەی ئەهلـی سوننەتدا ڕۆ بچن و دوورتر بكەوتەوە.

ئایا ئەشاعیرە شوێنكەوتووی ئەبولحەسەنی ئەشعەرین؟

ئەمە پرسیارێكە زانینی وەڵامەكەی زۆر گرنگە، ئایا ئەشاعیرە كە بەنازناوەكەیـان بێت سەر بە ئەبولحەسەنی ئەشعەرین، لە حەقیقەتـدا شـوێنكەوتووی ئەون؟ ئەگەر لە بنچینەو بنەماكانی مەزهەبەكەیاندا ڕەچاوی عەقیدە و تێگەیشتنی ئەبولحەسەنیان كردبێت، ئەوە ڕاسـتە ئەوان شـوێنكەوتووی ئەون، ئەگەرنـا، لە ڕووە زانسـتییەكەوە شوێنكەوتووی ئەو نین، با ئەو ناوەش لە خۆیان بنێن.

گرنگە بزانین أبو الحسن الأشعري كە لە سەر بۆچوونی پەسـەند لە دەوروبەری ساڵی ٣٢٤ی كۆچی وەفاتی كردووە، چل ساڵ لەسەر ڕێڕەوی موعتەزیلەكان بـووە و، لەگەڵ سەرگەورەی موعتەزیلەكانـدا كە أبـو عـلي الجبـائي بـووە لە یەك ماڵـدا ژیاون، لە دوای ئەوە حەقیقەتی گومڕایی موعتەزیلەكانی بۆ دەركەوتـووە و لەسـەر مینبەرەوە وەكو ابن النـديم لە كتێبـی (الفهرسـت ل٢٢٥) دا دەڵێـت، أبـو الحسـن الأشعري وتوویەتی: خەڵكینە، ئەوەی دەمناسـێت دەمناسـێت، ئەوەشـی نامناسـێت خۆمی پێ دەناسێنم، من فڵانی كوڕی فڵانم، قەناعەتم وا بوو كە قورئان مەخلـوقە و الله بەچاو نابینرێت و وامدەزانی كردەوە خراپەكـانم خـۆم دروسـتی دەكەم، بەڵام من لەو بیروباوەڕانە تەوبە دەكەم و بەرپەرچـی مـوعتەزیلە دەدەمەوە ولەدوای ئەوە دەستی كرد بە بەرپەرچدانەوەو هەڵماڵینی پەردە لەسەر بیروبۆچوونەكانیـان. ئەمەش جگە لە ابن النديم زۆرێك لە زانایان و مێژوونووسانی تر باسیان كردووە.

دوای ئەوە بـۆ مـاوەیەك ئەبولحەسـەنی ئەشـعەری چـووەتە سـەر ڕاوبۆچـوون وعەقیدەی (عبد الله بن سعيد بن كُلاَّب)، كە ئیمام ئەحمەد زۆر تونـد بـووە لە دژی ئەو كەسـە بە هـۆی عەقیـدەكەیەوە، وەكـو لە كتێبـی " سـير أعـلام النـبلاء "

(٣٨٠/١٤)دا هاتووه.بەڵكو ابن تيمية لە كتێبی (في درء تعارض العقل والنقل) (٦/٢)دا دەگێڕێتەوە ئیمام ئەحمەد زۆر بەرانبەر الحارث المحاسبی ش توند بووە تەنها لەبەر ئەوەی لە ابن كُلاّب نزیك بوو و لەسەر مەزهەبی ئەو بووە لە عەقیدەداە،:ئەمەش بە قۆناغی دووەمی فیكرو عەقیدەی ئەبولحەسەن دادەنرێت كە لە هەندێ مەسەلە لەسەر مەزهەبی ئەهلی سوننە بووەو لە هەندێكی تردا پێچەوانەیان بووە، بەڵام بە شێوەیەكی گشتی مەزهەبێكی جیاواز بووە لە مەزهەبی ئەهلی سوننەت و جەماعەت.

ئەوەی كە هەیە هەر ئەوەندەیە بەراورد بە قۆناغی یەكەمی موعتەزیلە بوونی، ئەبولحەسەنی ئەشعەری ئەم قۆناغەی جۆرێك بووە لە نزیك بوونەوەی لە عەقیدەی سەلەف ئەگەرچی تەواو لە بازنەی هیدایەتدا نەبووە. بۆیە لەم قۆناغەدا ئەبولحەسەنی ئەشعەری ڕاستە لەسەر فیكرە و بیروباوەڕی ئیعتیزال نەماوەتەوە، بەڵام نە بەتەواویش بۆ مەنهەجی ئەهلی سوننەت نە گەڕاوەتەوە، چۆن بڵێی لە عەقیدەدا لە نێوان هیدایەت و گومڕاییدا بووە.

لێروشەوە خیلاف لە نێوان زانایان و مێژوونووساندا درووست بووە، هەندێك پێیان وایە أبو الحسن الأشعري تاكو مردنی، لەسەر ئەو عەقیدەیە ماوەتەوە و لەڕاستیدا ئەشاعیرەكانی دوای خۆی و ئەم ڕۆژگارەش لەسەر عەقیدەی ئەشعەرین لەو قۆناغەدا، ، هەندێكیش وەكو ابن كثير ی موفەسیری قورئان وزانای تر، پێیان وایە أبو الحسن لەدوای ئەو قۆناغە، ئینجا بە تەواوی خۆی لەو بیروباوەڕە موخالیفانەی ابن كلاب یش پاك كردووەتەوەو گەڕاوەتەوە سەر مەزهەبی ئەهلی سوننەت و چووەتە سەر مەزهەب و تێگەیشتن و عەقیدەی ئەحمەدی كوڕی حەنبەل، بەڵگەش لەسەر ئەوە نووسینێتی بۆ كتێبی(الموجز) و(مقالات الإسلاميين)

و (الإبانة في أصول الـديانه) كه دوا كیتابەكـانه له ژیانیـدا نووسـیوێتی و تێیـدا له زۆربەی مەسەلەكاندا، عەقیدەی سەلەفی بڕیارداوەو لەسەری جێگر بووە.

با لێرەدا هەندێك له بیروباوەڕو عەقیدەی أبو الحسـن الأشـعري بخەیـنەڕوو، كه لەو كتێبیـانه وەریـدەگرین له كۆتـا قۆنـاغ و كۆتـایی تەمەنیـدا نووسـیوێتی، بـزانین ئەشـاعیرەی سـەردەمەكانی دوای خـۆی لەسـەر عەقیـدەی ئەون، یـان نەخێـر ، پێچەوانەی ئەو عەقیدەن:

١ -ئەبولحەسەنی ئەشعەری له كتێبی (الإبانة في أصول الديانة)دا دەڵێـت: اللـه تعالی لەسـەر عەرشـی خـۆیەتی و ئینجـا ئەم ئـایەتەی هێنـاوەتەوە: (الـرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى) الله تعالی دوو دەستی هەیه بەبێ دیـارییكردنی كەیـف و چـۆنێتی ئەو دەسته، ئەم ئایەتەشی هێناوەتەوە: (خَلَقْتُ بِيَدَيّ) هەروەها ئایەتی (بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ) هەروەهـا وتـوویەتی اللـه چـاوی هەیه بەبـێ دیـاریكردنی چـۆنێتی: (تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا) ئینجا دەڵێت الله وەجهـی هەیه:(وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّـكَ ذُو الْجَـلالِ وَالْإِكْـرَامِ) دوای ئەوە باسـی عەقیـدەی خـۆی دەكـات لەوەی كه ئـیمان قەولەو عەمەله، زیادو كەم دەكات، هەروەها به ڕاشكاوی وتوویەتی عەقیدەم وایه وەكـو له فەرمودەداهاتووە كه الله بۆ ئاسمانی دونیـا دادەبەزێـت و دەفەرموێـت: كـێ داوای لێخۆشبوون دەكات لێی خۆش بم؟ ئینجا باسی باوەڕی به فەرموودەكانی رسول الله دەكات

وهەروەها به وەرگرتنی له قورئان و لەفەرمـووده و ئەم ئـایەته دەهێنێـتەوە:(فَـإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ) دوای ئەوە باسی باوەڕو عەقیدەی خۆی دەكات له شوێنكەوتنی سەلەف و دەڵێت نابێـت هـیچ بیـدعەیەك له دینـدا ئەنجـام

بدرێت و دەڵێت ئێمە لەسەر مەزهەب و ڕێبازی سەلەفین هەرچییان وتووە ئێمەش ئەوە دەڵێین.

٢ - أبو الحسن الاشعري له كتێبی (رسالة إلى الثغر بباب الأبواب) دا هەموو سیفەكانی الله عزوجل جێگیر دەكات و وەكو خۆی و بەبێ گۆڕینی واتاكانی باوەڕی پێیەتی و دەڵێت: (وأجمعوا على إثبات حياة الله عز وجل لم يزل بها حيا وعلما لم يزل به عالما وقدرة لم يزل بها قادرا وكلاما لم يزل به متكلما وإرادة لم يزل بها مريدا وسمعا وبصرا لم يزل به سميعا بصيرا). له دوای ئەوەش دەڵێت: (وأجمعوا على أنه عز وجل يسمع ويرى وأن له تعالى يدين مبسوطتين وأن الأرض جميعا قبضته يوم القيامة والسموات مطويات بيمينه من غير أن يكون جوارحا وأن يديه تعالى غير نعمته، وقد دل على ذلك تشريفه لآدم عليه السلام حيث خلقه بيده وتقريعه لإبليس على الاستكبار عن السجود مع ما شرفه به بقوله (مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ) واته بەدیاری كراوی دەڵێت دەست حەقیقەتی شایستەی بە اللە هەیە و مەعنای نیعمەت نییە و جگە لە هێنانەوەی بەڵگەی ئایەتەكان بەڵگەی ئەوە دەهێنێتەوە كە اللە فەرموویەتی ئادەمم بە دەستی خۆم درووست كردووە و سەركۆنەی ئیبلیسی كردوە لەسەر خۆبەزلزانینی ئەو و سەجدە نەبردنی بۆ ئەو كەسەی اللە بەدەستی خۆی درووستی كردووە.

ئینجا دەڵێت: (وأجمعوا على أنه عز وجل يجيء يوم القيامة والملك صفا صفا لعرض الأمم وحسابها وعقابها وثوابها فيغفر لمن يشاء من المذنبين ويعذب منهم من يشاء). لێرەشدا وەكو بەڕاشكاوی دیارە سیفەتی هاتن بۆ اللە تعالى جێگیر دەكات و باوەڕی پێیەتی و ئایەتەكان بەبێ تەئویل كردن وگۆڕینی واتاكانی وەكو

بەڵگە دەهينێتەوە، كە ئەمە خاڵێكی دابڕان و جياوازی سەرەكييە لەگەڵ سەرانی ئەشاعيرەی دوای خۆيدا.

دوای ئەوە بە ڕوونی و بەراشكاوی، بەرزی الله و (استواء)ی الله لەسەر عەرشی خۆی جێگير دەكات و بە (استولى) و هيچ واتايەكی تر تەئويلی ناكات و دەڵێت: (وأنه تعالى فوق سمواته على عرشه دون أرضه وقد دل على ذلك بقوله ﴿ءَأَمِنتُم مَّن فِي ٱلسَّمَآءِ أَن يَخۡسِفَ بِكُمُ ٱلۡأَرۡضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ﴾ وقال (إِلَيۡهِ يَصۡعَدُ ٱلۡكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلۡعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرۡفَعُهُۥۚ) وقال (اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوىٰ) وليس استواؤه على العرش استيلاء كما قال أهل القدر لأنه عز وجل لم يزل مستوليا على كل شيء). واتە خۆی لە قەولی قەدەرييەكان بەری دەكات كە وتوويانە (استوى) بە مەعنای (استولى) دێت و دەڵێت وا نييە و هەر بەحەقيقەت ئيستوای كردووە و سەرانی ئەشعەرييەت چەندين سەدەيە كێ باوەڕی بەو شێوە بێت و واتای ئايەتەكە وەكو خۆی لێی تێبگات بەبێ تەئويل كردن، پێی دەڵێن موجەسيمە و بەو واتا بێت ئەبولحەسەنی ئەشعەريش موجەسيمەيە.

٣ -أبو الحسن الأشعري لە سەرەتاكانی كتێبی (الإبانة في أصول الديانة)دا زۆر بە ڕوونی، باس لە دەستگرتنی بە كيتاب و سوننەت و ڕێبازی هاوەڵان و سەلەف لە پێشەوايانی أهل الحديث دەكات و بەتايبەتی باس لەوە دەكات كە ئەو لە عەقيدەدا لەسەر مەزهەب و تێگەيشتنی پێشەوا ئەحمەدی كوڕی حەنبەلە كە عەقيدەی ئەو ديارە بۆ هەموو خاوەن زانستێك چۆن بووە وچەند لەگەڵ عەقيدەی ئەشاعيرەی دوای ئەشعەری جياوازی هەيە، دەڵێت:

(قولنا الذي نقول به وديانتنا التي ندين بها التمسك بكتاب الله ربنا عز وجل وبسنة نبينا محمد وما روي عن السادة الصحابة والتابعين وأئمة الحديث ونحن

بذلك معتصمون وبما كان يقول به أبو عبدالله أحمد بن محمد بن حنبـل نضرـ اللـه وجهه ورفع درجته وأجزل مثوبته قائلون ولما خالف قوله مخـالفون) ئینجـا لە دوای وەسف و سەنایەكی زۆر بۆ پێشەوا (أحمد حنبل) دەڵێت: (وأن له سبحانه وجها بلا كيف كما قال (ويبقى وجه ربك ذو الجلال والإكرام)وأن له سبحانه يدين بلا كيف كما قال سبحانه (خلقت بيدي) وكما قال (بل يـداه مبسـوطتان) وأن لـه سـبحانه عينين بلا كيف كما قال سبحانه (تجري بأعيننا) واتە جارێكی تـریش لەم كتێـبەدا بە پێچەوانەی ئەشاعیرەكانی دوای خۆی (ید) و(وجه) بەبێ تأویل كـردن بـۆ اللـه عزوجل ثابت دەكات و ئایەتەكان لەسەری وەكو بەڵگە دەهێنێتەوە ، ناڵێـت دەسـت مەعنای نیعمەت ودەسەڵاتە، یان بڵێـت (وجـه) مەعنـای زاتە و ئەو جـۆرە تەئویـل وگۆڕینە ناكات لە واتای دەقەكاندا. لە ڕاستیدا كتێبی (الإبانة) بە شێوەیەكی گشـتی پێچەوانەی عەقیدەی ئەشاعیرەیە لەم سەردەمەدا، بەتایبەتی لە مەسەلەی صـفات و وعلو و ئیمان و مەسەلەی تریش، وەكو ئەوەیە كتێبی زانایەك بێت لە نەیارانی ئەوان لە عەقیدەدا، نەك دامەزرێنەر و پێشەوای مەزهەبی ئەوان بێت.

بێگومان من لێرەدا تەنها دەمەوێت چەند نموونەیەكی كەم بهێنمەوە لە عەقیـدەو بیروباوەڕی ئەبولحەسەنی ئەشعەری بە مەبەستی گەیشـتن بەوەی ئایـا ئاشـاعیرە لە سەردەمەكانی پێشوودا و لەم سەردەمەی خۆیشماندا عەقیدەیان وەكو ئەو پێشـەوایە بووە یان نا؟

لە ڕاستیشدا عەقیدەی ئەشاعیرە جیاوازە لە عەقیدەی ئەبولحەسـەنی ئەشـعەری كە ئەو بە پێشـەوای خۆیـان دەزانـن، هەركەسـێكی ئەشـعەری كەمێـك شـارەزایی هەبێت و دوور بێت لە دەمارگیری، دەزانێت كە ئەشاعیرە عەقیـدەیان نە لە سـیفات و نە لە (استواء) و نە لە ڕەچاوكردنی عەقیدەی سەلەف و پێناسـەی ئیمانـدا، وەكـو عەقیـدەی ئەشـعەری خـۆی نیـیە، لەگەڵ ئەوەشـدا بـا چەنـد نمـوونەیەك لە وتەی

سەرانی ئەشاعیرەی دوای ئەشعەری بهێنینەوە، ئاخۆ یەك عەقیدەیان هەیە یان دوو عەقیدەی جیاواز:

١ -ابن فورك كە یەكێكە لە زانا گەورەكانی ئەشاعیرە و لە ساڵی ٤٠٦ ی كۆچی وەفاتی كردووە، لە كتێبی (مشكل الحدیث وبیانە)دا،دەڵێت: (واعلم أنە لیس ینكر استعمال لفظ الید علی معنی النعمة ، وكذلك استعمالە علی معنی الملك والقدرة) بەمەش لە ئەسڵێكی گەورەی پێشەواكەی لایدا و وەكو دیارە بە پێچەوانەی تێگەیشتن و عەقیدەی ئەبولحەسەنی مامۆستای تەئویلی واتای (ید) دەكات ودەڵێت مەعنای نیعمەتە و دەسەڵاتە. ئەمەش تەنها بۆ نموونە هێناومەتەوە ئەگینا ئەوە جێگای یەكدەنگییە لەلای ئەشاعیرە كە دەست مەعنای نیعمەت و قودرەت و ئەو جۆرە واتایانەیە، نەك دەست وەكو لە زاهیری ئایەتەكە دەردەكەویت.

٢ -ئەشاعیرە، بە پێچەوانەی ئەبولحەسەنی ئەشعەری (استواء) جێگیر ناكەن و بۆ (استولی) دەیگۆڕن، (مجیء) ش دەگۆڕن و دەڵێن هەرچەند اللە فەرموویەتی (وجاء ربك) ئەوە مەبەست لە هاتن نییە، بەڵكو واتای هاتنی فەرمانی اللە دەگەیەنێت نەك بە خۆی بێت، واتە ئەشاعیرە قەیدوشەرت لەسەر واتاكانی قورئان دادەنێن، ئایەتەكە واتایەكە و تۆ ئەبیت بەپێی مەزهەبی ئەشاعیرە بە واتایەكی تر لێی تێبگەیت!

الفخر الرازی كە یەكێكە لە گەورەترین زانایانی ئەو مەزهەبە و لە ساڵی ٦٠٦ی كۆچی وەفاتی كردووە، لە كتێبی (أساس التقدیس)ص ١٠٣ . واتای هەموو ئەو ئایەتانە وەكو خۆی جێگیر ناكات و دەیانگۆڕێت وتەئویلیان دەكات و بە پێچەوانەی ئەشعەری لێیان تێدەگات ودەلێت: (المراد هل ینظرون إلا أن تأتیهم آیات اللە ، فجعل مجيء آیات اللە مجیئاً لە علی التفخیم لشأن الآیات ، كما یقال: جاء الملك إذا جاء جیش عظیم من جهتە . أو یكون المراد : هل ینظرون إلا أن

يأتيهم أمر الله ... أما قوله (وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفّاً صَفّاً) إما وجاء أمر ربك ، أو جاء قهر ربك) . واتە (مجیء) بەهەموو شێوەیەك ڕەت دەكاتەوە كە لەسەر حەقیقەتی هاتن بێت و مەعنای تری بۆ دادەنێت.

فخر الدين الرازي لە كتێبی(أساس التقديس) ل ١٥٦، هەروەها الآمدي لە كتێبی (غاية المرام) ل١٤١:دەڵێن مەعنای (الاستواء) بە (الاستيلاء والقهر ونفاذ القدر وجريان الأحكام الإلهية) واتە بەواتای دەسەڵات و جێبەجێكردنی ویست و قەدەری خۆی دێت، كە ئەمە تەئویل و گۆڕینیكی زۆر ڕاشكاوانەیە بۆ قەولی الله تعالى و بەتەواوەتی پێچەوانەی وتەو عەقیدەی ئەبولحەسەنی ئەشعەرییە. زانایان و پێشەوایانی گەورەی ئەشاعیرە لە كتێبەكانیاندا واتای ئایەتێكی زۆر تەئویل دەكەن و واتایەكی تری بۆ دادەنێن، كە ئەوەش خاڵێكی جیاوازی گەورەو لێكدابڕانی عەقیدەی ئەهلی سونەت و ئەشاعیریە.

بەڵكو (ابن حجر الهيتمي) كە یەكێكە لە زانا ناودارو گەورەكانی ئەشاعیرە لەسەردەمانی دوای ئەشعەری خۆیدا، تەكفیری ئەو كەسە دەكات باوەڕی وابێت الله جیهەتی هەیە و لەسەر عەرش بێت و لە كتێبی: (الفتاوى الحديثية) (ص١٥١ – ١٥٤) دەڵێت: «من اعتقد الجهة في حق الله جل وعلا فهو كافر بالإجماع، ومن توقف في كفره فهو كافر... هەورەها لە كتێبی: «الفتاوى الكبرى الفقهية» (ص١٠) دەڵێت: (وقال جماعة من الأئمة بكفرهم) چونكە ئەوان بە گومان و بۆچوونی خۆیان دەڵێن ئەگەر كەسێك باوەڕی بەوە هەبێت الله بە زاتی لەسەر عەرشە ئەوە جیهەتی بۆی دیاریكردەوەو هەر كێیش جیهەتی بۆ دیاری بكات كافر دەبێت، بەڵكو ئەوەش كە ئەو كەسە بەكافر نەزانێت وەكو ابن حجر الهيتمي دەڵێت ئەویش هەر كافر دەبێت، بۆیە لە سەیرو سەمەرەكانی عەقیدەی ئەشاعیرە ئەوەیە، كەسی ئەشعەری مەزهەب، دەبێت ئایەتەكە وەكو خۆی بخوێنێتەوە، بەڵام باوەڕی

بەمەعنای تر بێت، جیاواز لە ڕوالەتی ئایەتەكە، نابێت كەسیش ڕەخنەی لێبگرێت لەو تناقض و تێكگیرانە، ئەگینا بە (مجسمة) و بە كۆمەڵێك ناوناتۆرەی تر تۆمەتباری دەكەن.

٣ -ئەشاعیرە (العين) بۆ الله بەهەموو شێوەیەك تأويل دەكەن وبەمەعنای تر لێكی دەدەنەوە، لە كاتێكدا أبو الحسن الأشعري ئیسپاتی دەكات و بەڕاشكاوی دەڵێت مەبەستی چاوە لەسەر حەقیقەت نەك مەعنای تری هەبێت. عبدالقاهر البغدادي كە لە ساڵی ٤٢٩ی كۆچی وەفاتی كردوە، لە كتێبی (أصول الدين) ل١٢٩-١٣٠ بە هەموو شێوەیەك (عین) تأويل دەكات و دەڵێت ئەوە موجەسیمەكانن دەڵێن چاوی هەیە ، ئەگینا دەڵێت چاو مەبەستی بینین و چاودێری كردن و هەندێ واتای ترە. بەهەمان شێوە فخرالدين الرازي لە (أساس التقديس)دا تأويل ی چاو دەكات بۆ مەعنای تر. ئەمە تەنها بۆ نموونە ئەگینا هەموو سیفاتە خەبەری و ئایەتی تریش تەئویل دەكەن و تەئویل كردن وەكو پێشتریش وتوومە ئەسڵ و بنەمایەكی بنچینەییە لەلای ئەشاعیرە لە مامەڵە كردنیان لەگەڵ قورئانی پیرۆزدا.

لەم بەراوردانەدا لە نێوان عەقیدەی ئەبولحەسەنی ئەشعەری و عەقیدەی ئەشاعیرەكانی دوای ئەشعەری، وەكو ابن فورك و الجويني و الرازي و البغدادي وزۆری تر، دەردەكەوێت جیاوازییەكی زۆر لە نێوانیاندا هەیە و ئینتیسابی ئەشاعیرەی دوای ئەشعەری بۆ ئەبولحەسەنی ئەشعەری بەو شێوە نییە، بەڵكو ڕاست ئەوەیە وەكو زانایان فەرموویانە بوترێت، ئەوان لەسەر مەزهەبی ئەشعەرین بەڵام پێش قۆناغی گەڕانەوەی بۆ عەقیدەی سەلەف، لەو كاتەی كە لەسەر عەقیدەی ابن كلاب بووە و پێش نوسینی كتێبەكانی كە گەڕانەوەی تەواوی خۆی بۆ عەقیدەی سەلەف تێیاندا ڕاگەیاندووە.

له‌ راستیدا ئه‌و ته‌ئویلاته‌ی كه‌ ئه‌شاعیره‌كانی وه‌كو أبو بكر بن فورك له‌ كتێبی «التأويلات» و الرازي له‌ كتێبی «أساس التقديس» ده‌یكه‌ن - وه‌كو ابن تيمية له‌ الفتوى الحموية ده‌ڵێت - هه‌مان ئه‌و ته‌ئویلاته‌یه‌ كه‌ موعته‌زیله‌كانی وه‌كو بشر المريسي و أبو علي الجبّائي، وعبد الجبار لهمذاني، و أبي الحسين البصري ده‌یانكرد،. به‌وه‌ش ده‌رده‌كه‌وێت كه‌ خاڵی هاوبه‌ش له‌ عه‌قیده‌ی ئه‌شاعیره‌ی دوای ئه‌بولحه‌سه‌نی ئه‌شعه‌ری و عه‌قیده‌ی موعته‌زیله‌دا بوونی هه‌یه‌ وئه‌وه‌ش به‌ڵگه‌یه‌كی تره‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌شاعیره‌ له‌سه‌ر مه‌زهه‌بی ئه‌شعه‌ری نین له‌ عه‌قیده‌دا، ئه‌وه‌نده‌ی كه‌ له‌ مه‌زهه‌بی موعته‌زیله‌وه‌ نزیكن.

ئه‌م كورته‌ باسه‌ سه‌ره‌تایه‌كه‌، بۆ زنجیره‌ باسێكی زانستی ده‌رباره‌ی عه‌قیده‌و مه‌نهه‌جی ئه‌شاعیره‌ پێویست بوو باس بكرێت، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی بزانرێت كه‌ مه‌سه‌له‌ی ئینتیسابی ئه‌شاعیره‌ بۆ ئه‌بولحه‌سه‌نی ئه‌شعه‌ری مه‌سه‌له‌یه‌كی زۆر ده‌قیق نییه‌ وقسه‌ هه‌ڵده‌گرێت، مه‌گه‌ر به‌ دانانی مه‌رج ودیاری كردنی ئه‌وه‌ی ئه‌وان ئه‌شعه‌رین به‌ڵام له‌سه‌ر قۆناغی پێش گه‌ڕانه‌وه‌ی ئه‌شعه‌ری بۆ مه‌زهه‌بی سه‌له‌ف، واته‌ كوللابین نه‌ك ئه‌شعه‌ری! چونكه‌ ئه‌وان پێچه‌وانه‌ی ئه‌بولحه‌سه‌نی ئه‌شعه‌رین له‌وه‌ی بڕیاریداوه‌ له‌ كتیبه‌كانی (مقالات الإسلاميين و اختلاف المصلين) و (الإبانة في أصول الديانة) و (رسالة إلى أهل الثغر بباب الأبواب) كه‌ به‌ڕوونی و به‌ڕاشكاوی گه‌رانه‌وه‌ی خۆی بۆ مه‌زهه‌بی سه‌له‌ف و شانازی كردنی به‌ پێشه‌وا أحمد بن حنبل و شوێنكه‌وتنی بۆ عه‌قیده‌ی سه‌له‌ف و بۆ عه‌قیده‌ی ئه‌و پێشه‌وایه‌ به‌دیاری كراوی ڕاده‌گه‌یه‌نێت.

ئایا ئەشاعیرە زۆرترینن؟

سەرەتا هەڵەیەكی زانستی و مەنهەجییە، زۆرینە بكرێتە پێوەر بۆ ناسینی حەق، بەڵكو خودی حەق كە خۆی لە قورئان و سوننەت بە تێگەیشتنی سەلەفدا دەبینێتەوە دەبێت بكرێتە پێوەری ناسینی حەق. بۆیە بە پێی قۆناغ وكات وخودی خەڵكی، دەكرێت زۆرینە لەسەر حەق بێت و زۆر جاریش زۆرینە لەسەر ناحەقە.

زۆر جار دەبیسین و دەخوێنینەوە دەوترێت: ئەشاعیرە زۆرترینن! جا بە كورتی، با هەر لە سەرەتاوە بڵێین: ئەوە ئیددیعایەكی بێ بەڵگەیە و قسەیەكە پێویستی بە سەلماندن هەیە.

لێرەدا دوای خوێندنەوە و وردبوونەوە لە قسەی زانایان و ئەوانەی لە ئەنجامی سەرسوڕمانیان لەو بانگەشە بێ بەڵگەیە وەڵامیان داوەتەوە، سەبارەت بەوەی ئایا ئەشاعیرە زۆرینەن یان نا؟ دەڵێم:

١- أبو الحسن الأشعري كە ئەشاعیرە خۆیان دەدەنە پاڵی و لەوەشدا كارەكەیان عەرەب واتەنی: (فیە نظر!) بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە ئەوە بزانرێت ئەو لە سەدەی چوارەمی كۆچیدا وەفاتی كردووە و تا ئەو كاتە، واتە: لە هەموو سێ سەدە چاك و پڕ لە خەیرەكەی (القرون المفضلة) نەك كەس ئەشعەری نەبووە، بەڵكو ئەبولحەسەنی ئەشعەری لەو كاتانەدا هەر لەدایكیش نەبووە.

٢ -گەورەترین زانایانی ئوممەتی ئیسلام بە ڕەهایی لەو سەردەمانەدا بوونە كە تا ئێستاش و لەوانەیە تا ڕۆژی قیامەتیش دین هەر لەوان وەردەگیرێت، كە لەو سەردەمانەدا ئەشعەری جارێ لەدایكیش نەبوو بوو، ئیتر چ مەعنایەك بۆ باسكردنی زۆرینەی و كەمینە دەمێنێتەوە؟ لە كاتێكدا یەكێك لەو زانا و پێشەوا

گەورانەی سێ سەدەكە كەسیان ئەشعەری نەبوونە و بەڵكو پێچەوانەی عەقیدەی ئەشاعیرەش بوونە، بۆ نموونە چوار پێشەوایانی مەزاهیبەكان و سەرانی فەرموودەناسان و خاوەن كتێبەكانی فەرمووده وەكو بوخاری و موسلیم و ئەوانی تر و سەدان و هەزارانی تر لە سەروەران و پێشەوایانی ئوممەت، كە دینیان لێ وەردەگیرێت ئەوانە هەموویان لە پێش سەردەمی ئەشعەری ژیاون.

٣ -عەقیدەی ئەشاعیرەو فیرقەكانی تریش بەهەمان شێوە، لەسەر بنەمای علم الكلام و فەلسەفە و مشتومڕ وجەدەلی دووردرێژو قوڵ و وشك و بێ تام دامەزراوە، ئەوان لە باسەكانی عەقیدەدا، باسی (جوهر و عرض و القانون الكلي و الكلام النفسي) و دەیان زاراوەی سەیروسەمەرەو نامۆ بە كیتاب و سوننەت باس دەكەن، كوا خەلكی عەوام كە زۆرینەی خەڵكن، لە هیچ سەردەمێكدا لەو عەقیدە قورسەی ئەشاعیرە تێگەیشتوون تاكو بوترێت زۆرینە ئەشعەری بوونە؟! بەڵكو ئەوە تەنها تاقمێك بوونە لە زانایان و شارەزایان لە علم الكلام و زاراوەی فەلاسیفەو ویستوویانە عەقیدەی ئیسلامیش وەكو بوونی پەروەردگار و پرسەكانی تر بەو ڕێگانە بسەلمێنن، كە ئەگەرچی ئەوان مەبەستیان خزمەتی ئیسلام وزانستیش بووبێت، بەڵام ڕێگەی ڕاستیان لێ ون بووەو گوایە لە ڕێگەی فەلسەفەو مەنتیق وعلم الكلام بە حەق وئیمانی تەواو بگەن!

ئەگەر بەڵگەشت دەوێت لەسەر نامۆیی ئەو قسەوباس و زاراوانەی بەكاری دەهێنن، ئەتوانیت كتێبەكانی سەرانی ئەشاعیرە بخوێنیتەوە، بزانە چەند وشك و قورسە تێگەیشتنیان؟ هەر بۆ نموونە دەتوانن تەماشایەكی ئەم كتێبانە بكەن بزانە تیگەیشتنیان ئاسانە یان لەئەوپەری وشكی و قورسیدایە چونكە پڕە لە بۆچوون و زاراوەی فەلسەفەو علم الكلام: (أساس التقديس، اصول الدين ، مشكل الحديث

وبيانه ، الإرشاد إلى قواطع الأدلـة في أصـول الاعتقـاد ، الإنصـاف، الاقتصـاد في الإعتقاد، الخريدة، الجوهرة، المواقف ، لمع الاعتقاد، نهاية الإقدام....).

٤ -هەر بە بۆنەی ئەو عەقيدە قورس و نامۆيە كە پـێچەوانەی عەقيـدە سـووك و ئاسان و گونجاو لەگەڵ فيترەتەكەی قورئان وسوننەتەدا، كە مەحاڵە خەڵكـی عەوام وزۆريـنەی زۆری خەڵكـی لە هـيچ سـەردەمێكدا لێـی تـێگەن، سـەرانی ئەشـاعيرە خۆيـان نـاكۆكی لە نێوانيانـدا درووسـت بـوو، ئايـا ئەو خەڵـكە عەوامەی كە لەو عەقيدەی ئەشاعيرە ناتوانن تێبگەن، ئيمانـدارن سـەرەڕای ئەو جەهلەيـان، يـان بەو جەهلە بێ ئيمان دەبن؟ هەر بۆ نموونە:

-تقـي الـدين المُقـتَرَح كە لە سـاڵی ٦١٢ی كـۆچی وەفـاتی كـردووە لە «شرح الإرشاد» (١٤٢/١). هەورەها ابن عرفة كە لەساڵی ٨٠٣ی كۆچی وەفـاتی كـردووە لە «المختصر الكلامي» لاپەڕە(١١١) و لە زۆر لە كتێبەكانی تری ئەشـاعيرە بـاس لە خـيلاف كـراوە ئايـا عەوام ئيمانـدارن يـان نـا، يەكێكـيش لە قەولەكـان لە خەڵكـی عەوامدا ئەوەيە كافر دەبن.

لە لای متأخرين ی ئەشاعيرەش بەهەمان شێوە سەبارەت بە عەوامی خەڵكی كە لەو عەقيـدە قورسـە تێنـاگەن خـيلافەكە باسـكراوە و يەكێـك لە ئەگەرەكـان كـافر بوونيـانە، وەكـو عـلي بـن خليفـة كە لە سـاڵی ١١٧٢ی كـۆچی وەفـاتی كـردوە لە هۆنراوەی (الرياض الخليفية)دا دەڵێت:

إذ حرفَة التقليد لا يرضى بها ...... ذو هِمَّةٍ فاسلُك سبيلَ أمانِ
فيه اختلافٌ بينهم في حكمِه ...... بالكُفر والإيمان والعصيانِ

٥ -كەواتە سـەوادی خەڵـك و زۆريـنەی ڕەهـای عەوام، لە هـيچ سـەردەمێكدا لەسەر عەقيدەی ئەشـاعيرە نەبـوونە، چـونكە نەيـانتوانيوەو ئێسـتەش نـاتوانن لەو

عەقیدە تێبگەن، ئیتر چۆن دەكرێت پێیان بوترێت ئەشعەری؟ لەبەرانبەریشدا بێ گومان زۆرینەیان لەسەر عەقیدە ئاسان وخاوێنەكەی ئەهلی سوننەت وسەلەف بوونە، كە هەموو كەسێك بەبێ هیچ گرانییەک لێی تێدەگات، چونكە نە فەلسەفە و نە قوڵبوونەوە و ڕۆچوون لە زاراوەكانی علم الكلام و نە هیچ بەربەست و ئاستەنگێک لەو بارەوە لەبەردەم تێگەیشتنیاندا نەبووە، ئێستەش بەهەمان شێوەیە، خەڵكی عەوام و سەوادی هەرەگەورەی ئەوان لە عەقیدەی ئەهلی سونەت دەتوانن تێبگەن، نەك لە عەقیدەی فیرقەكان، كە بۆ ئەوەی بوونی اللە بسەلمێنن، خەریكە مرۆڤ بێ ئیمان ئەكەن و سەری لێ دەشێوێنن بەباسی جەوهەر و عەرەزو و قسەی فەلسەفی دوورودرێژ و ناخۆش..

٦ -ئینجا ئەوەی كە دەوترێت فڵانە وڵات، یان شارو شوێنێكی دیاری كراو كە زۆرینەی ئەشعەری بوونە، ئەوەش هەر وا نییە، چونكە ئەوە تەنها مەبەست لە كۆمەڵە زانایەكی ئەشعەری بووە كە ناودار بوونە و خەریكی ئەو باسانە بوونە، نەك هەموو خەڵكی ئەو دەڤەرە خەریكی ئەو باس و خواسانەی ئەشاعیرە بووبن! چونكە ئەسڵەن هەر لێی تێنەگەیشتوون تاكو خۆیان بكەن بە خاوەنی و ئینتیسابی بۆ بكەن.

٧ -بەڵكو لە ڕووی مێژوویی و بەبەڵگەی زانستی حاشا هەلنەگرەوە، زۆرینە هیچ سەردەمێك ئەشاعیرە نەبوونە، ئەم حەقیقەتەش لەناو كتێبی چەندین لە سەران و زانایانی بەناوبانگی خودی ئەشاعیرەدا هاتووە، بۆ نموونە:

-ابن عساكر، كە گومان نییە لەوەی یەكێكە لە زانایانی ئەشاعیرە و لە ساڵی ٥٧١ی كۆچی وەفاتی كردوە، لە كتێبی (تبيين كذب المفتري فيما نسب إلى الإمام أبي الحسن الأشعري) لە لاپەڕە (٣٣١)دا دەڵێت: ئەوەی كە بوترێت زۆرینەی خەڵكی لە هەموو سەردەمەكاندا و زۆربەی خەڵكی عەوام لە هەموو شارو

وشوێنەكاندا ئەشعەری نین و تەقلیدی ئەشعەری ناكەن و مەزهەبەكەی پەسەند ناكەن و باوەڕیان پێی نییە،كە ئەوانە زۆرینەو سەوادی ئەعزەمن، لە وەڵامدا دەڵێین بە زۆرینە نییە و ئەوانە تێنەگەیشتوون و جاهیلن كە ئەشعەری نین!!...ئەمە وتەی ابن عساكر ە لە كتێبەكەیدا وبەڕوونی باس لەوە دەكات غەیری ئەشاعیرە زۆرینەن و ەشاعیرە كەمینەن، هەر بۆیە دانەری كتێبی (جمع الجیوش والدساكر علی ابن عساكر) لە لاپەڕە ٢٨٣دا دەڵێت: ئەو قسەی ابن عساكر سەلمێنەری ئەوەیە كە وتمان سەبارەت بەوەی لە سەردەمی ئەوو پێش ئەو سەردەمەش غەیری ئەشاعیرە زۆرتر بوونە وئەوان بایەخیان نەبووە، ئینجا ناوی چوار سەد زاناو فەرموودەناس وپێشەوا دەخاتەڕوو ،كە هەموویان نەیاری ئەشاعیرە بوونە وزەمی ئەوانیان كردووە.

-بەڵگەیەكی تریش لە كتێبی زانایەكی مەشهورو بەناوبانگی ئەشاعیرە كە ئەویش (ابو حامد الغزالي) یە كە لە ساڵی ٥٠٥ی كۆچی وەفاتی كردووە، لە كتێبی (إلجام العوام عن علم الكلام)دا دەڵێت: (وأما إثبات موجود في الاعتقاد على ما ذكرناه من المبالغة في التنزيه شديد جداً بل لا يقبله واحد من الألف لا سيما الأمة الأمية) وەكو دەردەكەوێت غەزالی دەڵێت بەشێك لە عەقیدەی ئەشاعیرە لە هەزار یەك كەس قبوڵی ناكات بەتایبەتی خەڵكی ئوممی و نەخوێنەوار، بێگومان لەبەر ئەوە تێناگەن چونكە عەقیدەیەكی قورسە و لەگەڵ فیترەتی مرۆڤەكاندا ناجۆرە.

-هەروەها العز بن عبدالسلام دان بەهەمان حەقیقەتدا دەنێت و لە كتێبی قواعد الأحكام (٢٠٢/١)دا دەڵێت: (فإن اعتقاد موجود ليس بمتحرك ولا ساكن ولا منفصل عن العالم ولا متصل به ،ولا داخل فيه ولا خارج عنه لا يهتدي إليه أحد بأصل الخلقة في العادة ،ولا يهتدي إليه أحد إلا بعد الوقوف على أدلة صعبة المدرك عسرة الفهم) واتە باوەڕهێنان بە مەوجودێك (مەبەستیان اللە یە) كە نە جوڵاوەو نە وەستاوە و نە لە جیهان دابڕاوەو نە پەیوەستە پێوەی، نە لەناو

جیهاندایە و نە لە دەرەوەی، دەڵێت ئەمە هەمـوو كەسـێك ناتوانێـت لێـی تێبگـات، مەگەر دوای تێكەیشـــنی نەبێــت لە كــۆمەڵە بەڵگەیەكــی قــورس و ئەســتەم بــۆ تێگەیشتن. بەدوایدا دانپێدانێكی ڕوونتر دەكات و دەڵێت: (لأن الشرـع إنمـا عفـا عن المجسمة لغلبة التجسم على الناس) دەڵێت زۆربەی خەڵكی موجەسیمەن، واتە زۆر لە ئەشعەرییەتەوە دوورن و ناتوانن لە عەقیدە ئـاڵۆزەكەی ئەشـاعیرە تێـبگەن، بۆیە شەرع لێیان خۆش دەبێت.

٨- ئەگەریش بڵێین لە هەندێ قۆناغی مێژوویدا زۆرینە بوونە، یان ئێستا زۆرن، هۆكاری ئەوە زۆرییەش پەیوەندی بە ڕاست و درووستی عەقیـدەكەوە نیـیە، بەڵكـو هۆكاری تری لە پشتە، لەوانە:

-لە پاش هەرەس هێنانی فیكری موعتەزیلەكان، ئیتر ئەشاعیرە لەسەر زەمیـنەی واقیعــدا و لەســەر حیســابی ئەوان بڵاوەیــان كــرد و هەر لەو سەروبەندەشــدا ولەبەرانبەر نەیارەكانیان و بەتایبەتی موعتەزیلە خۆیانیان وەكـو ئەهلـی سـوننەت و جەماعەت ناساند.

- لەو ســەردەمانەی كە دەســەڵاتیان بەدەســتەوە بــووە، كە تــاكو ئێســتاش كاریگەرییان لە دەسـەڵاتدا هەر هەیە، زۆر دەمـارگیرانە و بـێ ڕەحـمانە مامەڵەیـان لەگەڵ نەیارەكانیاندا كردووە، هەرچی قوتابخانە و ئیش و كاری فەرمی و پلەوپـایە هەیە بۆ خۆیان و ئەوانەی لایەنگری خۆیانن قۆرخیان كردبـوو، چـاكترین نمـونەو بەڵگەش لەسەر ئەوە، شیخ الإسلام ابن تيمية بوو، لە بەرگی یەكەمی كتێبەكەی ابن حجر العسقلاني (الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة) بە ڕوونی باس لەو ستەم و زۆرە دەكات كە ابن تيمية بە هۆی فتواو كتێبەكانی لەسەر دەستی ئەشاعیرە تووشی بووە كە بەو هۆیەوە زۆربەی ژیانی لە زیندانەكانی ئەشاعیرەدا بەسەر بردووە. بـۆیە

ئەوان لە ڕێگەی تەرغیب و تەرهیبەوە توانیان نەیارانی خۆیان بترسێنن و خەڵكیش -كورد واتەنی - خۆشیان بێت و ترشیان بێت.بیانكەن بە شوێنكەوتووی خۆیان.

چەند پرسیارێك لە ئەشاعیرە!

زانایانی ئەهلی سوننەت لە كۆن و لە هاوچەرخەكانـدا، هەنـدێك پرسـیاریان لە ئەشاعیرە كردووە بۆ ئەوەی بە هەمان چەكەكەی خۆیـان ڕوبەڕوویـان ببـنەوە و بەو پرسیارانە ڕایـان بوەسـتێنن، مـن چەنـد پرسـیارێكی ئاسـان و ڕوون لەو پرسـیارانە هەڵدەبژێرم و ئاراستەی ئەشاعیرەی سەردەمی خۆمانی دەكەم:

١ .ئێوە دەڵێن زاهیری وشەی (استوی) نەشیاوە بـۆ اللـە عزوجـل بەكاربێـت و دەڵێن پێویستە وشەكە لەسەر ئەو مەعنا لابدەین و بیگـۆڕین و تەئـویلی بكەیـن بـۆ (استولی)، یان (جاء ربك) دەكەن بە (جاء أمر ربك) یان (ید الله) دەكەن بە (قـدرة الله) وضـحك و غضـب و محبـة و زۆربەی سـیفاتە خەبەرییەكـان و زاهیـری زۆر ئایەتی تریشتان بەبەهانەی ئەوەی كە نەشیاوە بۆ زاتی الله بەكار بێـت، تأویـل تـان كردووەو لە زاهیرو ڕواڵەتـی ئـایەتەكە دوورتـان خسـتووەتەوە، یەعنـی بـۆ نمـوونە پێغەمبەر صـلی اللـە علیـە و سـلم فەرموویەتی(یعجـب ربنـا) یضـحك ربنـا) ئێـوە بەزمانی حاڵ دەڵێن شتی وانییە و مەبەستی ئەو وشانە نییە و مەبەستی واتـای تـرە، بەڵكو لە ئایەتەكاندا الله تعالی ید و وجە و چەندین سیفەتی تـری بە ڕاشـكاوی بە زمانێكی عەرەبی پاك و پاراو بۆ خۆی جێگیـر كـردووە، ئێـوە دەڵـێن مەبەسـت لەو وشانە نییە كە لەو ئایەت و فەرمودانەدا هاتوون، پرسیارەكە ئەوەیە:

ئایا الله تعالی بۆچی ئایەتەكە بە شێوەیەك دادەبەزێنیت و مەبەستی پێی شـتێكی ترە؟ ئەی بۆچی اللـە تعـالی ڕاسـتەوخۆ مەبەسـتەكەی خـۆی لە ئـایەتەكەدا بەیـان نەكردووە، بۆ نموونە لەجیاتی ئەوەی ئێمە بڵێین (اسـتوی) مەعنـای (اسـتولی)یە و ئەو ناكۆكییە بكەوێتە ناو ئوممەتی ئیسـلام لەسـەر ئەوە، بـۆچی اللـە تعـالی خـۆی

ڕاستەوخۆ نەیفەرمووە الرحمن علی العرش استولی! و جاء امر ربک؟، لە کاتیکدا خۆی فەرموویەتی قورئانی بە زمانێکی پاراوو ئاسان دابەزاندووە هەموان لێی تێدەگەن: (بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ)؟

٢ .بۆچی وارد نەبووە لە پێغەمبەرەوە صلی الله علیه و سلم ڕۆژێك لە ڕۆژان بۆ نموونە بە هاوەڵەکانی فەرموبێت، (ید) مەعنای دەست نیيە و مەعنای قودرەتە؟ یان استوی مەعنای ئەوە نییە الله بەزاتی خۆی لەسەر عەرشە بەڵکو ئەوە مەعنای دەسەڵاتی الله یە بەسەر عەشدا و...بۆچی هەرگیز ئاماژەی بەوە نەکردووە سیفەتە خەربەرییەکانی الله تعالی هیچیان مەبەست پێیان ڕواڵەتەکانیان نییە و بەڵکو مەبەست پێیان واتای ترە، بۆچی نەیفەرمووە ئەوەی ئێوە وادەزانن کەلامە بە پیت و بە دەمگ نەخێر ئەوە کەلامی نەفسییە و لەناو دەروونی الله دا بوونی هەیە، هتد لە کاتیکدا پێغەمبەر صلی اللە علیە و سلم هەموو شتێکی بۆ هاوەڵان و بۆ ئوممەتەکەی ڕوون دەکردەوە تەنانەت ئادایی چوونە سەر ئاویش؟ ئایا چۆن مەسەلەیەکی وا گەورەو گران وهەستیار ڕوون ناکاتەوە، ئینجا هەموو خاوەن عیلمێك دەزانێت (تأخیر البیان عن وقت الحاجة لا یجوز). لە کاتێکدا نەزانراوە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم ڕۆژێک لە ڕۆژان ڕوونکردنەوەی لەو شێوەی بۆ هاوەڵە بەڕێزەکان دابێت.

٣ .پرسیارێکی تریش ئایا بۆچی عەرەب کە بەدوای بچووکترین رەخنە دەگەڕان لەسەر قورئان تۆماری بکەن، ئەم جیاوازییە لە دەربڕین و مەبەستدا کە ئێوە بەزمانی حاڵتان دەڵێن لە قورئاندا هەیە، باسی دەکەن بۆچی ئەوان دەرکیان پێ نەکرد و نەیان کرد بە بیانوویەك ڕەخنەی لە قورئان پێ بگرن؟ بۆچی نەیانوت ئەگەر

قورئـان بە زمـانێكی عەرەبـی پـاك و پـاراوو مـوبین دابەزیـوە بـۆچی ئەو ئایەتـانە واتاكانیان ناڕوونن؟

٤ .ئەی هـاوەڵان اللـه لێیـان ڕازی بێـت، بـۆچی لە وتـووێژە زانسـتییەكانیاندا ڕۆژێـک ئەم عەقیـدەو بیروبـاوەڕانەی ئەشـاعیرەیان لە سـیفات وبابەتەكـانی تـردا بەدمدا نەهاتووە ودین وئیمانیان بەبێ فەلسـەفەو بـێ سەفسـەتەو تأویـل و گـۆڕینی دەقەكانی قورئان وسوننەت خستووەتەڕوو.

٥ .ئێوە كە خۆتان دەدەنە پاڵ ابوالحسـن الاشـعري ودەڵـێن ئـێمە لە عەقیـدەدا ئەشعەرین، بۆچی موخالەفەی عەقیدەكەی دەكەن وبەقسەی ناكەن، ئەو إثبـات ی علـو وبەرزی اللـه تعـالی لەسـەر عەرشـی دەكـات وسـیفاتەكان تەئویـل ناكـات وبەشێوەیەكی گشتی لەسەر عەقیدەی سەلەفە؟ وەكو لە كتێبـی (الإبانـة في أصـول الديانــة) كە كۆتــا كتێبێتــی لە ژیانیــدا ڕوونــی كـردووەتەوە، بــۆچی لە زۆربەی عەقیدەكەی ئەشعەری لاتانداوەو چـوونەتە سـەر تێگەیشـتنی فخرالـدین الـرازي وئەوانی تر و لەگەڵ ئەوەشدا هەر دەڵێن ئێمە ئەشعەرین؟

٦ .لەو هەموو سیفەتانەی الله تعالی كە لە قورئانـدا بە ڕاشـكاوی هـاتووەو ولە سوونەتدا جێگیر بووە، بۆچی تەنها باوەڕتـان بە حەوت سـیفەتی هەیە وەكـو خـۆی وئەوانی تر تەئویل دەكەن ولەواتـا زاهیرییەكـانی خـۆی دووری دەخەنەوە، بـۆچی وەكو چۆن ئەو حەوتەتان جێگیر كـرد وباوەڕتـان پێیەتـی، باوەڕتـان بەوانـی تـریش وەكو خۆی نییە؟

كۆتایی ئەم پرسیارانەش بە پرسیارێكی تر دەهێنم كە ئاراستەی شارەزایانی ئەشاعیرەی دەكەم و ئەویش ئەوەیە:

بۆچی كە خۆتان بە ئەهلی سوننەت دەناسێنن نالێن ئەهلی سوننەت و جەماعەت و تەواو؟ بۆچی دەبێت بڵێن ئەهلی سوننەت و جەماعەتی ئەشاعیرە؟ ئەو پاشكۆیەی بۆچییە و ئایا لەبەر ئەوەیە ئەگەر ئەشاعیرەكەی بۆ زیاد نەكەن ڕاستەوخۆ بەرانبەر بەوە تێدەگات ئەهلی سوننەت مەبەست لەسەلەف و شوێنكەوتووانی عەقیدەی سەلەفە؟ یان حیكمەتێكی تری تێدایە؟

ئایا ئەشاعیرە ئەهلی سوننەتن؟

ئەشاعیرە دەڵێن ئێمە ئەهلی سوننەتین، فیرقەكانی تریش وەكـو ماتوریـدیەش بە هەمان شێوە هەر وا دەڵێن، لە ڕاستیدا پـێش ئەوان مـوعتەزیلەش هەر هەمـان ئەو بانگەشەیان دەكرد ودەیانوت ئـێمە ئەهلـی سـونننەت و جەمـاعەتین، بەڵام هەمـوو بانگەشەیەك پێویستی بەبەڵگە هەیە و بەقسە وئیددیعاكردن نابێت.

١ -ئایا ئەشاعیرە ئەهلی سوننەتن یان نا؟ وەڵامەكەی لە دوو ڕوانـگەوە دەبێـت، لەلایەكەوە بەلێ ئەهلی سوننەتن، لەلایەكی تـرەوە نەخێـر ئەهلـی سـوننەت نـین و فیرقەیەكن لە فیرقە لادەرە ئیسلامییەكان، بەڵام چۆن؟ بە ئیعتیبـاری یەكەم ئەگەر لە بەرانبەر شیعەدا حیساب بكرێن، لەو حاڵەتەدا نەك ئەشـاعیرە بەڵكـو ماتوریـدییەو موعتەزیلەش هەر ئەهلی سوننەتن، چـونكە هەموویـان دان بە خیلافەتـی هەر سـێ خەلیفەكەدا دەنێن.

بەڵام كاتێك مەنهەجەكەیان لە عەقیدەدا بە مەنهەجی سەلەف بەراورد بكەیـن و لە ڕۆشنایی دەقەكانی قورئان و سـوننەتدا بە تێگەیشـتنی سـەلەف لێكـی بـدەینەوە، نەخێـر ئەهلـی سـوننەت نـین و جیـاوازی جەوهەری و بنچینەییـان لە پرسـەكانی عەقیدەدا هەیە لەگەڵیاندا، لە جیاوازییە سەرەكییەكانیان لەگەڵ ئەهلی سونەتدا:

*پێشخستنی عەقڵ لەسەر نەقڵ و ئەمەمان پێشتر باس كردووە.

*نكۆڵی كردنیان لە هەندێ سیفەتەكانی اللە تعالی وەكو استواء و نزول و مجیء و غضب ورضا و زۆر شتی تر.

*جگە لە ئەم سیفەتانە: (الحیاة والعلم والقدرة والإرادة والسمع والبصر والكلام النفسي) سیفەتەكانی تری الله تعالی تەئویل دەكەن و لە واتای ڕواڵەتی قورئان دوور دەخەنەوە.

*ئیمان لەلای ئەشاعیرە باوەڕهێنان و تەسدیقی دڵە، بەمەش لەگەڵ ئەهلی سونەت جیا دەبنەوە كە كردەوە لە ناو ئیماندا دادەنێن.

*هەروەها مەسەلەی وەرنەگرتنی فەرموودەی ئاحاد لە عەقیدەدا ئەگەر لە بوخاری و موسلیمیشدا بێت و بنچینەی جیاوازی تریشیان هەیە لەگەڵ ئەهلی سوننەتدا.

٢ -تەنانەت خۆیشیان هەست بەوە دەكەن و كاتێك بەخۆیان دەڵێن ئەهلی سونەت، زاراوەی ئەشعەری بۆ زیاد دەكەن، چونكە ئەگەر وا نەكەن بەرانبەر وا تێدەگات مەبەست لە ئەهلی سوننەت، ئەهلی حدیث و ئەهلی سوننەتە لە پێشینانی چاكی ئەم ئومەتە لەسەر ڕێبازو تیگەیشتنی سێ سەدە چاكەكان.

٣ -لە ئەلفوبێی عەقیدەی ئەهلی سوننەت كە دەبێت هەموو موسوڵمانێك بیزانێت ئەوەیە، لە مەسەلەی ناوو سیفەتە بەرزەكانی اللە عزوجل دا، پێویستە هەمووی وەكو خۆی بە بێ گۆڕین و تەئویل كردن و پەكخستنی واتاكانیان جێگیر بكرێن و نابێت بۆ واتای تر لە زاهیرەكەی دور بخرێنەوە، هەروەها باوەڕ هێنان بە كەلامی الله كە كەلامە لەسەر حەقیقەت بەو شێوەی كە شاییستەو شایانە بە اللە تعالی و

زۆر مەسەلەی تریش لە بواری قەدەر و لایەنی تری ئەو بیروباوەڕە، كە لە ڕاستیدا نە ئەشاعیرەو نە غەیری ئەوانیش لە فیرقەكانی تری وەكو موعتەزیلەو ماتوردییەو مورجیئە پێوەی پابەند نین، ئیتر بانگەشە كردنی ئەهلی سوننەت لەلایەن ئەوانەوە بانگەشەیەكی بێ بەڵگەیە و ئیددیعایەكە پێویستی بە سەلماندنە.

٤ -بەڵێ ڕاستە ئەشاعیرە هەرچەند لە زۆرێك لە بوارەكانی عەقیدەدا لەگەڵ ئەهلی سوننەت و عەقیدەی سەلەفدا جیاوازییان هەیە، بەڵام هاوكات لە كۆمەڵێك مەسەلەی تریشدا موافەقەی ئەهلی سونەتیان كردووەو هەمان تێگەیشتن و بۆچوونیان هەیە، بۆ نموونە هەڵوێستیان لە هاوەڵان الله لێیان ڕازی بێت، بەڵام ئایا عەقیدە بەو شێوە دەبێت بەشێكی وەربگیرێت و بەشێكی بە عەقڵ و بۆچوونی فەیلەسوفەكان ڕەتبكرێتەوە و تەئویل بكرێت؟ بێگومان نەخێر ، تێكەڵكردن لە مەسەلەی عەقیدەدا كارێكی خراپ وناپەسەندە و نیشانەی نەپێكانی حەق و نەدۆزینەوەی مەنهەج و ڕێبازی ڕاستە.

٥ - هەندێك لە زانایانی ئەهلی سوننەت دەڵێن، ئەشاعیرە لەوەندەی كە لەسەر مەزهەبی ئەهلی سوننەتن وحەقیان پێكاوە، بەشێوەیەك لە شێوەكان پێیان دەوترێت ئەهلی سوننەت، لەو بوارانەش كە لە عەقیدەی ئەهلی سوننەت لایانداوە لەوەدا پێیان دەوترێت ئەهلی بیدەع و فیرقەیەكن لە فیرقە لادەرەكان كە لە مەنهەج لایانداوەو ڕێگەی ڕاستیان ون كردووە. شیخ الاسلام ابن تیمة - رحمه الله ، دەفەرموێت: (فلفظ السنة يراد به من أثبت الخلفاء الثلاثة ، فيدخل في ذلك جميع الطوائف إلاّ الرافضة ...)منهاج السنة ٢/ ٢٢١. واتە وشەی سوننەت لە ڕوویەكی

گشتییەوە مەبەست پێی هەمو ئەوانەیە كە خیلافەتی أبوبكر و عمر و عثمان اللە لێیان ڕازی بێت جێگیر دەكەن و بەو شێوەش هەموو تاقم و تائیفەكان دەگرێتەوە ڕافیزە نەبێت. بەڵام لە ڕاستیدا مەسەلەی عەقیدە نابێت بەو جۆرە شل بكرێتەوە و لە بەشێكیدا لەسەر حەق بیت و لە بەشێكی تریدا لە حەق لابدەیت، خاڵی جیاوازی ئەشاعیرە لەگەڵ ئەهلی سوننەتدا لە خاڵی هاوبەش زۆرترن وجگە لەوەش لە بوارێكی هەستیاردایە كە ناكرێت سازشی لەسەر بكرێت، اللە تعالى لە چەدین ئایەتدا لە قورئانی پیرۆزدا(إتیان و مجیء وخۆشەویستی و تورەبوون و استواء ونداء و چەندین سیفەتی بۆ خۆی جێگیر كردووە، ئەشاعیرە دەڵێن شتی وا نییە هیچ لەو وشانە نابێت بەڕواڵەتەكەی لێكبدرێتەوە بەڵكو دەبێت ئەو واتایانە دوور بخەینەوەو واتای تریان بۆ دیاری بكرێت، اللە تعالى لە چەندین ئایەتدا فەرموویەتی ئەو لە ئاسمانە، ئەشاعیرە دەڵێن نەخێر اللە لە ئاسمان نییە و جێگای نییە، اللە تعالى (ید و وجە)ی بۆ خۆی جێگیر كردووە لە قورئاندا ئەشاعیرە دەڵێن نەخێر نە ید و نە وجە ی نییە، پیغەمبەر صلى اللە علیە و سلم لە چەندین فەرموودەدا (ضحك و نزول وعجب)بۆ اللە باس كردووە، ئەشاعیرە دەڵێن نەخێر اللە ئەو سیفەتانەی نییە! ئەمانەش هەمووی گومراییە و ڕێگرە لەوەی تاقمێك ئەمە تێگەیشتنیان بێت و دەیان كارەساتی تری وایان هەبێت هێشتا هەر پێیان بوترێت ئەهلی سوننەت.

٦ -بەڵام كێشەیەكی تر دەمێنیت كە ئەهلی عیلم و زانایانی ئەهلی سوننەت باسیان كردووە، ئەویش ئەوەیە: ئایا ئەوە ڕاستە ئەهلی سوننەت بكرێن بە

دووبەشــەوە؟ بەشــێکیان شــوێنکەوتووی ســەلەف بــن و ئەهلــی ســوننەتی تەواو، بەشێکیشیان بوترێت، ئەمـانە ئەشـاعیرەن و ئەوانـیش هەر ئەهلـی سـوننەتن، بەڵام کۆمەڵێك لادان و بیدعەی عەقیدیشیان هەیە وکو تەئویلی سیفات و نکۆڵی کردن لە زۆرێکیـان و زاڵکردنـی عەقـڵ بەسـەر نەقـڵ لە کـاتی تەرجیحـدا و وەرنەگرتنـی فەرموودەی ئاحاد لە عەقیدەدا و هەروەها لە پێناسەی قورئـان و قەدەر و چەنـدین مەسەلەی تردا جیاواز بن و هەر ئەهلـی سـوننەتیش بـن، وەڵامـی ڕاسـتیش ئەوەیە مەگەر بەو ئیعتیبارەی یەکەم لەبەرانبەر شیعەدا وایـان پـێ بوترێـت، بەهـۆی زۆری جیاوازی لە نێوانیاندا بەراورد بەهەڵوێستیان لە عەقیدەی ئەهلـی سـوننەت، ئەگینـا بەڕەهــایی دەبێــت هەر بوترێــت فیــرقەیەکن، بەڵام لە فیرقەکــانی تــر لە ئەهلــی سوننەتەوە نـزیکتر ن، کە ئەوەش بەداخەوە هـیچ سـوودێکی بـۆ ئەوان نیـیە، بەڵام ئەوە تەنها لە ڕووی بەراوردەوە لەگەڵ موعتەزیلە و جەهمییە پەتییەکـان و شـیعە و هەنـدێ فیـرقەی تـر، ئەگینـا بەراورد بە ئەهلـی سـوننەتی ڕاسـتەقینە و بەراورد بە عەقیـدەی ئەهلـی سـوننەتی وەرگیـراو لە دوو سـەرچاوە سـازگارەکەی کیتـاب و سوننەت بە تێگەیشتنی سەلەف نەخێر وا نییە.

٧ - هاوەڵان الله لێیان ڕازی بێت تاکو سەردەمی عەلی الله لێی ڕازی بێت هـیچ ناکۆکییەکیان تێدا نەبوو، لەو سـەردەمەوە ئیـتر خەواریـج و ئینجـا شـیعە سـەریان هەڵدا و دوای ئەوان کۆمەڵێك نکۆڵییان لە قەدەر کرد بە القدریة نـاو بـران و دوای ئەوان (الجعد بن درهم) نکۆڵی لە سیفاتەکانی الله کـرد و لەسـەر دەسـتی (خالـد القسري) کوژرا و لە دوای ئەو (جهم بن صفوان) ی قوتابی الجعد سەری هەڵـدا

و بوو بە خاوەنی بیرۆكەی نكـۆڵی كـردن لە سـیفات و خاوەنـداریێتی بـۆ هەنـدێ عەقیدەی گومڕای نامۆی تر بە عەقیدەی ئەهلی سونەت، دواتر موعتەزیلە سـەریان هەڵـدا و لە هەمـوو ئەو ڕێبـازە گومڕایانەیـان وەرگـرت وبـوون بە كـۆكەرەوەی گومڕاییەكان، لە دوای ئەوان (أبو الحسن الأشعري) ناوی دەركـرد و پـاش ئەوەی ساڵانێك لەسەر عەقیدەی موعتەزیلە بوو، تەوبەی كـرد و گەڕایەوە سـەر مەزهەبـی ئەهلی سوننەت، بەڵام نەك بەتەواوی و هەندێ لادان لە عەقیەكەیدا هەر مـایەوە و تەنـانەت لە كتێبـی (الإبانـة) كە كۆتـا كتێـبە نووسـیوێتی تـا ئێسـتەش هەر تێیـدا ماوەتەوە.

دواتر ئەشاعیرە لە دوای ئەشعەری بەردەوامییان هەبوو، بەڵام لەگەڵ تێپەڕبوونی سەردەم و سەدەكاندا لە عەقیـدەی ئەشـعەری كە عەقیـدەیەكی زۆر نزیـك بـوو لە عەقیدەی سەلەفەوە، دوورتر دەكەوتنەوەو زیاتر مەزهەبەكەیـان بـوو بە ڕەنگـدانەوە بۆ مەزهەب و تێگەیشتن و بۆچوونەكانی الفخر الرازي و ابن فـورك و متـأخرین ی ئەشاعیرە كە مەودای نێوانیان لەگەڵ ئەبـو حەسـەنی ئەشـعەریدا هەر زۆر دوور و فراوان بوویەوە بە ئێستاشەوە، بەڵكو نەك هەر لە عەقیـدەی ئەهلـی سـوننەت دوور كەوتــوونەتەوە، بەڵكــو لە عەقیــدەی أبــو الحســن الأشــعري ش زۆر دوور كەوتوونەتەوە.

٨- لەم بارەوە مەسەلەیەكی زۆر گرنگ هەیە ئەویش ئەوەیە، ئەشاعیرە هەمویان یەك چین و جۆر و بیركردنەوە نین، بەڵكـو جیاوازییـان لە نێـوان خۆیشـیاندا زۆرە، ئەگەرچی كامیان لەوانی تر باشترن لە عەقیدەی ئەهلی سـوننەتەوە هەر زۆر نزیـك

نین و جیاوازییان جیـاوازییەكی گەورەو جەوهەریە، بەڵام دوا جـار ئەوە واقـیعە و جۆرەكانیان جیاوازن.

٩ - هەنـدێك لە زانـا گەورەكـان بـۆ نمـوونە النـووي و ابـن حجـر العسـقلاني والبیهقي وابن الجوزي و زانـای تـر، لە هەنـدێك هەڵە و لادانەكـانی ئەشـاعیرەدا وەكو تەئویل كردن موافەقەی ئەشاعیرەیان كردووەو هاوبۆچوون بوونە لە گەڵیاندا، ئەوانە لەبەر ئەو هاوبۆچوونیە ناكرێت هەمان حیسـابی ئەوانیـان بـۆ بكرێـت كە بە كۆمەڵێك بنەمای جۆراوجۆر لە عەقیدەی ئەهلـی سـوننەت جیـابوونەتەوە، چـونكە لەیەك بنەما لە بنەماكانی ئەشاعیرەدا هاوبۆچوون بوونە و لە بۆچوون و عەقیـدكانی تریاندا ناكۆك بوونە لە گەڵیاندا و هەمان عەقیدەی ئەهلی سوننەتیان هەبـووە، بـۆیە ئەوانە ئەگەرچـی لەسـەر خۆیانیـان حیسـاب دەكەن، بەڵام لە ڕاسـتیدا خـاڵی جیاوازییان لەگەڵ ئەشاعیرەدا زۆرترە تاكو خاڵی هاوبەش وتەبایی.

١٠- ئەشاعیرە زۆر جار بە خۆیان ئیعتیراف دەكەن كە لەگەڵ ئەهلـی سـوننەت جیاوازن و كـار بە تێگەیشـتنی سـەلەف بـۆ أسماء و صـفات و پرسـەكانی عەقیـدە ناكەن، یەكێك لە بنچینە مەشهورەكانیان لە عەقیدەدا ئەم بنچینەیە: "مذهب السـلف أسلم، ومـذهب الخلـف أعلـم وأحكـم" واتە مەزهەبـی سـەلەف سـەلامەتترە، بەلام مەزهەبی خەلەف واتە پاشـینان و ئەشـاعیرە زانسـتیتر و تـۆكمەترە! واتە مەزهەبـی ڕازی و ابن فورك و الغزالي و الشهرستانی لە مەزهەبی أحمد بـن حنبـل و سـفیان الثوري و سەرانی سەلەف زانستیتر و تۆكمەترە!

١١- بەهۆی ئەوەی كە زۆرێك لە زانایانی ئەشاعیرە ناڕاستی ڕێبازی خۆیان لە مەسائیلی عەقیدەدا بۆ دەركەوت و لە گوماندا دژیان، بۆیە لە كۆتایی ژیانیاندا لە ڕێبازەكەی خۆیان لە علم الكلام و تێكەڵ كردنی فەلسەفە بە عەقیدە پەشیمان دەبوونەوە، عبد الرحمن المعلمي لە كتێبی (القائد إلى العقائد) باسی پاشگەزبوونەوەی الجويني والغزالي و الفخر الرازي و پێش ئەوانیش ابو الحسن الأشعري دەكات و دەڵێت: (قد أبلغ الله تبارك وتعالى في إقامة الحجة على اختلال النظر المتعمق في الإلهيات بأن يسر لبعض أكابر النظار المشهورين بالاستقلال أن يرجعوا قبيل موتهم إلى تمني الحال التي عليها عامة المسلمين ، فمنهم الشيخ أبو الحسن الأشعري، وأبو المعالي ابن الجويني الملقب إمام الحرمين، وتلميذه الغزالي، والفخر الرازي ...) جوێنی لە نەخۆشی سەرەمەرگدا دەیوت شایەت بن گەڕاومەتەوە سەر عەقیدەی سەلەف و خۆزگەی بە دینی پیرەژنان دەخواست كە دینداری بە نەزانی دەكەن، واتە خۆزگەی دەخواست لە فەلسەفەو علم الكلام و ئەو باسانە هەرگیز ئیشی نەكردایە، ئەگەر چی وەكو هەندێك لە لێكۆڵەرەوان دەلێن ئەوان بۆ مەزهەبی سەلەف نەگراونەتەوە، بەڵكو بۆ مەزهەبی التفويض گەڕاونەتەوە، بەڵام گرنگ ئەوەیە ناراستی و هەڵەی مەزهەبەكەی خۆیانیان بۆ دەركەوتووە.

بۆچی ئەشاعیرە زۆرترن؟ (ابن حجر العسقلاني) وەڵام دەداتەوە

لە كتێبی (الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة) كە كتێبێكی گرنگی مێژوونووس و فەرموودەناسی بەناوبانگ (ابن حجر العسقلاني) یە، دەربارەی مێژوو و ژیاننامەی ئەو زانا و ناودارانەی كە لە سەدەی هەشتەمی كۆچیدا ژیاون و یەكێك لەوانە زانای گەورەو پایەدار ابن تیمیة یە، نەك تەنها زۆر حەقیقەتی سەرنجڕاكێشی دەربارەی ئەو زانا خستووەتەڕوو، بەڵكو چەند حەقیقەتێكی زۆر گرنگی دەربارەی ئەشعەرییەكانیش باس دەكات كە ناحەز و نەیاری ابن تیمیة بوونە و ئەوە دەردەخات كە چۆن عەقیدەی خۆیان بە تۆپزی و بە هێزی دەسەڵات سەپاندووەتە سەر خەڵكیدا، لێرەدا چەند خاڵێك لەو بارەوە دەخەمە روو:

١ -ئەوەی كە دەوترێت زانایان لەسەر مەزهەبی (ابن تيمية) نەبوونە و زۆربەیان ئەشعەری بوونە لەو كتێبەی (ابن حجر) دا دەردەكەوێت كە وا نییە و ئەو قسەی ئەوان خیانەتێكە لە مێژوو كردوویانە.

(ابن تيمية) كە مونازەری لەگەڵ دەكردن و سەریش دەكەوتە سەریاندا وەكو ئەو مونازەری كە لەگەڵ الزملكاني ئەنجامیدا، دواتر قازی شافیعی كە شافیعییەكان ئەشعەری بوون، یان قازی حەنەفی بانگیان دەكرد و زیندانیان دەكرد و هەندێ جار بەبەرچاوی خەڵكەوە لێیان دەدا و سووكایەتییان پێ دەكرد.

٢ -ئەشعەرییەكان كە خاوەنی دەسەڵات بوون لەو سەردەمەدا، لەگەڵ (ابن تیمیة) و قوتابییەكانی - وەكو ابن حجر دەڵێت - هەمیشە بە زەبری هێزو دەسەڵات مامەڵەیان كردووە، فەرمانیان دەركردووە بە قەدەغەكردنی قسەو فەتوادان لەسەریان، زیندانیان كردوون، هەروەها قازێكانی سەربەخۆیان لە ئەشاعیرە و جەهمییەكان ئەوانیان لەسەر عەقیدەو بیروڕاكانیان تەعزیر كردووە. ئەشاعیرە بەم شێوە لەو سەردەمەدا مەزهەبی خۆیان بڵاودەكردەوە.

٣ -لە میسریش بەهەمان شێوە حەنبەلییەكان كە مەبەست پێیان شوێنكەوتووانی فەرموودەو سوننەتە، زۆر لەسەر دەستی دەسەڵاتی ئەشاعیرە ئازار دەدران و سووكایەتییان پێ دەكرا، تەنانەت (ابن حجر) لەو كتێبەیدا دەڵێت بە زللە لەبەرچاوی خەڵكیدا لێیان دەدرا.

٤ -لەو سەردەمەدا هەر مەزهەبێك و قازی خۆیان بووە، وەكو ئەوەی چوار دین بێت و تەنها ئیسلام دینی هەموو لایەك نەبێت، زۆربەی سەرانی هەرسێ مەزهەبی حەنەفی و شافیعی و مالیكی جیاوازییان نەبووە لە مەسەلەی سەرخستنی فیكر و عەقیدەی ئەشاعیرە و هەموویشان خاوەن دەسەڵات بوونە، (ابن حجر) دەڵێت جارێكیان قازییەكی مالیكی ناردی بەشوێن (ابن تیمیة)دا و لەسەر هەندێك لە قسەو فەتواكانی، ئەویش ڕازی نەبوو بچێتە بەردەمی و وتی ئەو دوژمنمە چۆن ئەبێت ببێتە دادوەر بەسەرمەوە، بەڵام ئەو فەرمانی زیندانی بۆ دەركرد.

٥ -(ابن حجر) دەڵێت بە فەرمانی دادوەرە مالیكییەكە (ابن تیمیة) لە بورجێكدا زیندانی كرا، بەڵام خەڵكی سەردانیان دەكرد و ئەویش قسەو وانەی

هەبوو بۆیان، (ابن حجر) دەڵێت كاتێك قـازی لەوە ئـاگەدار كـرایەوە، وتـی ئەگەر (ابن تیمیة) نەشكوژرێت (چونكە تەكفیـری كردبـوو و خـوینی بە حەڵاڵ دەزانـی) دەبێت سەغڵەت بكرێت و ڕێگە نەدرێت قسە بـۆ خەڵكـی بكـات، ئەوەش بەڵـگەیە لەسەر ئەوەی ئەشاعیرە چۆن عەقیـدەی خۆیـان بە زۆر و بە پشـتگیری دەسـەڵات بڵاو كردووەتەوە.

٦ -هەر لەو كتێبەی (الدرر الكامنة) دا داهاتووە، لەناو شاری دیمەشـقدا، جـاڕ درا، كێ باوەڕی بە ابن تیمیة هەبێت و لەسەر عەقیـدەی ئەو بێـت خـوێنی حەڵاڵە، هەموو ئەم ڕێوشوێنە ناشەرعی و پـڕ لە دەمـارگیری و نامیهربـانییەی كە ئەشـاعیرە دەیانكرد لە رێگەی قازی و كاربەدەسـتەكانیانەوە ئەنجامیـان دەدا، ئەمەش تیشـك دەخـاتە سـەر ئەو قسـەی ئەوان كە دەڵـێن ئەشـاعیرە زۆر بـوونە، چـونكە بـئەوان بانگەشـەی ئەوە دەكەن ك بەڵـگەی زانسـتی و حەق لەلای ئەوان بـووە و ئەوەش دەردەخات كە مەسەلەكە وا نەبووە، بەڵكـو نهێنـی ئەو پرسـە ئەوە بـووە كە ئەوان هەمیشـە چەقـۆی بـێ ئینسـافی و بـێ ویژدانیـان لە دژی (ابـن تیمیـة) و (أهـل الحدیث)دا لەبەركار و تیژ بووە.

٧- ئەشاعیرە دەڵێن ئێمە بەڵگەی زانستیمان پییە و زانایـان لەگەڵ ئـێمەن بـۆیە زۆرترین، بەڵام وەكو بانگخوازێكی بەڕێز لە كاتی باسكردنی ژیاننامەی

(ابن تیمیة) لە كتێبی (الدرر الكامنة)دەڵێت، ئاخر ئێوە خوێنی زانایانی ترتـان لە غەیری خۆتان حەڵاڵ كرد و بە زەبری دەسەڵات و زیندانی كردنـی نەیارەكانتـان هەمیشە ڕەفتارتان كردووە، ئیتر ئەوە چ بەڵـگەو زانسـتێكە باسـی دەكەن. تەنـانەت

ئەوانەش كە باوەڕیان وەكو عەقیدە و باوەڕی ئێوە نەبوو ، ترسان و خۆیان لە شەڕو خراپەی ئێوە پاراست و نەیانتوانی قسە بكەن.

٨ - لەو سەردەمەی كە (ابن حجر) باسی دەكات بە زۆر ئەوانەی لەسەر مەزهەبی حەنبەلی بوون كۆ دەكرانەوە بە زۆر و هەڕەشەی كوشتن مەزهەبیان پێ دەگۆڕدرا و دەكرانە شافیعی، مەزهەبی شافعیش لە بیروباوەڕدا ئەوەش جۆرێك بوو لە شێواندنی حەق و ڕاستی چونكە مەبەستیان پێی عەقیدەی ئەشاعیرە بوو نەك ئەشعەری خۆیشی، چونكە مەعلومە كە ئەبو حەسەنی ئەشعەری لە كۆتایی ژیانیدا لە زۆرێك لە بیروباوەڕەكانی گەڕایەوەو چووە سەر عەقیدەو بیروباوەڕی ئەحمەدی كوڕی حەمبەل.

٩ -ئەوەشی باسكردووە كە ئەوەی ڕێگر بوو لە كوشتنی ا (ابن تيمية) ئەوەبوو، هەندێ جار لەناو قازییەكاندا یەكێكیان ئیتر لەبەر هەر هۆكارێك بێت ڕێگر دەبوون لە دەركردنی ئەو بڕیارە، ئەگینا ئەوان كوشتنیان لە زیندانی كردنی پێ باشتر بوو.

١٠ -یەكێكی تر لە هۆكارەكانی ئازار و ئەشكەنجەی (ابن تيمية) ئەوە بوو ڕووبەڕووی هەموو موبتەدیعێك دەبوویەوە، (ابن حجر) لەو كتێبەیدا باس لە كەسێك دەكات بەناوی (نصر بن منبج) كە شوێنكەوتوی (ابن عربي الطائي) سۆفی بووە و (ابن تيمية) ش ئەوی تەكفیر كردبوو. بۆیە ئەو نەسری كوڕی مەنبەجە دەچێتە لای بەیبەرسی سوڵتانی میسر كە نزیك دەبێت لێی و لە دژی (ابن تيمية) هانی دەدات، لەڕاستیدا ئەوە پیشەی هەمیشەیی جەهمی و ئەشعەرییەكان بووە كە پەنایان بۆ ئەو جۆرە كارە دزێوو ناشیرینە لە دژی نەیارەكانیان بردووە ، ئەوەش بوو بە مایەی

ئەوەی قــازی مالكییەكــان ڕاســپێردرا و ئــازاری زۆری شــوێنكەوتوانی مەزهەبــی حەنبەلیدا، ئەوەشی سەرنجڕاكێشە قازییەكی حەنبەلیش هەبوو كە (ابـن حجـر) بە جاهیل ناوی دەبات، ئەڵێت ئەویش ڕازی بوو لەسەر ئەو ڕێوشـوێنە سـتەمكارانەی لە دژی (ابن تیمیة) و حەنبەلییەكان گیراوەبەر، بێگومان دەسەڵاتی ئەوكاتەش ئەو قازییەی لەبەر ئەو لاوازی زانست و كەسایەتییەی لەو جیگەیە داناوە.

١١ -بەڵام خەڵكی حەقبێژ و خاوەن ئینساف لە ئـوممەتی ئیسـلام نابڕێـت، بـۆیە (ابن حجر) باسی ئەوە دەكات كە لە شمس الدین الحریري كە قازی حەنەفییەكان بووە لە دیمەشق و دانی بەوەدا ناوە كە ابن تیمیـة زانـایەكی گەورەیە و سـێ سـەد ساڵیش دەبێت دونیا زانای وای بەخۆیەوە نەبینیوە، ئەمەش بوو بە هۆكـاری ئەوەی ئەشاعیرەكان ئەو قازییە بە هۆی ئەو قسە حەقەی دەربـارەی ابـن تیمیـة كـردی لە سەر كارەكەی لابدەن، تاوانی ئەو قازییە تەنها ئەوەبوو پشـتگیری لە (ابـن تیمیـة) كـرد! ئینجـا دەشـڵێن ئـێمە بەهـۆی زانسـت و بەبەڵـگەی شـەرعی زۆربـووینە و سەركەوتووینەتە سەر نەیارەكانماندا.

١٢ -لەو سـەردەمانەدا قوتابخانەكـان بە دەسـتی ئەشـاعیرە خۆیـانەوە بـوو بە حـوكمی ئەوەی خـاوەن دەسـەڵات بـوون، بـۆیە بەڕێـوەبردنی هەمـووی بە كەسـی ئەشـعەری سەرسەخـسـت دەسـپێردرا، هەروەهــا مـزگەوت و دادوەرەكــانیش هەر خۆیان دایاندەمەزرانـد، جـگە لەوەش خانەقایـان هەبـوو بەهەمـان شـێوە دەدرا بە دەستی كەسانی ئەشـعەری و ئەوانـیش دەبـوون بە خـاوەن كـاریگەری زۆر لەنـاو

كۆمەڵگـادا و بەم شـێوە نەك بە هـۆی زانسـت و بەڵـگەی زانسـتييەوە مەزهەبـی ئەشاعيرە بڵاو بوويەوە.

١٣- (ابن تيمية) زۆر كات زيندان دەكرا، دەوری چل ساڵ ئەو زانا بەرێـزە هەر زيندان دەكرا و ئازاد دەكرا و جارێكی تر زيندان دەكرايەوە، ئيتر ناوبەناو قازييەك خاوەن ويژدان پشتگيری لێ دەكرد و داوای ئـازادبوونی دەكـرد ئەشـعەرييەكانيش دەيانوت بەڵێ باشە، بەڵام با تەنازول لە عەقيدەكەی بكات بڵێت پەشيمانم، يان هيچ نەبێت لە هەندێ لە بيروباوەڕەكانی بگەڕێتەوە.

جارێكيان كە بە تكای كەسـايەتی پايەدارێـك ئـازاد دەكرێـت، بانـگ دەكـرێتە قەلعەی ديمەشق و وەكو لە كتێبی (الدرر الكامنة) دا هـاتووە، وا بـڵاو دەكـرێتەوە كە (ابن تيميـة) وتـوويەتی بـووم بە ئەشـعەری كە بێگومـان وا نيـيە، لەبەر ئەوەی پێشەوايەكی گەورەی وەكو ابـن تيميـة هەمـوو ژيـانی و كتێـبە زۆرەكـانی شـايەتن لەسـەر پـێچەوانەی ئەو بانگەشـەيە، بەڵام ئيـتر ئەوەش جۆرێـك بـوو لە جەنگـی دەروونی لە دژی خۆی و شوێنكەوتوانی.

١٤ -دوای ئازادكردنی لە قاهيرە نيشتەجێ بـوو، مـاوەيەكی زۆری پـێ نەچـوو سۆفييەكان لە قەلعەی ديمەشق سكاڵايان لەسەر (ابن تيمية) تۆمار كرد و وتيـان قسە بە مامۆستا و مەشايخەكانمان دەڵێت و هەروەها دەڵێت درووست نيـيە هـاوار بە پێغەمـبەر صـلی اللـه عليـه و سـلم بكرێـت! بـۆيە جـارێكی تـر فەرمـانی دەستگيركردنی بۆ دەرچوو و بۆ زيندانێك لە شاری ئيسكەندەرييە و پاش مـاوەيەك ئازاد كرا.

١٥ -جارێكی تر بە هۆی ئەوەی ابن تیمیة بەڕەحمەت بێت فەتوای لەسەر ئەوەبوو كە تەڵاقی سێ بە سێ یەك دانەی دەكەوێت نەك هەرسێكی، دیسان مەلاكانی ئەو سەردەمە كە زۆربەیان ئەشعەری و سەر بەدەسەڵات بوون، لە ساڵی ٧١٩ ی كۆچی لە دژی (ابن تیمیة) هەڵسانەوەو سكاڵایان لەسەری تۆمار كرد، ئەمەش بە هەمان شێوە لەبەر ئەو بۆچوونە جیاوازەی بوو لەگەڵیان كە هەندێ لە هاوەڵانیش لەسەر ئەو بۆچوونە بوونە، دیسان زیندان كرایەوە.

١٦ -جارێكی تر مەلاكانی ئەوكاتە لەسەری هەڵسان بە هۆی فەتوایەكی كە تێیدا وتبووی زیارەتی قەبری پێغەمبەر صلی الله علیه و سلم یەكێكە لە (قربات) بەڵام درووست نییە بەتایبەت سەفەری بۆ بكرێت، بەڵكو ئەگەر كەسەكە خۆی ڕێی كەوتە مەدینە بۆ ئیشی خۆی دەتوانێت سەردانی قەبرەكە بكات، لەسەر ئەوەش دیسان سەرانی ئەشاعیرە هەڵسان بە زیندانی كردنی.

لەبەر ئەوەی نەیارەكانی ابن تیمیة دەیانزانی دەسەڵات بە دەستی ئەشعەرییەكانەوەیە و دڵنیاش بوون لە هەڵوێستی ئەوان لە دژی (ابن تیمیة)، بۆیە هەمیشە لە جیاتی ئەوەی گفتوگۆی زانستی لەگەڵ بكەن و قسە و بۆچوونەكانی بە بەڵگە بەرپەرچ بدەنەوە، بەردەوام پەنایان بۆ دەسەڵات دەبرد و ئەوانیش خێرا فەرمانی دەستگیركردنیان بۆ دەردەكرد !

(ابن تیمیة) زۆربەی ژیانە پر لە پێزەكەی لە زیندانی ئەشاعیرە جەهمییەكاندا بردەسەر، تەنها لەسەر ئەوەی عەقیدەیەكی ڕاست و درووستی هەبوو و بەو لادانانەی ئەوان لە ئەسمائوسیفات و قەدەر و بابەتەكانی تری فیقهو شەریعەتدا

لەگەڵیان ناكۆك بوو ڕقیان لێ بوو،، (ابن تيمية) لەسەر بنەمای كیتاب و سوننەت و تێگەیشتنی سەلەف بوو و بە مەزن رایدەگرتن، زانایەكی حەقبێژ و بەغیرەت بوو لەسەر دینەكەی، وەكو ئەوان نانی بە زانستی شەرعییەوە نەدەخوارد و بڕیاری كۆتایی دابوو خۆی بە هەموو ساتێكی ژیانیەوە بە قوربانی ئیسلام بكات و تا دوا هەناسە بەرگری لە عەقیدەو لە شەریعەتەكەی بكات، بۆیە زیندانی بە گەشت وگوزار دەزانی و دەیفەرموو چیم لێ دەكەن؟ من بەهەشتەكەم لەناو دڵ و سنگمدایە، هەزاران جار لە زینداندا قورئانی خەتم كرد و سەدان كتێبی نووسی و وەڵامی هەزاران پرسیاری دایەوە كە تاكو ئێستا وەكو مەشخەڵێكە بۆ موسوڵمانان، بۆیە دواجاریش هەر لە زینداندا وەفاتی كرد و الله بە كوێرایی چاوی ناحەزەكانی ناوی بەرز كردەوە و كردی بە پێشەوایەكی هەرە خۆشەویستی موسولمانان لە هەموو سەدەكاندا و كردی بە پێشەنگ و سونبولێك بۆ هەمووئیمانداران و موەحیدێك.

١٧ -لەو وتانەی (ابن حجر) لە كتێبی (الدرر الكامنة)دا دەردەكەوێت كە ئەشاعیرە لە دژی (ابن تيمية) كە كەسایەتییەكی ئیسلامی زۆر زانا و كاریگەر بووە، هەروەها لە دژی شوێنكەوتوانی و شوێنكەوتوانی مەزهەبی حەنبەلی كە ئەهلی فەرموودەو سوننەت بوونە، هەموو ڕێگەیەكی ناشەرعی و ستەمكارانە وتوندیان لە دژیان بەكارهێناوە و خەڵكیشیان ترساندووە و وتوویانە هەركێ نەبێتە ئەشعەری حاڵی بە حاڵی ئەوان دەبێت، لە قسەكانی (ابن حجر)دەردەكەوێت كە ئەشاعیرە هەڕەشە و لێدان و زیندانیكردن و خوێن حەڵاڵ كردن و سووكایەتی كردنیان لە دژی نەیارەكانیان بەكارهێناوە.

١٨- بەڵگەی هەمو ئەم مەسەلانە و لەمانە زیاتریش لە كتێبـی (الـدرر الكامنـة) دا هــاتووە بــۆ كەســێك بیەوێــت بیخــوێنێتەوە، لە یوتیــوبیش ڤیــدیۆیەك لەلایەن بانگخوازیكەوە تۆمار كراوە كە من سوودم لێ بینی باس لەم مەسەلە دەكات، بەڵام من خۆم بۆ بەرگی یەكەمی ئەو كتیبە گەڕامەوە و قسەكانی ا(بن حجر) م خوێندەوە كە لە لاپەڕە ١٤٤ بەداوە باسی ابن تیمیة دەكات و ئەو بەسەرهاتانە دەگێڕێتەوە؟

ناوەڕۆك